

Druhá periodická zpráva o opatřeních přijatých k plnění závazků plynoucích z Úmluvy o právech dítěte

(za období od 1. ledna 1995 do 31. prosince 1999)

I. OBECNÁ OPATŘENÍ V RÁMCI IMPLEMENTACE

A. Úvod

1. Česká republika vznikla dne 1. ledna 1993 jako jeden ze dvou nástupnických států České a Slovenské Federativní Republiky. Dne 19. ledna 1993 byla přijata za člena OSN a převzala všechny právní předpisy zaniklého státu o základních lidských právech, včetně všech smluv o lidských právech závazných pro československý stát, a tedy i Úmluvu o právech dítěte (dále jen „Úmluva“).

2. Jménem České a Slovenské Federativní Republiky byla Úmluva podepsána v New Yorku dne 30. září 1990. Pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku vstoupila v platnost dnem 6. února 1991. Úmluva byla vyhlášena ve Sbírce zákonů pod č. 104/1991 Sb. Ústavním zákonem ČNR č. 4/1993 Sb. o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky, převzala na sebe Česká republika všechny závazky, které pro ČSFR ke dni jejího zániku vyplývaly z mezinárodního práva. Česká republika je Úmluvou vázána od 1. ledna 1993.

3. Podle článku 44 Úmluvy měla Česká republika povinnost předložit úvodní zprávu do 1. ledna 1995. Česká republika zprávu předložila prostřednictvím Stálé mise České republiky při OSN v Ženevě dne 29. února 1996. Zpráva obsahovala informace o plnění Úmluvy v letech 1993 - 1994 a dne 3. září 1997 byla doplněna odpověďmi na doplňující otázky Výboru pro práva dítěte (dále jen "Výbor"), které Výbor postoupil České republice dne 23. června 1997. Dne 10. října 1997, na svém 16. zasedání, provedl Výbor závěrečné hodnocení zprávy České republiky.

4. Druhou periodickou zprávu předkládá Česká republika za období 1995 – 1999. Ve zprávě jsou tučně vytištěny pasáže, které přímo regují na závěrečné hodnocení úvodní zprávy České republiky a které odpovídají na dotazy a připomínky Výboru.

5. Úmluva je mezinárodní smlouvou ve smyslu čl. 10 Ústavy České republiky. To znamená, že Úmluva je bezprostředně závazná a má přednost před zákonem. Některé články Úmluvy svým obsahem odpovídají ustanovení Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“), vyhlášené pod č. 2/1993 Sb., která je součástí ústavního pořádku České republiky. Listina má sílu ústavního zákona a ostatní zákony s ní musí být v souladu.

6. Práva dítěte obsažená v jednotlivých člancích Úmluvy jsou upravena v českém právním řádu zejména v následujících zákonech: č. 94/1963 Sb., o rodině, č. 140/1961 Sb., trestní

zákon, č. 141/1961 Sb., trestní řád, č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, č. 65/1965 Sb., zákoník práce, č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, č. 498/1990 Sb., o uprchlících a č. 117/95 Sb., o státní sociální podpoře, vše ve znění pozdějších předpisů.

7. Na mezinárodní úrovni je Česká republika vázána kromě Úmluvy následujícími smluvními dokumenty:

- Úmluva o uznání a vykonatelnosti rozhodnutí o vyživovací povinnosti k dětem (Vyhláška Ministerstva zahraničních věcí č. 14/1974 Sb.),
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 77 o lékařském vyšetření způsobilosti dětí a mladistvých k zaměstnání v průmyslu (vyhláška Ministerstva zahraničních věcí č. 23/1981 Sb.),
- Úmluva Mezinárodní organizace práce č. 78 o lékařském vyšetření způsobilosti dětí a mladistvých zaměstnaných neprůmyslovými pracemi (vyhláška Ministerstva zahraničních věcí č. 24/1981 Sb.),
- Haagská úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 34/1998 Sb.).

8. Zákonodárnou moc v České republice vykonává Parlament. Parlament tvoří dvě komory, Poslanecká sněmovna a Senát. Poslanecká sněmovna má 200 poslanců, kteří jsou voleni na dobu čtyř let. Senát má 81 senátorů, kteří jsou voleni na šestileté funkční období, přičemž každé dva roky se volbami obsazuje třetina senátorských křesel.

9. Dne 9. prosince 1998 vzala vláda usnesením č. 809 na vědomí dokument "Odpovědnost vlády za zlepšení ochrany lidských práv" a současně zřídila Radu vlády České republiky pro lidská práva (dále jen „Rada“), která se stala poradním a koordinačním orgánem vlády pro otázky ochrany lidských práv a základních svobod v jurisdikci České republiky. Úkolem Rady je sledovat dodržování a naplňování Ústavy, Listiny a dalších právních norem upravujících ochranu a dodržování lidských práv. Rada dále sleduje vnitrostátní plnění mezinárodních závazků České republiky v oblasti ochrany lidských práv a svobod, tedy také Úmluvy. Prostřednictvím zmocněnce vlády pro lidská práva (dále jen „zmocněnce“) Rada zajišťuje plnění závazku vlády spočívajícího v podávání zpráv podle mezinárodních paktů a úmluv. Rada se skládá z předsedy, z deseti představitelů ústředních orgánů a z deseti představitelů veřejnosti. Představitel veřejnosti jmenuje a odvolává vláda. Složení Rady zaručuje vyrovnaný pohled na lidská práva v České republice. Rada zřídila v dubnu 1999 osm odborných sekcí, mezi nimiž je i sekce pro práva dítěte. Sekce řeší konkrétní legislativní problémy a nedostatky a jsou jako orgány Rady nápomocny při přijímání exekutivních opatření příslušných státních orgánů. Závěry a usnesení sekcí jsou po projednání v Radě předávány prostřednictvím zmocněnce a příslušného místopředsedy vlády vládě. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 9, 10, 11, 27, 28, 29.)

10. K řešení otázek souvisejících s dodržováním práv dítěte dle Úmluvy zřídila Rada sekci pro práva dítěte. V této sekci jsou jako v Radě zástupci ústředních orgánů, v jejichž působnosti je dodržování práv dítěte (v současnosti to jsou zejména pracovníci ministerstva školství, vnitra, práce a sociálních věcí a ministerstva zahraničních věcí), a z představitelů veřejnosti, a to jak ze zástupců nestátních neziskových organizací (dále jen

„NNO“), tak odborníků, kteří se dlouhodobě právy dítěte zabývají. Členy sekce navrhuje, jmenuje a odvolává Rada. Činnost sekce koordinuje tajemník – pracovník odboru pro lidská práva Úřadu vlády České republiky. Ředitelem tohoto odboru je zmocněnec vlády pro lidská práva, který je zároveň předsedou Rady. Sekce se zabývá jevy, které jsou z hlediska dodržování Úmluvy v České republice problematické. Členové sekce se scházejí operativně podle potřeby. Předkládají návrhy a podílejí se na zpracování námětů k řešení konkrétních legislativních problémů. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 9, 10, 11, 27, 28, 29.)

11. Usnesením č. 1 ze dne 6. ledna 1999 schválila vláda koncepci státní politiky vzhledem k mladé generaci do roku 2002. Tím se přihlásila k odpovědnosti za zdravý vývoj mladé generace a vytváření podmínek pro její co nejširší participaci na společenském, politickém a ekonomickém životě České republiky. Současně vláda uložila svým členům zabezpečit plnění úkolů vyplývajících z koncepce a rozpracovat resortní programy související s podporou a ochranou dětí a mládeže a vyčlenit ve svých rozpočtových kapitolách finanční prostředky na realizaci těchto programů. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 9, 10, 11, 27, 29.)

12. Při ochraně lidských práv, tedy i práv dítěte, nepůsobil ve sledovaném období veřejný ochránce lidských práv – ombudsman, jehož úřad, nezávislý na vládě, by dokázal chránit fyzické osoby před nezákonným či jinak nesprávným rozhodnutím nebo jednáním úřadů nebo i soudů. Zákon o veřejném ochránci práv byl schválen v prosinci 1999 a nabývá účinnosti dne 28. února 2000 pod č. 349/1999 Sb. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 28.)

13. Součástí koncepce uvedené v odstavci 11 této zprávy je návrh na ustavení Republikového výboru pro rodinu, děti a mládež a příprava zákona o mládeži (do roku 2001). Statut Republikového výboru byl vládou schválen dne 7. července 1999 usnesením č. 696, předsedou výboru se stal ministr bez portfeje. Úkolem tohoto výboru je meziresortní koordinace koncepční a metodické činnosti v oblasti péče o děti a mládež, dotační politiky resortů zaměřené na děti a mládež a iniciace systémových kroků v oblasti prevence a volného času a jejich legislativní vazby.

14. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“) spolupracuje s NNO, které ve velké míře zabezpečují nabídku trávení volného času pro děti a mládež, a to jak ve sportu, tak i v dalších specializovaných činnostech, nabízených občanskými sdruženími dětí a mládeže. I za tímto účelem MŠMT zřídilo poradní orgán prvního náměstka ministra, nazvaný Komora mládeže, jehož členy jsou pracovníci ministerstva, zástupci regionální státní správy, nezávislí odborníci i zástupci NNO, a to občanských sdružení dětí a mládeže, občanských sdružení zdravotně postižených a církevních spolků. V roce 1996 byl dále náměstkem ministra pro mládež a tělovýchovu zřízen poradní orgán "Komise mobility mládeže", v níž jsou kromě pracovníků příslušných orgánů státní správy zastoupena i občanská sdružení. Úkolem komise je zejména:

- Průběžně předkládat podněty a společně projednat náměty týkající se mobility mládeže.
- Podílet se na přípravě nových právních předpisů v oblasti mobility mládeže.
- Podílet se na přípravě stanoviska při schvalovacím řízení projektů Programu podpory a ochrany dětí a mládeže. Přijímat doporučení pro řídicí výbor programu Mládež pro Evropu III.
- Připravovat koncepční materiály k mobilitě mládeže.

- Provádět výběrová řízení na akce spojené s aktivitami Rady Evropy, Evropské unie a další mezinárodní akce, na které jsou zváni zástupci ČR.

15. NNO se také aktivně podílejí na dotační politice státu, protože jsou členy pracovního týmu pro tvorbu pravidel dotační politiky státu vůči NNO. Zástupci sdružení jsou také členy komisí, které rozhodují o přidělení dotací, a to jak ve výběrovém řízení na Programy podpory a ochrany dětí a mládeže (tj. dotační politika MŠMT), tak i v grantové komisi v komunitárním programu Evropské unie "Mládež pro Evropu". Počet zástupců NNO v komisích tvoří zhruba jednu třetinu členů v každé komisi. Zprostředkování informací zabezpečuje MŠMT zřízením internetových stránek určených mládeži (www.adam.cz). Na začátku května 1999 byl uveden do provozu i EURODESK - mezinárodní informační síť mládeže.

16. MŠMT v oblasti práv dítěte spolupracuje především s Aliancí nestátních organizací pro práva dětí v ČR (ANO), která sdružuje následující organizace:

Česká sekce DCI - sdružení pro mezinárodní ochranu dětí (dále jen „DCI“)

Duha - sdružení dětí a mládeže pro volný čas a recesi

EAICY - Evropská asociace zařízení pro volný čas dětí a mládeže

FOD - Fond ohrožených dětí

Kruh - sdružení dětí a mládeže

Sdružení Linka bezpečí dětí a mládeže

Nadace "Naše dítě"

Sdružení za dodržování práv dětí a rodičů České republiky

Společnost sociální pediatrie při lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně

Spravedlnost dětem

Unie katolických žen

Unie otců

Unie rodičů

17. MŠMT podpořilo v souladu s doporučeními Výboru vydání a rozšíření následujících dokumentů týkajících se práv dítěte:

Práva dítěte v dokumentech (odbor prevence kriminality Ministerstva vnitra ve spolupráci s DCI a Fondem ohrožených dětí - FOD, Praha 1998),

Co je Úmluva o právech dítěte (Český helsinský výbor, Praha 1996),

Úmluva o právech dítěte (Růžová linka, 1997),

Sborník Od Bukurešti k Lisabonu aneb vztah Evropy a světa k mládeži (Institut dětí a mládeže) – sborník obsahuje výsledky jednání konferencí ministrů odpovědných za politiku vůči mládeži.

Česká společnost na ochranu dětí průběžně vydává další dokumenty k dané tematice:

Malá encyklopedie zneužívaného a zanedbávaného dítěte,

Šikanuji, šikanuješ; Týrání,

Týrané dítě,

Jak vychovávat bez pohlavků,

Osvědčení opatrnosti.

(Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 14, 31, 42.)

B. Seznamování s Úmluvou při základním vzdělávání

18. Poznatky o lidských právech, právech dítěte a příslušné vnitrostátní právní předpisy jsou zařazeny do společenskovední části standardu základního vzdělávání (MŠMT č.j. 208195/95-26). Konkrétní obsah učiva výchovy k lidským právům, právní a etické výchovy je rozpracován ve všech schválených vzdělávacích osnovách (základní škola, národní škola, obecná škola, alternativní programy). V programu základní škola jsou tato témata zapracována do předmětů prvouka, vlastivěda a občanská výchova. Ve vzdělávacím programu národní škola jsou zařazeny do předmětů prvouka, vlastivěda, občanská a rodinná výchova a nepovinného předmětu myšlenkové dovednosti. Ve vzdělávacím programu obecná škola jsou zařazeny do předmětů prvouka, občanská výchova, dramatická výchova. Na šíření Úmluvy a výchově k lidským právům v základních školách se mnohde podílejí i pracovníci a aktivisté NNO.

19. S dokumenty platnými pro základní vzdělávání se pracuje také v nižších ročnících víceletého gymnázia (osmiletý studijní cyklus, šestiletý studijní cyklus), v nichž žáci plní povinnou školní docházku a absolvují základní vzdělávání. Požadavky na základní vzdělávání obsahuje standard základního vzdělávání a další konkrétní dokumenty jednotlivých vzdělávacích programů. Pro potřeby žáků speciálních škol MŠMT rozšířilo brožuru „Co je Úmluva o právech dítěte“ (Český helsinský výbor, Praha 1996), která podává výklad základních článků Úmluvy. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 14, 31, 42.)

C. Seznamování s Úmluvou při středním vzdělávání

20. Požadavky k otázkám výchovy a vzdělávání, vyplývající z Úmluvy, jsou obsaženy v materiálu Vzdělávací cíle a požadavky na obsah všeobecného středoškolského vzdělávání vztahující se k oblasti lidských práv. Výuku k lidským právům a k právům dítěte konkrétně stanovují základní dokumenty platné pro střední školy, a to standard vzdělávání ve čtyřletém gymnáziu a standard středoškolského odborného vzdělávání. Výchova k právům dítěte a k lidským právům má obecně nadpředmětový charakter, je zastoupena v různých všeobecně vzdělávacích předmětech i v řadě odborných předmětů. Na seznamování s obsahem Úmluvy ve středních školách se podílejí i pracovníci a aktivisté NNO. Lidským právům je třeba věnovat daleko větší pozornost na odborných učilištích (v kontextu výchovy k lidským právům, k toleranci a k odpovědnému občanství). Rozpracování standardů je obsaženo v učebních osnovách platných pro střední školy, podle nichž jsou cíle výchovy k lidským právům následující:

- znalost těchto práv,
- pochopení jejich významu,
- získání dovedností těchto práv využívat a hledat ochranu při jejich nedodržování,
- výchova k odpovědnosti a respektování práv všech lidí.

(Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 14, 31, 42.)

D. Vzdělávání profesních skupin v oblasti práv dítěte

21. Soubor pedagogicko-organizačních informací pro základní školy, střední školy, vyšší odborné školy a školská zařízení na školní rok 1998/1999 ukládá všem školám respektovat v každodenní výchovně-vzdělávací činnosti obsah Úmluvy.

22. Pravidelné vzdělávání učitelů nabízejí pedagogická centra a instituce poradenského systému zřizovaná MŠMT. Ročně se tak uskuteční v šesti pedagogických centrech cca dvanáct akcí zaměřených přímo na problematiku práv dítěte. Účastníci kurzů v pedagogických centrech jsou do nich zařazováni na základě jejich zájmu a přihlášek. Povědomí učitelů i žáků o jednotlivých člancích Úmluvy, jejich výkladu a návaznosti na ustanovení Listiny a na postupné změně celkové atmosféry školy směrem k demokratizaci a humanizaci se dále zvyšuje pomocí některých projektů, jako jsou např. Začít spolu a Komunitní škola, podporované nadací Open Society Fund. Při vzdělávání učitelů se uplatňuje několik programů pro výchovu k lidským právům, které získaly akreditaci MŠMT:

- Projekt Výchova k občanství pro 4 - 9. ročník základní školy, který se snaží inspirovat učitele k výkladu základních dokumentů o lidských, tedy též o dětských právech.
- Výchova ke kultuře lidských vztahů v multietnickém prostředí; program je uplatňován např. v Církevním gymnáziu v Kutné Hoře a na Vysoké škole pedagogické v Hradci Králové.
- Demokratická škola, SVLP; program je uplatňován od roku 1995 v Gymnáziu v Třeboni, Základní škole Kladno a Zvláštní škole Rumburk, kde je uskutečňována tzv. škola lidského porozumění.
- Lidské vztahy a současná škola; projekt je uplatňován na Střední pedagogické škole a Vyšší odborné škole pedagogické v Litomyšli a na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

23. Na pomoc učitelům vyučujícím problematiku lidských práv rozšířilo MŠMT v roce 1997 a 1998 prostřednictvím všech školských úřadů např. tyto materiály: Práva dítěte v dokumentech (text Úmluvy), text Všeobecné deklarace lidských práv, Výchova k lidským právům, metodický materiál Výuka lidským právům aj. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 14, 31, 42.)

24. Od roku 1998 je zařazena problematika dítěte a mladistvého ve smyslu Úmluvy do vzdělávacích programů všech pracovníků ve zdravotnictví. Toto vzdělávání zajišťují Institut postgraduálního vzdělávání ve zdravotnictví v Praze a Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví v Brně. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 14, 31, 42.)

25. Ve středních vojenských školách je každoročně před zahájením školního roku v rámci metodických shromáždění velitelsko-pedagogického sboru prováděna příprava velitelů, vychovatelů a učitelů na téma uplatňování práv dítěte. V životě žáků středních vojenských škol je Úmluva plně respektována. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 14, 31, 42.)

26. S obsahem Úmluvy a s jejím odrazem v českém právním řádu se seznamují pracovníci referátů sociálních věcí okresních a obecních úřadů v rámci zvláštní odborné přípravy, jejíž absolvování je nezbytným předpokladem pro výkon jejich činnosti ve veřejné správě. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 14, 31, 42.)

27. Podle Českého helsinského výboru má Česká republika rezervy ve výuce k lidským právům směrem k učitelům a vychovatelům odborných a středních odborných učilišť, jež připravují převážně kvalifikované dělníky. Nedostatek lidskoprávní výchovy na těchto učilištích se mimo jiné projevuje též inklinací části studentů a učňů k extrémistickým hnutím.

E. Spolupráce s NNO

28. Výbor pro práva dítěte doporučil, aby státní orgány rozvíjely úzkou spolupráci s NNO. Tato spolupráce se v současné době orientuje zejména na podporu těchto organizací formou dotací. MŠMT podporuje NNO – občanská sdružení, nadace a další neziskové organizace, v jejichž stanovách převažuje problematika ochrany práv dítěte. Jsou to zejména DCI, Český výbor pro UNICEF atd. Některé ze specializovaných organizací využívá MŠMT k proškolení odborných pedagogických pracovníků.

F. Finanční zajištění účasti České republiky ve vzdělávacích programech EU

29. Možnost účasti České republiky ve vzdělávacích programech EU - Socrates, Leonardo da Vinci a Mládež pro Evropu III - byla oficiálně otevřena Rozhodnutím Rady přidružení č. 2/97 z 30. září 1997 (97/655/EC), které následovalo po sjednání Dodatkového protokolu k Evropské dohodě mezi Evropskými společenstvími a Českou republikou. Rok 1998 byl tedy prvním celým rokem fungování těchto programů v podmínkách plnoprávného členství. Účast úspěšně pokračuje i v roce 1999, který je pro tuto fázi programů rokem posledním.

30. Česká republika uhradila v roce 1997 Evropské unii vstupní příspěvek plně ze státního rozpočtu v celkové výši 141 950 250 Kč (resp. 3 639 750 ECU). Pro rok 1998 požádala Evropskou komisi o možnost krytí části nákladů na vstupní příspěvky v dalších letech z prostředků PHARE. MŠMT uhradilo také vstupní příspěvek do programů na rok 1998 v celkové výši 161 329 311 Kč. Ve stejném poměru Česká republika uhradila vstupní příspěvky do vzdělávacích programů Evropské unie i pro rok 1999. Z celkové částky všech tří vstupních příspěvků bylo dne 11. května 1999 uhrazeno cca 186 mil. Kč a podpora z programu PHARE činila přibližně 115 mil. Kč.

II. DEFINICE POJMU „DÍTĚ

Pojem dítě byl definován v úvodní zprávě. Pro lepší orientaci jsou dále uvedeny zpřesňující informace:

Způsobilost k právům a povinnostem

31. Podle ustanovení § 7 občanského zákoníku (v platném znění) vzniká způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti narozením. Podle ustanovení § 8 odst. 1 tohoto zákona vzniká v plném rozsahu způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti (způsobilost k právním úkonům) zletilostí. Dle odst. 2 téhož ustanovení se nabývá zletilosti dovršením osmnáctého roku. Před dosažením tohoto věku zletilosti nabývá jen osoba starší než šestnáct let (a to pouze z rozhodnutí soudu) v souvislosti s uzavřením manželství. Takto nabytá zletilost se neztrácí ani zánikem manželství, ani prohlášením manželství za neplatné. Podle ustanovení § 9 občanského zákoníku mají nezletilí způsobilost jen k takovým právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku.

32. S nabýváním zletilosti souvisí také ustanovení § 13 zákona o rodině (zákon č. 94/1963 Sb., ve znění zákona č. 91/1998 Sb.), ve kterém se uvádí, že manželství nemůže uzavřít ne-

zletilý, přičemž výjimečně, jestliže to je v souladu se společenským účelem manželství, může soud z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu než šestnáct let. Bez tohoto povolení je manželství neplatné a u nezletilého mladšího než šestnáct let manželství nemůže vůbec vzniknout.

33. Podle ustanovení § 36 zákona o rodině rodiče zastupují dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé. Práva a povinnosti zde stanovené mají jen rodiče, kteří mají rodičovskou zodpovědnost v plném rozsahu. Úprava se netýká takových případů, kde nezletilí mají sami způsobilost k právním úkonům v určitém rozsahu. Např. podle ustanovení § 11 odst. 1 zákoníku práce (zákon. č. 65/1965 Sb., v platném znění) způsobilost fyzické osoby mít v pracovněprávních vztazích práva a povinnosti a způsobilost vlastními právními úkony nabývat těchto práv a brát na sebe tyto povinnosti vzniká, pokud není dále stanoveno jinak, dnem, kdy fyzická osoba dosáhne 15 let věku.

34. Dítě starší 15 let má též způsobilost k právním úkonům v rámci trestního řízení, je-li v pozici obviněného. Naproti tomu v opatrovnických věcech nemá být omezenou způsobilost k právním úkonům, i když se může jednat o velmi závažný zásah do práv, postavení a dalšího života dítěte (nařízení ústavní výchovy, svěření do péče jednoho z rodičů).

35. Rodiče zastupují děti v osobních a majetkových věcech. V ryze osobních záležitostech, jako je například souhlasné prohlášení o otcovství k dítěti či souhlas nezletilého rodiče k osvojení jeho dítěte, nemůže za nezletilého jednat některý z rodičů.

36. Podle ustanovení § 31 odst. 3 zákona o rodině, které bylo nově upraveno novelou zákona z roku 1998, dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajícím se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Podle údajů NNO novela zákona o rodině toto tzv. participativní právo dětí zúžila, neboť schopnost vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření dítěte se týkajících vyžaduje vyšší stupeň vývoje než schopnost formulovat své vlastní názory, jak stanoví článek 12 Úmluvy. Podle ustanovení § 67 odst. 2 zákona o rodině má nezletilý právo vyjádřit souhlas či nesouhlas s osvojením svého dítěte.

Dědění

37. Nezletilí, kteří dovršili 15. rok věku, mohou projevit poslední vůli formou notářského zápisu (ustanovení § 476d odst. 2 občanského zákoníku). Dle ustanovení § 479 občanského zákoníku se musí dostat nezletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona. Pokud tomu závěť odporuje, je v této části neplatná, nedošlo-li k vydědění uvedených potomků.

Trestní odpovědnost

38. Podle ustanovení § 11 trestního zákona (zákon č. 140/1961, ve znění pozdějších předpisů) není trestně odpovědný ten, kdo v době spáchání činu nedovršil patnáctý rok svého věku. Ustanovení § 74 až 87 trestního zákona obsahují zvláštní ustanovení o stíhání mladistvých (tedy osob od 15 do 18 let věku). Např. v ustanovení § 79 se uvádí, že trestní sazby odnětí svobody stanovené v tomto zákoně se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž však horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok. V případě, že mladistvý spáchal trestný čin, za který tento zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a že stupeň nebezpečnosti takového trestného činu je mimořádně vysoký, může mu soud uložit trest odnětí svobody na pět až deset let. Podle ustanovení § 81 se trest odnětí svobody u osob, které nepřekročily osmnáctý rok svého věku, vykonává odděleně od ostatních

odsouzených ve zvláštních věznicích nebo odděleních. V trestněprávních záležitostech má dle ustanovení § 34 trestního řádu zákonný zástupce oprávnění mladistvého obviněného zastupovat (zvolit mu obhájce, podávat za obviněného žádosti a opravné prostředky apod.). Ve prospěch obviněného může zákonný zástupce tato práva vykonávat i proti vůli obviněného.

39. Podle ustanovení § 86 trestního zákona lze osobě, která dovršila dvanáctý rok věku a je mladší než patnácti let za splnění stanovených podmínek uložit v občanskoprávním řízení ochrannou výchovu.

40. Trestní řád neobsahuje žádná ustanovení, která by bránila či nepřipouštěla vyslechnout nezletilou osobu jako svědka. V případě, že je trestní řízení vedeno proti mladistvému, tj. osobě starší 15 let a mladší 18 let, postupují orgány činné v trestním řízení podle ustanovení § 291 až 301 trestního řádu, které upravují zvláštní řízení proti mladistvým. Mladistvý musí mít od počátku trestního řízení obhájce. V řízení je též nutno co nejdůkladněji zjistit stupeň rozumového a mravního vývoje mladistvého, jeho povahu, poměry i prostředí, v němž žil a byl vychováván, jeho chování před spácháním trestného činu a po něm a jiné okolnosti důležité pro volbu prostředků vhodných pro jeho nápravu, zejména pro posouzení, zda má být nařízena ochranná výchova mladistvého (ustanovení § 292 trestního řádu). Zjištění poměrů provádí zpravidla orgán péče o děti (při okresních a obvodních úřadech). Ustanovení § 293 trestního řádu obsahuje zásadu, že vazba je u mladistvého pouze podpůrným prostředkem zajištění jeho osoby, nepřicházejí-li v úvahu jiné způsoby k dosažení jejího účelu (viz oddíl VIII kapitola B).

Povinná školní docházka

41. Dle ustanovení § 34 školského zákona (zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních škol, středních škol a vyšších odborných škol, ve znění pozdějších předpisů) začíná povinná školní docházka počátkem školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dovrší šestý rok věku. Povinná školní docházka trvá devět let a žáci ji splní ukončením období školního vyučování školního roku, v němž dovrší poslední rok povinné školní docházky.

Zaměstnávání dětí

42. Podle § 11 odstavce 1 zákoníku práce (zákon č. 65/1965 Sb.) je věková hranice, od které může být dítě zaměstnáno, 15 let dosaženého věku. Podle odstavce 2 téhož paragrafu může být osoba, která ukončí povinnou školní docházku v pomocné škole před dosažením 15 let věku, zaměstnána dnem ukončení povinné školní docházky, nejdříve však dnem dosažení 14 let věku. Zákoník práce upravuje podmínky zaměstnávání mladistvých (tedy osob ve věku od 15 do 18 let) v oddíle třetím, v ustanoveních § 163 až 168. Tato právní úprava stanoví, že k uzavření pracovní smlouvy je zaměstnavatel povinen vyžádat si vyjádření zákonného zástupce, jde-li o mladistvého zaměstnance. Zaměstnavatel nesmí mladistvé zaměstnávat prací přesčas a prací v noci. Výjimečně mohou mladiství starší 16 let konat noční práci nepřesahující jednu hodinu, jestliže je to třeba pro jejich výchovu k povolání. Mladiství nesmějí být zaměstnáváni pracemi pod zemí při těžbě nerostů nebo při ražení tunelů a štol. Dále mladiství nesmějí být zaměstnáváni pracemi, které se zřetelem k anatomickým, fyziologickým a psychickým zvláštnostem v tomto věku jsou nepřiměřené, nebezpečné nebo škodlivé jejich zdraví. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 23.)

Vstup do ozbrojených sil

43. Dle ustanovení § 11 branného zákona (zákon č. 92/1949 Sb.) vzniká pravidelná odvodní povinnost 1. ledna roku, v němž muž dovrší 18 let. Podle ustanovení § 14 téhož zákona do vojska dobrovolně vstoupí, kdo na sebe dobrovolně vezme služební povinnost, kterou by ji-

nak neměl. Dobrovolná služební povinnost vznikne, jen je-li dotčená osoba uznána za schopnou k vojenské činné službě. Povolení k dobrovolnému vstupu do vojska může být uděleno občanu počínajíc 1. lednem roku, v němž dovrší 17 let. Nezletilí potřebují k dobrovolnému vstupu do vojska souhlas zákonného zástupce.

44. Dne 1. prosince 1999 nabyl účinnosti zákon č. 218/1999 o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech (branný zákon), který nahradil předchozí zákon č. 92/1949 Sb., branný zákon. Nová právní úprava vylučuje vznik branné povinnosti před dosažením věku 18 let.

Způsobilost v soudním řízení

45. Dle ustanovení § 19 občanského soudního řádu (zákon č. 99/1963) má způsobilost být účastníkem řízení ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti; jinak jen ten, komu ji zákon přiznává. Podle ustanovení § 22 musí být občan, který nemůže před soudem jednat samostatně, zastoupen svým zákonným zástupcem. Ustanovení § 178 občanského soudního řádu upravuje možnost soudu, pokud to považuje za vhodné, vyslechnout názor dítěte na vhodnost a účelnost navržených nebo zamýšlených opatření. Podle ustanovení § 182 téhož zákona soud vyslechne dítě osvojované, jestliže je toto dítě schopno pochopit význam osvojení a výslechní není v rozporu s jeho zájmem.

Sdružování

46. Dle ustanovení § 6 zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů ve znění pozdějších předpisů, vzniká sdružení registrací. Návrh na registraci mohou podávat nejméně tři občané, z nichž alespoň jeden musí být starší 18 let.

Náboženství

47. Dle ustanovení § 3 zákona č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církvi a náboženských společností, rozhodují o náboženské výchově dětí do dovršení 15 let jejich věku jejich zákonní zástupci.

Požívání alkoholických nápojů

48. Dle ustanovení § 218 trestního zákona je podávání alkoholických nápojů osobám mladším 18 let trestné. Ustanovení § 4 odst. 1 zákona č. 37/1989, o ochraně před alkoholismem a jinými toxikomaniemi, zakazuje prodávat nebo podávat alkoholické nápoje, anebo jinak umožňovat jejich požívání osobám mladším 18 let. Zakazuje současně prodávat tabákové výrobky osobám mladším 16 let. Podle ustanovení § 4 odst. 3 mohou územní orgány státní správy ve svých územních obvodech omezit nebo zakázat prodej návykových látek nebo výrobků je obsahujících v prodejnách osobám mladším 18 let. Podle ustanovení § 5 citovaného zákona každý, kdo prodává nebo podává alkoholické nápoje, je povinen odepřít jejich prodej osobě, o níž lze mít pochybnost, že splňuje podmínku věku, pokud ji neprokáže úředním dokladem. Dodržování všech uvedených zákazů jsou povinni dbát také zákonní zástupci nezletilých.

Zahájení sexuálního života

49. Podle ustanovení § 242 trestního zákona je soulož s osobou mladší 15 let trestná.

III. OBECNÉ PRINCIPY

A. Nediskriminace

50. Ve sledovaném období byl nově princip nediskriminace zahrnut do zákona č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, který byl novelizován zákonem č. 167/1999 Sb, jenž nabyt účinnosti 1. října 1999. V ustanovení § 1 tohoto zákona je stanoveno, že občan má právo na zaměstnání, přičemž toto právo mu nelze odeprít z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, pohlavního zaměření, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, členství nebo činnosti v politických stranách nebo politických hnutích, odborových organizacích a jiných sdruženích, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu, zdravotního stavu, věku, manželského a rodinného stavu nebo povinností k rodině, s výjimkou případů, kdy to stanoví zákon nebo je pro to věcný důvod spočívající v předpokladech, požadavcích a povaze zaměstnání, které by měl občan vykonávat a který je pro výkon tohoto zaměstnání nezbytný. Zákon dále zakazuje účastníkům právních vztahů podle zákona o zaměstnanosti činit nabídky zaměstnání, které jsou s tímto v rozporu. Sankce za porušení tohoto ustanovení upravuje zákon č. 9/1991 Sb., o zaměstnanosti a působnosti orgánů České republiky na úseku zaměstnanosti. Ustanovení § 8 a § 9 tohoto zákona upravují kontrolní činnost ministerstva práce a sociálních věcí a úřadu práce a možnost uložení pokuty zaměstnavateli od 2 tisíc do 1 milionu Kč.

51. Ministr školství předložil v červnu 1999 vládě České republiky věcný záměr nového školského zákona. Je navrženo, aby do nové právní úpravy, upravující oblast předškolního, základního, středního, vyššího odborného i mimoškolního vzdělávání, byla začleněna ustanovení o právech žáků a o ochraně dětí před všemi formami diskriminace, o respektování práva na důstojnost dítěte a respektování rovnosti mezi chlapci a dívkami.

52. Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen kritizoval vznik rodinných škol v České republice, jelikož dle jeho názoru tyto školy slouží k výchově dívek pro tradiční stereotypní pojetí rolí mužů a žen. Rodinné školy se vzdělávacími programy, které by tomuto pojetí mohly nasvědčovat, zrušil ministr školství 5. února 1997 rozhodnutím o opatřeních souvisejících s útlumem studijního oboru 63-44-6 Rodinná škola (čtyřleté studium). Poslední přijatí studenti začali tento obor studovat v roce 1996. Obor byl nahrazen třemi novými obory: rodinná škola - sociální služby, rodinná škola - ekonomicko-administrativní služby a rodinná škola - veřejnosprávní služby. Původní čtyřletý obor byl takto transformován i v soukromých a církevních školách. Ve velmi omezeném rozsahu existuje původní dvouletý obor tam, kde je o něj zájem - v celé České republice je nyní ve druhém ročníku 31 žáků. Zastoupení dívek v předškolním vzdělávání a v povinném vzdělávání na základní škole (v délce devíti let s počátkem docházky v šesti letech) dosahuje mezi žáky trvale cca 48 procent, což odpovídá jejich zastoupení v populační skupině. Mezi dívkami a chlapci nejsou v dokončování základní školy žádné rozdíly. Pro všechny je otevřená možnost dalšího vzdělávání.

Romské děti

53. Výbor doporučil ve svém závěrečném hodnocení úvodní zprávy zahájit zvláštní programy pro romské děti. Změny ve školství ve vztahu k romským dětem probíhají od roku 1992. Romské děti se mohou připravovat na vstup do 1. ročníku základní školy v přípravných třídách. Tyto třídy jsou dle pokynu MŠMT zřizovány pro děti ze sociálně a kulturně znevýhodněného prostředí, pro děti romské, pro děti s jiným mateřským jazykem, ale i pro děti české s odkladem školní docházky. Mohou být zřizovány při základní škole, zvláštní škole a výjimečně při mateřské škole. Nejvíce se osvědčily přípravné třídy při základní škole. Důsledkem je lepší docházka, lepší spolupráce rodičů. Docházka je bezplatná, dítě může poznávat prostředí, ve kterém se bude dále vzdělávat. Cílem činností přípravných tříd bez ohledu na typ školy, při které jsou zřízeny, je před-

cházet neúspěchům romských a ostatních dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí v počátcích vzdělávání. Vysoké procento absolventů přípravných tříd je v začátcích školní docházky do základní školy úspěšné.

Tabulka - vznik a počty přípravných tříd v ČR od roku 1992

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Celkem
Zákl. školy	1	8	4	5	1	3	2	26	50
Spec. ZŠ	0	0	0	0	0	0	0	4	4
Zvlášť. školy	10	4	6	1	7	3	0	15	37
Mateř. školy	0	0	0	0	0	0	0	8	9

54. Ve školním roce 1998 - 1999 bylo v České republice 100 přípravných tříd s 1237 žáky.

55. Pro snazší překonávání komunikačních, adaptačních a dalších překážek dětí v přípravných třídách a v dalším vzdělávání může být ve škole zřízena funkce romského pedagogického asistenta. Práce asistenta je zaměřena na:

- pomoc učitelům ve vlastní výchovně vzdělávací činnosti, při komunikaci s romskými dětmi, při individualizaci výuky a odstraňování výchovných a vzdělávacích potíží,
- pomoc při mimotřídních a mimoškolních činnostech,
- spolupráce s rodiči,
- spolupráce s místní romskou komunitou.

Asistent musí být starší 18 let a musí absolvovat desetidenní kurs pedagogického minima. Romských asistentů bylo k 1. září 1999 ve školách 146, platy jsou refundovány MŠMT. Žádost o zřízení výše uvedené funkce asistenta podává ředitel školy, školský úřad žádost ředitelství školy schvaluje a doporučí ke schválení ministerstvu školství s žádostí o finanční prostředky. Platové zařazení asistenta navrhuje ředitel školy. V úpravě Statutu pokusného ověřování přípravných tříd (č.j. 14 169/98-22) se ruší ustanovení povinnosti o dokončeném středním vzdělání romských pedagogických asistentů. V roce 1998 organizačně a finančně zajistila kurz pedagogického minima nadace Nová škola Praha pro 35 pedagogických asistentů. Humanitas-Profes, o.p.s. Praha vyhrála konkurs pro organizační zajištění kurzů pedagogického minima. V dubnu 1999 se konal kurz pro 22 asistentů, v říjnu bylo proškolen 28 asistentů. V lednu 2000 se bude konat další kurz pro asistenty a následně se budou kurzy organizovat postupně, aby byl proškolen každý asistent. Kurzy jsou refundovány z rozpočtu MŠMT. Práce romských asistentů je velmi kladně hodnocena řediteli škol. Po počáteční nedůvěře učitelů jsou asistenti partnery ve výchovné práci školy a rodičů. Ve školách se výrazně snížila absence žáků a zvýšil se zájem rodičů o prospěch a chování dětí.

Na všech okresních úřadech působí poradci pro menšiny nebo přímo romští poradci, přičemž část jejich agendy tvoří také práce s dětmi. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 15 a 32.)

Zvláštní škola

56. Zvláštní škola je definována školským zákonem jako škola, ve které se vzdělávají žáci s takovými rozumovými nedostatky, pro které se nemohou vzdělávat ve škole základní, ani ve speciální základní škole. Absolventi zvláštní školy tak získávají vzdělání, které jim umožní

nastoupit pouze do odborného učiliště nebo praktické školy určených jen absolventům těchto škol. Žáky zvláštních škol by se měly stávat pouze děti s lehkou mentální retardací. Do zvláštních školy jsou však umisťováni i další žáci se speciálními vzdělávacími potřebami (např. žáci postižení souběžně více vadami, žáci s lékařskou diagnózou autismus či rysy autismu, žáci s těžšími formami lehkých mozkových dysfunkcí, žáci s těžkým zdravotním oslabením - např. epilepsií, diabetes, alergií apod., žáci s poruchami učení a chování či žáci ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, zejména romští žáci).

57. Znepokojení nad nedostatečnými opatřeními prevence a boje proti všem formám diskriminace namířené proti dětem z menšin, včetně romských dětí, vyjádřil dne 10. října 1997 Výbor České republiky doporučil, aby vyvinula větší úsilí, směřující ke snížení diskriminačních praktik proti romskému obyvatelstvu, a aby začala uskutečňovat zvláštní programy zvyšování životní úrovně a úrovně vzdělání a zdraví romských dětí. Také Výbor pro odstranění rasové diskriminace (dále jen "CERD") se k věci českých zvláštních škol vyjádřil dne 19. března 1998 v závěrečném hodnocení úvodní a druhé periodické zprávy České republiky o plnění Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace. CERD zde se znepokojením konstatoval marginalizaci romské komunity v oblasti vzdělávání. Důkazy, že neúměrně velký počet romských dětí je umisťován do zvláštních škol, čímž dochází k faktické rasové segregaci, a že Romové mají výrazně snížený podíl na středním a vyšším vzdělávání, dávají důvod k pochybnostem o plné realizaci článku 5 Úmluvy, píše CERD ve svém závěrečném hodnocení.

58. Na hrubý rozpor praxe s právy zaručenými českým ústavním pořádkem i Evropskou úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod upozornilo i Evropské středisko pro práva Romů, sídlící v Budapešti (NNO). Podařilo se mu přesvědčit rodiče romských dětí, aby proti zařazení podali ústavní stížnost. Ta se opírá i o to, že rodiče nebyli dostatečně varováni, jaké jsou důsledky absolvování zvláštní školy namísto základní, pokud jde o další vzdělání a uplatnění na trhu práce. Dne 15. června 1999 podali romští rodiče z Ostravy Ústavnímu soudu České republiky stížnost týkající se dvanácti romských dětí, zařazených v rozporu s předpisy nebo pomocí úskoku do zvláštních škol, tedy i stížnost ve věci porušování lidských práv. Dne 8. listopadu 1999 Ústavní soud odmítl stížnost s tím, že k části podnětu nebyl kompetentní a část stížnosti proti konkrétním rozhodnutím ředitelů zvláštních škol posoudil jako zjevně neopodstatněnou. Ústavní soud nicméně ty části stížnosti, k jejichž řešení nebyl kompetentní, doporučil jako podněty, jimiž by se měly zabývat příslušné správní orgány České republiky.

59. Dne 28. července 1999 přijala vláda usnesení k poslaneckému návrhu zákona, kterým by se změnil dosud platný školský zákon. Změna má umožnit zvýšení prostupnosti školského systému a umožnění všem absolventům povinné školní docházky svobodnou volbu v rámci jejich dalšího vzdělávání a svobodnou volbu povolání. Ke studiu na středních školách se po přijetí novely již nemají přijímat pouze uchazeči, kteří úspěšně ukončili základní školu, ale všichni uchazeči, kteří při přijímacím řízení splnili podmínky pro přijetí prokázáním vhodných schopností, vědomostí a zájmů, podmínky požadované pro zvolený učební obor, tedy i absolventi zvláštních škol. Vláda návrh poslanecké sněmovně doporučila. Dne 9. prosince 1999 sněmovna návrh schválila a předala k projednání Senátu.

Děti bez českého občanství

60. Vzdělávání dětí cizinců, kteří nejsou státními občany České republiky, s výjimkou občanů Slovenské republiky, jejichž vzdělávání upravuje dohoda mezi vládou České republiky a vládou Slovenské republiky o spolupráci v oblasti vzdělávání ze dne 29. října 1992, upravuje pokyn MŠMT ke vzdělávání cizinců v základních a středních školách a vyšších odborných školách včetně speciálních škol (č.j.18 062/96 - 21, Věstník MŠMT č.7 ročník 1996).

V pokynu se uvádí, že v základních a středních školách se budou vzdělávat za stejných podmínek jako občané České republiky tyto kategorie cizinců: cizinci s povolením k trvalému či dlouhodobému pobytu, cizinci, kterým bylo přiznáno dočasné útočiště i cizinci, kteří žádají nebo jim bylo přiznáno postavení uprchlíka na území České republiky. Ze vzdělání jsou vyloučeny děti před vyhoštěním. Tím jsou ze vzdělávání vyloučeny děti, které se ne vlastní vinnou ocitnou v pozici ilegálních imigrantů.

61. Nezletilým a mladistvým žadatelům o přiznání postavení uprchlíka, kteří nedokončili základní školní docházku, je poskytováno bezplatné vzdělání po dobu plnění povinné školní docházky včetně vzdělání při výkonu ústavní a ochranné výchovy. Pro děti předškolního věku jsou ve všech uprchlických táborech zřízena dětská centra. Centra jsou vybavena podobně jako mateřské školy. Děti zde mají možnost trávit aktivně volný čas, zdokonalovat se v dovednostech přiměřených jejich věku a rozvíjet své jazykové schopnosti. Před nástupem do základní školy absolvují děti v uprchlických táborech kurs českého jazyka v délce jednoho až třech týdnů.

62. Kategorie mladistvých nemá přístup ke středoškolskému vzdělání po dobu azylového řízení. V uprchlických táborech mají ti, kteří jsou žadateli o přiznání postavení uprchlíka, možnost navštěvovat kurs českého jazyka.

63. Nový zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, neřeší otázku vzdělávání cizinců na základních a středních školách. Azylanty jsou podle navrhované právní úpravy považováni za cizince s přiznaným trvalým pobytem (viz zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů) a s ohledem na tuto skutečnost jim bude poskytováno to nejvýhodnější postavení.

64. K dohodě z roku 1992 byly uzavřeny dva Protokoly mezi Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a Ministerstvem školství Slovenské republiky o spolupráci v oblasti vzdělávání na léta 1995 – 1998 ze dne 20. dubna 1995 a na léta 1998 – 2001 ze dne 15. 1. 1999. Podle ustanovení § 3, odst. 6, vyhlášky MŠMT č. 291/1991 Sb., o základních školách děti cizinců zařazuje do příslušného ročníku ředitel školy po zjištění úrovně jejich dosavadního vzdělání a znalosti vyučovacího jazyka.

65. V roce 1999 byl vydán Metodický pokyn MŠMT k výchově proti rasismu, xenofobii a intoleranci (č.j. 14 423/99 - 22, viz příloha 1). Pokyn je adresován ředitelům škol a pedagogickým pracovníkům všech typů škol a školských zařízení. Česká školní inspekce zohlední jeho respektování v inspekčních zprávách.

Děti se zdravotním postižením

66. Ochrana zdravotně postižených dětí je dána příslušnými právními předpisy a formou usnesení vlády je vydán Národní plán pro vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením (viz příloha 2), kde jsou stanoveny konkrétní úkoly ochrany postižených dětí pro jednotlivé resorty. Tento plán vláda přijala usnesením č. 256 ze dne 14. dubna 1998. V oblasti školství obsahuje Národní plán tyto cíle:

- a) Dosáhnout, aby každé dítě se zdravotním postižením získalo maximální možné vzdělání.
- b) V souladu s doporučením mezinárodních deklarací a norem považovat za přirozené a prioritní umístění dítěte s postižením v prostředí běžné školy se speciálně-pedagogickou podporou.
- c) Zachovat stav solidní úrovně speciálního školství, jeho kapacit však stále více využít pouze pro děti s nejtěžšími postiženími.

d) Vytvořit všechny potřebné podmínky pro zvýšení počtu občanů se zdravotním postižením dosahujících středoškolského a vysokoškolského vzdělání.

e) Podporovat středoškolské vzdělávací programy zahrnujících co nejvíce poznatků bezprostředně využitelných v praktickém životě na volném trhu práce.

f) Rozšířit počet příležitostí pro celoživotní vzdělávání zdravotně postižených

g) Odstranit z právního řádu institut "osvobození od povinné školní docházky". Naplnění práva na vzdělání u dětí s těžkým mentálním postižením řešit mj. formou institutu "osvobození od povinnosti docházet do školy", není-li ve výjimečných případech pravidelná přítomnost dítěte ve škole možná.

h) Vzdělávání těžce mentálně postižených dětí řešit především formou plnění individuálního vzdělávacího plánu při řešení jejich pravidelného dovážení do speciálních škol nebo do zařízení, kde je gescí ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy zajištěna speciálně pedagogická péče.

67. Jednotlivých aspektů ochrany postižených dětí se dotýkají např. následující zákony:

- zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), ve znění zákona pozdějších předpisů,

- zákon 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Tyto zákony poskytují jednak základní legislativní rámec pro akceptování dětí se zdravotním postižením, jednak některé z nich obsahují ustanovení bezprostředně se k postiženým dětem vztahující. Na tyto školské zákony pak navazují vyhlášky, a to především vyhláška č. 127/1997 Sb., o speciálních školách a speciálních mateřských školách.

Dne 28. října 1993 přijala OSN tzv. "Standardizovaná pravidla vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením". Tato pravidla představují velmi důležitý dokument, který mohou organizace zdravotně postižených osob využít při kampaních za rovnoprávnost. Nemají ovšem platnost mezinárodního práva a nejsou ani antidiskriminační legislativou.

68. Možnost **doplnění základního vzdělání na úrovni základní školy** (metodický pokyn č.j. 17 908/95 -24) a zvláštní školy (č.j. 18371/96-24) je pro občany s těžším zdravotním postižením s účinností od 1. září 1998 rozšířena rozhodnutím náměstka ministra školství (č.j. 19096/97-24) o doplnění vzdělání poskytovaného pomocnou školou. Vzdělání se doplňuje mj. formou kursů pro získání vzdělání poskytovaného pomocnou školou, realizované jako experiment podle ustanovení § 58 písm. a) školského zákona. Studium v uvedených kursech je rovněž považováno pro účely státní sociální podpory a důchodového pojištění za soustavou přípravu na budoucí povolání a jeho účastníci jsou státem finančně podporováni.

69. Ve školách všech stupňů se postupně vytvářejí bezbariérová **zařízení pro handicapované děti**. Při některých vysokých školách fungují a MŠMT jsou finančně podporována centra pro zrakově postižené studenty, např.:

a) Institut rehabilitace zrakově postižených při Fakultě tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy, jehož činnost spočívá v organizování kurzů základní rehabilitace a prostorové orientace pro instruktory zrakově postižených, poskytování výuky a tréninku zrakově postiženým, jejich rodinným příslušníkům, pořádání odborných seminářů a dalších forem vzdělávání a služeb zrakově postiženým a zapojuje se do osvětové činnosti (výstavy, vysílání do rozhlasu). Institut má zahraniční spolupráci s odbornými pracovišti v Nizozemí, Ukrajinou republikou.

likou a Humboldtovou Univerzitou v Berlíně. Průměrná dotace MŠMT ročně kolem 1 480 tis. Kč;

b) Laboratoř Carolina při Fakultě matematicko-fyzikální při Českém vysokém učení technickém v Praze, která poskytuje konzultace a organizuje půlroční základní kurzy s počítačem pro nevidomé, dále kurzy pro slabozraké a specializované kurzy programování a práce s Internetem. Po absolvování základního kurzu mohou těžce zrakově postižení využívat laboratoře sami. Průměrná dotace MŠMT ročně kolem 460 tis. Kč;

c) Laboratoř Tereza při Fakultě jaderné fyziky a inženýrství je speciální studovna pro nevidomé, která neslouží jen studentům katedry matematiky uvedené fakulty, ale všem nevidomým studentům na pražských vysokých i středních školách. Je vybavena speciální technikou a software. Pracovníci katedry převádějí do digitální formy některé učební texty a organizují odborné semináře. Průměrná dotace MŠMT ročně činí kolem 550 tis. Kč.

B. Nejlepší zájmy dítěte

70. Orgánům sociálně - právní ochrany dětí (okresní úřady, obce, ministerstvo práce a sociálních věcí) je známo, že v péči o děti a **poskytování sociálně -právní ochrany** se mají řídit zásadou "nejlepšího zájmu dítěte", která je vedle Úmluvy obsažena také v zákoně o rodině. Tato zásada je obsažena i v novém zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, kde se zdůrazňuje, že sociálně - právní ochrana je právo dítěte na ochranu zdravého vývoje, řádné péče v rodině a právo na ochranu dalších oprávněných zájmů, přičemž součástí sociálně - právní ochrany je i prevence. Nový zákon upravuje právo dítěte, ale i právo rodiče dovolat se pomoci, právo dítěte vyjádřit svůj názor a oprávnění sociálního pracovníka hovořit s dítětem o samotě, jakož i jeho povinnost brát zřetel na názory dítěte při uvažovaných výchovných opatřeních a další. Dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Zákon nabývá účinnosti dne 1. dubna 2000.

71. Zpráva Českého helsinského výboru "O stavu lidských práv v České republice" v roce 1998 ke stavu před přijetím nového zákona uvedla:

Sociálně - právní ochranu dětí dnes zabezpečují oddělení péče o rodinu a děti při okresních úřadech. Tato oddělení evidují ročně více než půl milionu případů. Mezi nejčastější činnost sociálních pracovníků (v této profesi pracují z velké části ženy) patří zastupování dětí ve funkci opatrovníka při soudních jednáních v řízeních o úpravě poměrů nezletilých, při určování nebo popírání otcovství, při rozhodování o náhradní rodinné výchově a v dalších situacích, které se týkají dětí. ... Ne vždy jsou však sociální pracovníci plně kvalifikováni k zastupování práv dětí. Nejsou a ani nemohou být plně kvalifikovaným protivníkem advokáta protistrany.

Počty dětí zastupovaných pracovníky oddělení péče o rodinu a dítě

	1995	1996	1997	1998
Počet dětí	129 887	128 802	125 280	124 977

72. V rozhodném období byla sociálně-právní ochrana dětí upravena v předpisech o sociálním zabezpečení a zákonem o rodině, v němž je definována jako ochrana práva dítěte na zdravý vývoj, řádnou výchovu a ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho majetku. Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí posiluje ochranu práv dítěte a jeho postavení ve vztahu k principům nastíněným mezinárodními dokumenty, zejména Úmluvou, a reaguje na nové společenské ohrožení dítěte různými negativními vlivy, jako jsou projevy násilí vůči dětem, ale i různé příčiny vzniku závislosti (alkoholismus, drogová závislost, gamblerství, pornografie, komerčně zaměřené sexuální zneužívání).

73. Zákon vymezuje okruh dětí, jimž je nutno věnovat zvláštní pozornost orgánů sociálně-právní ochrany, a definuje nástroje, jimiž se děti chrání. Zákon upravuje vzájemnou spolupráci nejen orgánů sociálně-právní ochrany dětí, ale i dalších subjektů, které působí v oblasti péče o děti, jako jsou například školy, školská a zdravotnická zařízení a další obdobná zařízení. Vymezuje dále jasná pravidla pro zprostředkování osvojení a pěstounské péče (organizace, postup, spolupráce jednotlivých subjektů, náplň poradenství pro náhradní rodinnou péči). Nově zákon koncipuje sledování vývoje dětí, které jsou v ústavní péči. Dále upravuje pomoc dětem, které nemají povolen trvalý nebo dlouhodobý pobyt na území České republiky a dětem nacházejícím se na území cizího státu bez doprovodu, ve smyslu Rezoluce Rady Evropské unie z 26. června 1997 o nedoprovázených nezletilcích, kteří jsou příslušníky třetích zemí.

74. Předmětem úpravy zákona je i zřizování zařízení sociálně právní ochrany - zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory a zařízení pro výkon pěstounské péče. Zákon umožňuje, aby za splnění určitých podmínek vymezený rozsah činností sociálně právní ochrany vykonávaly nestátní subjekty. Činnosti představující zásadní zásah do postavení dítěte nebo osob za něj odpovědných zůstanou nicméně vyhrazeny státním orgánům.

75. Zákon novelizuje i další právní předpisy, z nichž nejvýznamnější je novelizace zákona o přestupcích, jež zavádí nové skutkové podstaty přestupků, které by měly děti více ochránit před týráním, zanedbáváním a zneužíváním k fyzickým pracím. Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí by měl mít specifické svébytné postavení vedle dalších právních předpisů, které chrání děti jako je např. zákon o rodině, občanský zákoník, občanský soudní řád, trestní zákon, trestní řád.

76. V praxi vykonávají sociálně-právní ochranu dětí sociální pracovníci (zaměstnané v referátu sociálních věcí na okresních úřadech, respektive v oddělení péče o rodinu a děti), které však nemohou působit zároveň preventivně, kurativně i represivně, jelikož jejich počet je velmi nízký.

77. Vzdělání dítěte je státem chráněné právo. Podle článku 33 odst. 1 Listiny má každý právo na vzdělání. Školní docházka je povinná po dobu, kterou stanoví zákon. Z toho vyplývá zákonným zástupcům povinnost přihlášení dítěte k plnění povinné školní docházky. Zákonná úprava poměrů českého školství je odvozena od znění Ústavy a Listiny. Základní právní rámec současného školského systému tvoří soustava těchto základních zákonů:

- zákon o soustavě základních, středních a vyšších odborných škol (č. 29/1984 Sb., ve znění pozdějších předpisů),
- zákon o předškolních a školských zařízeních (č. 76/1978 Sb., ve znění pozdějších předpisů),
- zákon o státní správě a samosprávě ve školství (č. 564/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů),
- zákon o vysokých školách (č. 111/1998 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

78. NNO dětí a mládeže komunikují s MŠMT a řeší své potřeby v následujících formách:

- Komora mládeže - poradní orgán náměstka ministra, pravidelná jednání zhruba jednou měsíčně,
- Komise mobility mládeže - poradní orgán náměstka ministra pro mezinárodní výměny mládeže (včetně informací zástupců mládeže v nestátních strukturách RE reprezentujících mládežnické organizace),

- spolupráce s občanskými sdruženími dětí a mládeže při tvorbě dotační metodiky a státní politiky pro mládež ,
- účast zástupců občanských sdružení dětí a mládeže při rozhodování MŠMT o poskytnutí dotací (cca 160 mil. Kč) v rámci programů podpory a ochrany dětí a mládeže,
- trvalá spolupráce s NNO a jejich podpora v oblasti menšin (polská, romská),
- výměna informací s DCI,
- dětské a mládežnické parlamenty.

79. Školské úřady, pedagogická centra, speciálně pedagogická centra a příslušná ředitelství škol organizují další vzdělávání pedagogických pracovníků, kteří ukončili vysokoškolské studium. Toto vzdělávání se rozčleňuje podle jednotlivých předmětů. Problematika Úmluvy je zastoupena v předmětu občanská výchova a rodinná výchova.

80. Pracovníci zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (dětský domov, výchovný ústav atd.) byli proškoleni ministerstvem školství v otázkách aplikace Úmluvy v těchto zařízeních. Základní práva dětí vyplývající z Úmluvy jsou nedílnou součástí všech vnitřních řádů těchto zařízení. Proškolení pracovníků zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy probíhalo ve dvou rovinách. Jednak standardními vzdělávacími akcemi pedagogických center příslušné oblasti a jednak se přímo odbor speciálního školství podílel na organizaci specializovaných seminářů, které organizoval ve spolupráci s Humanitas Profes, o.p.s. a Střediskem pro výchovu k lidským právům, EIS UK Praha. Specializované výcvikové semináře se konají od roku 1997, a to průměrně tři za jeden rok.

81. V pregraduálním vysokoškolském studiu pedagogů jsou poznatky o Úmluvě zařazeny v oborovém studiu občanské výchovy, dále pro všechny budoucí učitele v různých přednáškách a seminářích, jako např. sociální politika či základy vzdělanosti. Pro učitele a další odborné pracovníky působící v oblasti výuky o lidských právech jsou informace o Úmluvě o právech dítěte rovněž vydávány prostřednictvím Střediska pro výchovu k lidským právům Evropského informačního střediska Univerzity Karlovy v Praze nebo Úřadem vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR).

C. Právo na život, přežití a rozvoj

82. Ke konci roku 1998 měla Česká republika ve věku do 19 let 2 525 542 obyvatel. Tato věková skupina se podílí na celkové populaci České republiky 25 procenty. K charakteristickým rysům současného demografického vývoje patří pokles porodnosti. Porodnost klesá dlouhodobě již od roku 1975, s výjimkou let 1988 a 1990. V roce 1994 se v České republice narodilo nejméně dětí od roku 1785. V letech 1997 a 1998 se pokles porodnosti zastavil.

83. Výrazným pozitivním rysem je úbytek umělých přerušení těhotenství. Od roku 1989 se postupně snižuje počet umělých přerušení těhotenství jako důsledek zvýšení počtu žen užívajících lékařsky sledovanou antikoncepci.

84. Primární zdravotní péči dětem ve věku do 18 let poskytují praktičtí lékaři pro děti a dorost, kterých bylo v roce 1998 celkem 2 202. Tito lékaři provedli celkem 17 500 253 ošetření dětí a dorostu a úzce spolupracují s dalšími specialisty v oboru pediatrie a dorostového lékařství.

85. V České republice se opět rozvíjí tzv. integrovaná raná péče pro novorozence a kojence s nejrůznějšími druhy postižení. Tato zařízení jsou zpravidla ambulantního typu a mimo nut-

nou léčebnou péči poskytují služby sociální, služby klinických psychologů, a to pro děti i pro celou rodinu. Jedná se o soustavu služeb a programů, poskytovaných dětem ohroženým v sociálním, biologickém a psychickém vývoji a dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám. Jejich cílem je předcházet postižení, vyloučit nebo zmírnit jeho důsledky, vytvořit předpoklady sociální integrace a minimalizovat dopad ohrožení nebo postižení vývoje dítěte a jeho rodiny, a jejich závislost na přijímání sociální pomoci.

D. Respektování názorů dítěte

86. Novela zákona o rodině z roku 1998 nově upravila právo *dítěte, které je schopno vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření, které se ho týkají, být slyšeno a právo svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje, jakož i právo obdržet potřebné informace.*

87. Respektování názorů dítěte je upraveno i ustanovením § 8 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, kdy dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Těmto vyjádřením se věnuje náležitá pozornost odpovídající věku a rozumové vyspělosti dítěte.

IV. OBČANSKÁ PRÁVA A SVOBODY

Občanská práva a svobody jsou chráněny zejména Listinou.

A. Jméno a státní příslušnost (Článek 7)

88. Způsob registrace dítěte bezprostředně po narození upravuje zákon č. 268/1949 Sb., o matrikách ve znění pozdějších předpisů. V ustanovení § 10 jsou uvedeny skutečnosti, které se zapisují do knihy narození:

- a) jméno, příjmení a pohlaví dítěte,
- b) den, měsíc, rok a místo narození dítěte, jakož i časové pořadí narození, jde-li o dítě narozené spolu s druhým (dvojčata) nebo s více dětmi,
- c) státní občanství dítěte,
- d) jméno a příjmení, den, měsíc, rok, místo narození, povolání a bydliště rodičů, jakož i jména a příjmení prarodičů,
- e) dohoda rodičů o příjmení jejich dítěte, mají-li rodiče různá příjmení,
- f) datum zápisu.

V ustanovení § 13 je stanovena oznamovací povinnost o narození dítěte jako povinnost osoby, která působila při porodu (lékař, porodní asistentka), a to do sedmi všedních dnů. Matka může splnit oznamovací povinnost i později, jakmile je schopna oznámení učinit.

89. V ustanovení § 16 se uvádí, že nalezne-li někdo dítě, jež není schopno učinit údaje potřebné k zjištění své totožnosti, je povinen neprodleně splnit oznamovací povinnost. Matriční úřad provede potřebné šetření za účelem zjištění totožnosti dítěte a podle jeho výsledku zařídí zápis do knihy narození.

90. Česká republika ratifikovala Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin (sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 96/1998 Sb.). Rámcová úmluva vstoupila pro Českou republiku v platnost 1. dubna 1998. Podle článku 5 odstavce 1 této úmluvy se strany zavazují podporovat podmínky nezbytné pro příslušníky menšin¹ k tomu, aby mohli zachovávat a rozvíjet svou kulturu a uchovávat si základní prvky své identity, zejména své náboženství, jazyk, tradice a kulturní dědictví.

91. Dne 5. ledna 2000 předložila vláda Poslanecké sněmovně Parlamentu návrh nového zákona o matrikách, jménu a příjmení. V návrhu jsou např. uvedeny některé změny týkající se jména a příjmení dítěte, zápisu do knihy narození apod. Hlavní změna spočívá v tom, že dítěti mohou být, podle návrhu, zapsána do rodného listu dvě jména. Vycházelo by se přitom z požadavků rodičů a z právní úpravy v cizích státech. Rodiče by získali přijetím tohoto zákona možnost určit příjmení dítěti dohodou. U dítěte staršího 15 let by měl být vyžádán jeho souhlas.

92. Zákon č. 194/1999 Sb., kterým se mění zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, obsahuje několik změn, které mají zlepšit situaci dětí ve věci státního občanství. Změny se týkají zejména problému souvisejících se zánikem ČSFR a vznikem dvou samostatných států. I děti se týká nové ustanovení, podle něhož každý bývalý československý občan, žijící fakticky (byť třeba i nelegálně) od rozdělení federace na území České republiky, získá prohlášením české občanství bez ohledu na to, zda má občanství slovenské, jehož se nebudou tito lidé muset vzdávat jako dosud.

93. Ustanovení § 18a odst. 3 umožňuje rodičům, kteří žijí na území České republiky od doby před rozdělením federace, zahrnout do prohlášení o nabytí českého státního občanství dítě mladší 15 let; budou také moci pro toto dítě učinit samostatné prohlášení. Tito občané se nebudou muset zříci slovenského občanství jako dosud. Ustanovení § 18a odst. 5 řeší situaci některých dětí žijících v ústavech a dětských domovech. Jsou-li oba rodiče dítěte mladšího 15 let, žijícího na území České republiky, zbavení rodičovské zodpovědnosti, nebo výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven či omezen, anebo nemají způsobilost k právním úkonům, může učinit prohlášení soudem stanovený poručník, popřípadě opatrovník dítěte; souhlas rodičů se v těchto případech nevyžaduje.

94. Konečně, novela zákona o občanství stanoví v ustanovení § 18, že osoby (včetně dětí), které byly k 1. lednu 1992 českými občany a po rozpadu státu si zvolily slovenské občanství, neztratily touto volbou české občanství. Ustanovení § 27c nově upravuje nabytí státního občanství České republiky v případě dětí, které byly osvojeny před přijetím novely zákona o nabývání a pozbývání státního občanství ČR č. 272/1993 Sb. Navrhovaná novela zákona upravuje i to, že české občanství v budoucnu neztratí ani ti čeští občané, kteří získají slovenské občanství udělením, pokud ovšem byli československými občany; i to se bude týkat dětí narozených před 1. lednem 1993. V záležitostech souvisejících se státním občanstvím poskytují poradenskou službu zejména romští poradci nebo poradci pro menšiny na okresních úřadech. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 16 a 33.)

¹ Menšinami, menšinou se zde i v dalším textu rozumějí národnostní a etnické menšiny podle hlavy III. Listiny základních práv a svobod, publikované pod č. 2/1993 Sb., která tvoří součást ústavního pořádku České republiky a která má právní sílu Ústavy a ústavních zákonů, a menšiny ve smyslu Rámcové úmluvy na ochranu národnostních menšin.

95. V České republice v současné době probíhá proces přípravy přístupu k Úmluvě o právním postavení osob bez státní příslušnosti z roku 1954 a Úmluvy o zamezení vzniku bezdomovectví z roku 1961.

B. Zachování identity

96. Odkazujeme na kapitolu IV. A. (jméno a státní příslušnost).

C. Svoboda projevu

97. V červnu 1999 předložila vláda Poslanecké sněmovně Parlamentu návrh zákona o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon), který potvrzuje nepřipustnost cenzury a svobodu projevu. Jedním ze základních rysů návrhu jsou ustanovení, jimiž má být zajištěna ochrana společnosti v případech, kdy bude obsahem periodického tisku porušován ústavní pořádek České republiky nebo demokratický řád lidských práv a základních svobod zaručených Listinou. Ochrana se v těchto případech svěří nezávislému soudu, který bude oprávněn uložit vydavateli, jenž připustí, aby byl obsah jím vydávaného periodika v rozporu se zákonem, povinnost zaplatit státu zadostiučinění v penězích. Soud může také rozhodnout o dočasném zákazu vydávání příslušného periodika, popřípadě zákazu jeho šíření v České republice. Návrh sněmovna schválila dne 7. prosince 1999 a postoupila Senátu. Výbory Senátu doporučily na svém 1. zasedání v roce 2000 návrh vrátit zpět poslanecké sněmovně.

98. Dále odkazujeme na údaje o zákonu o svobodném přístupu k informacím v kapitole IV.G.

D. Svoboda myšlení, svědomí a náboženského přesvědčení

99. Dle ustanovení § 1 zákona č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, má každý právo svobodně projevat své náboženství nebo víru sám, nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání. K 30. září 1999 bylo v České republice registrováno 21 církví a náboženských společností.

100. Svoboda vyznání je dále chráněna ustanovením § 236 Trestního zákona, který zní: Kdo násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy

- a) nutí jiného k účasti na náboženském úkonu,
- b) zdržuje jiného bez oprávnění od takové účasti, nebo
- c) jinému v užívání svobody vyznání jinak brání,

bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.

Tentýž zákon však uvádí, že o náboženské výchově dětí rozhodují do dovršení 15 let jejich věku jejich zákonní zástupci (v ustanovení § 3).

E. Svoboda sdružování a pokojného shromažďování

101. Dle ustanovení § 6 zákona č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, sdružení vzniká registrací. Návrh na registraci mohou podávat nejméně tři občané, z nichž alespoň jeden musí být starší 18 let. Z toho vyplývá, že občané mladší 18 let se mohou podílet na založení sdružení.

102. Trestní zákon chrání svobody sdružování a shromažďování ustanovením § 238a, který uvádí, že kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy omezuje ve

výkonu jeho sdružovacího nebo shromažďovacího práva, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.

F. Ochrana soukromí

103. Právo na ochranu soukromí upravuje občanský zákoník, který v ustanovení § 11 uvádí, že fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti, zejména života a zdraví, občanské cti a lidské důstojnosti, jakož i soukromí, svého jména a projevů osobní povahy.

104. Ve sledovaném období platil zákon č. 256/1992 Sb., o ochraně osobních údajů v informačních systémech. Tento zákon upravuje ochranu osobních údajů, povinnosti subjektů, které s osobními daty nakládají a odpovědnosti provozovatelů informačních systémů. Tento zákon také vymezoval zvláštní kategorie údajů, které jsou považovány za citlivé. Zákon č. 256/1992 Sb. však není slučitelný s právními předpisy Rady Evropy a Evropské unie pro tuto oblast, a to především proto, že nebyl dosud zřízen nezávislý orgán pro dohled nad ochranou osobních údajů a zákon nestanovuje sankce za porušení zákona. Proto vláda rozhodla o vypracování návrhu nového zákona, který bude harmonizován se směrnicí Evropského Parlamentu a Rady 95/46/EC a s Úmluvou Rady Evropy č. 108. Po nezbytném legislativním procesu vláda schválila dne 22. září 1999 návrh nového zákona o ochraně osobních údajů a působnosti Úřadu na ochranu osobních údajů a předložila jej poslanecké sněmovně. Předpokládá se, že nový zákon o ochraně osobních údajů nabude platnosti v průběhu roku 2000.

105. Zákon o rodině opravňuje pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany nebo jinou osobu, pověřenou ochranou dítěte, aby navštěvovala nezletilého v bytě, zjišťovala v jeho bydlišti, škole či pracovišti, zda je o něj náležitě pečováno, a aby vyšetřovala jeho výchovné poměry. Je tak realizována povinnost státu zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho (čl. 3 Úmluvy) a povinnost činit potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před špatným zacházením (čl. 19 Úmluvy). Tím zákon o rodině a zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, v ve znění pozdějších předpisů, prolamují ústavně zaručenou ochranu soukromí. Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí budou moci rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte požádat o nahlédnutí do spisu, čemuž okresní úřad vyhoví, jestliže to nebude v rozporu se zájmem dítěte.

106. Porušení práva na soukromí je uvedeno v trestním zákoně ve formě skutkové podstaty trestných činů neoprávněného nakládání s osobními údaji podle ustanovení § 178, pomluvy podle ustanovení § 206, porušování domovní svobody podle ustanovení § 238 a porušování tajemství dopravovaných zpráv podle ustanovení § 239.

G. Přístup k přiměřeným informacím

107. Právo na přístup k informacím je zaručeno článkem 17 odst. 1 Listiny, podle kterého:

1) Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.

2) Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu.

3) Cenzura je nepřipustná.

4) Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.

5) Státní orgány a orgány územní samosprávy jsou povinny přiměřeným způsobem poskytovat informace o své činnosti. Podmínky a provedení stanoví zákon.

108. V květnu 1999 Parlament schválil zákon o svobodném přístupu k informacím, který upravuje poskytování informací vztahujících se k působnosti státních orgánů a orgánů územní samosprávy. Zejména upravuje svobodný přístup k informacím a stanoví podmínky, za nichž jsou informace poskytovány. Zákon byl publikován ve Sbírce zákonů pod číslem 106/1999 Sb. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 17.)

109. V současné době platí ustanovení § 205 trestního zákona (ohrožování mravnosti), který chrání děti před pornografií. V odst. 2 tohoto ustanovení se uvádí, že kdo pornografická díla písemná, nosiče zvuku nebo obrazu nebo zobrazení

a) nabízí, přenechává nebo zpřístupňuje osobě mladší osmnácti let, nebo

b) je na místě, které je osobám mladším osmnácti let přístupné, vystavuje nebo jinak zpřístupňuje,

bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok, peněžitým trestem nebo propadnutím věci.

(Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 17.)

110. Článek 17 Úmluvy písm. c) se týká tvorby a rozšiřování knih pro děti. Po určitém útlumu po roce 1989 ve vydávání titulů dětské literatury dochází postupně k mírnému nárůstu. Státní podpora vydávání ilustrované tvorby pro děti a mládež je uskutečňována prostřednictvím grantu, který je pravidelně od roku 1997 vyhlašován ministerstvem kultury.

111. Podpora vztahu dětí a mládeže ke knihovnám a ke knize jako zdroji informací je deklarována v koncepci kulturní politiky v České republice. Oddělení pro děti a mládež ve veřejných knihovnách pravidelně pořádají besedy, soutěže, vydávají publikace a bibliografie určené dětem a mládeži. V rámci grantu ministerstva kultury byl veřejným knihovnám přiděleno na výše uvedené činnosti celkem 730 tisíc Kč.

112. Přístup k přiměřeným informacím je zajištěn také zákonem č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů. V ustanovení § 4 je stanoveno, že u audiovizuálního díla, jehož obsah by mohl ohrozit mravní vývoj nezletilých, se stanoví hranice jeho přístupnosti dosažením věku 15 nebo 18 let. Další opatření uvádí částečně také zákon č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání. Ustanovením § 6 je dáno, že provozovatelé jsou povinni dbát na to, aby do vysílání reklam nebyly zařazeny ani reklamy, které podporují chování ohrožující morálku, zájmy spotřebitele nebo zájmy ochrany zdraví, bezpečnosti nebo životního prostředí, ani reklamy určené dětem, nebo v nichž vystupují děti, pokud podporují chování ohrožující jejich zdraví, psychický nebo morální vývoj. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 17.)

113. Dne 5. ledna 2000 schválila vláda návrh nového zákona o provozování rozhlasového a televizního vysílání, který věnuje ochraně dětí a mládeže více pozornosti. Mimo omezení v reklamě se zakazuje vysílání pořadů, které jsou způsobilé vážně narušit tělesný nebo mravní vývoj dětí a mladistvých, zejména vzhledem k popisu násilí nebo vzhledem ke svému pornografickému charakteru; pořady způsobilé ohrozit tělesný, duševní nebo mravní vývoj dětí a mladistvých nesmí být vysílány v době od 6.00 do 22.00 hodin; provozovatel rozhlasového vysílání a provozovatel televizního vysílání jsou povinni zajistit, aby vysílání pořadu, které může vážně narušit tělesný, duševní nebo mravní vývoj

děti a mladistvých, bezprostředně předcházelo slovní, resp. obrazové upozornění na jeho nevhodnost pro děti a mladistvé. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 17.)

H. Právo nebýt vystavován týrání či jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení a trestům

114. Dne 1. ledna 1993 se Česká republika stala jako jeden z nástupnických států České a Slovenské Federativní Republiky stranou Úmluvy proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání, která je mezinárodní smlouvou o lidských právech a základních svobodách ve smyslu článku 10 Ústavy České republiky, je tedy pro všechny bezprostředně závazná a má přednost před zákonem.

115. Zákaz mučení a jiného nelidského a krutého zacházení a sankce za ně jsou obsaženy v ustanovení § 259a trestního zákona. Ustanovení § 242 trestního zákona chrání děti před pohlavním zneužíváním.

116. V ustanovení § 215 trestního zákona, který výslovně chrání děti před týráním se uvádí, že kdo týrá osobu, která je v jeho péči nebo výchově, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta, a že odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán spáchá-li čin uvedený v odst. 1 zvláště surovým způsobem nebo na více osobách, nebo pokračuje-li v páchání takového činu po delší dobu.

117. Ochrana se poskytuje nejen nezletilým dětem, ale i osobám zletilým, které z jakéhokoli důvodu (nemoc, stáří, invalidita, mentální retardace apod.) jsou odkázány na péči jiných osob. Není rozhodující, na jakém základě – zákonná úprava, soudní rozhodnutí, smlouva atd. – se péče nebo výchova poskytuje. Týráním se rozumí nejen působení fyzických útrap, ale i týrání psychické.

118. Děti se v současné době dozvídají o svých právech nejen ve škole, ale zejména z kampaní, které pořádají hlavně NNO zabývající se týranými dětmi (např. Fond ohrožených dětí, Nadace Naše dítě apod.).

119. Specifická je situace dětí žijících v ústavech sociální péče, dětských domovech, diagnostických a výchovných ústavech. V některých ústavech je zaměstnán personál, jehož kvality zcela neodpovídají potřebám dětí. Hlavní nedostatek spočívá v tom, že nejen pomocný personál, ale ani vychovatelé a ošetřovatelé nemusí procházet psychologickým vyšetřením, které by prokázalo jejich dobrý vztah k dětem a předpoklady k řádné péči o ně, včetně zvládnutí stresových situací. Personál nemusí předkládat ani opis či výpis z rejstříku trestů. Stávají se tedy případy, kdy děti bývají vystaveny ponižování, vyhrožování a nadávkám. Romské děti se setkávají i s rasismem ze strany personálu. Zmocněnec pro lidská práva se v roce 1999 zabýval případem, kdy v dětském domově dvě vychovatelky veřejně urážely a napadaly romské děti rasistickými nadávkami a hrubým zacházením. Ředitelka tohoto dětského domova podala na obě pracovnice trestní oznámení pro hanobení národa, rasy a přesvědčení a obě pracovnice z ústavu odešly.

120. Evropský výbor pro zabránění mučení a nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání ve své zprávě ze dne 15. července 1997 České republice doporučuje, aby byl personál zařízení pro děti a mládež pečlivě vybírán. Vedení podobných zařízení by mělo být svěřováno osobám, které jsou schopnými vedoucími a dokáží aktivně reagovat na složité požadavky personálu a chovanců. Výbor navštívil ve dnech 16. - 26. února 1997 některá policejní zařízení, věznice a zařízení pro mladistvé v České republice. Na zprávu a doporučení Výboru reagovala vláda České republiky předběžnou a následnou zprávou. V těchto zprávách vláda poskytla vysvětlení a stanovisko k jednotlivým doporučením a informovala o přijatých opatřeních.

V. RODINNÉ PROSTŘEDÍ A ALTERNATIVNÍ PÉČE

A. Rodičovské vedení

121. Jak bylo uvedeno v úvodní zprávě, článek 32 Listiny stanoví ochranu rodičovství a rodiny zákonem a zaručuje zvláštní ochranu dětí a mladistvých. Stanoví, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů a že děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu. Rodinné vztahy upravuje zákon o rodině.

B. Rodičovské odpovědnosti

122. Rodičovská zodpovědnost je nově upravena zákonem o rodině v ustanovení § 31 až 34. V ustanovení § 31 odst. 1 je rodičovská zodpovědnost definována jako souhrn práv a povinností

- a) při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,
- b) při zastupování nezletilého dítěte,
- c) při správě jeho jmění.

Odst. 3 uvádí, že dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Toto ustanovení odpovídá čl. 12 Úmluvy.

Podle ustanovení § 34 odstavce 1 náleží rodičovská zodpovědnost oběma rodičům.

123. Podle ustanovení § 41 odstavce 2 zákona o rodině je každý z rodičů oprávněn dovolat se pomoci orgánů sociálně právní ochrany dětí, jiných státních orgánů, škol, školských, zdravotnických či poradenských zařízení a orgánů obce, jestliže rodičům brání překážky ve výkonu rodičovské zodpovědnosti vůči dítěti. Dovolat se pomoci těchto orgánů a zařízení je oprávněno i samo dítě.

124. K ochraně dětí, ale i k řešení určité krizové situace v rodině, byl novelou zákona o rodině z roku 1998 zaveden do právního řádu nový institut, a to „pozastavení rodičovské zodpovědnosti“, který umožňuje řešit situaci, ve které se rodiče po určitou dobu nemohou o svoje děti starat. V takovém případě soud ustanoví dítěti či dětem pro toto období poručníka. Ke zvýšené ochraně dětí směřuje i další nová úprava, která ukládá soudu vždy posoudit, zda nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti v případě, kdy se rodič dopustil úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší 15 let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník u trestného činu spáchaného jeho dítětem.

125. Konzultační služby poskytují rodičům obce a okresní úřady prostřednictvím svých referátů či odborů sociálních věcí a dále i speciální oddělení péče o rodinu a děti. Rodiče mohou rovněž využít služeb poradenských zařízení - poraden pro manželství, rodinu a mezilidské vztahy, které poskytují poradenskou péči manželským a snoubeneckým párům, osamělým

rodičům, dysfunkčním rodinám, rodinám se zdravotně postiženým členem rodiny a dalším osobám. Tyto poradny jsou státními i nestátními zařízeními.

126. V roce 1998 fungovalo v České republice 62 státních poraden, které poskytly cca 130 tis. konzultací. Tyto poradny jsou zřizovány okresními úřady nebo magistráty a jejich metodické vedení náleží ministerstvu práce a sociálních věcí. Vedle toho existuje cca 10 nestátních poraden.

C. Odloučení od rodičů

127. Podle ustanovení § 44 zákona o rodině může soud v odůvodněných případech rodiči pozastavit nebo omezit výkon rodičovské zodpovědnosti nebo ho rodičovské zodpovědnosti zbavit. Pominou-li důvody takových opatření, může být pozastavení, omezení i zbavení rodičovské zodpovědnosti zrušeno.

128. Podle ustanovení § 26 odst. 2 zákona o rodině může soud svěřit dítě do společné, popř. střídavé výchovy obou rodičů, jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat, mají-li o výchovu zájem, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.

129. Podle ustanovení § 27 odst. 2 zákona o rodině upraví styk rodičů s dítětem soud, vyžaduje-li to zájem na jeho výchově a poměry v rodině. Bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za změnu poměrů, vyžadující nové rozhodnutí o výchovném prostředí. V praxi však často dochází k situaci, kdy dítě je po zdlouhavém soudním řízení automaticky svěřeno do péče matky, která však pravidelný styk dítěte s otcem neumožňuje, a tím porušuje práva dítěte. Při soudním řízení často dochází k neúměrným průtahům, a tím se prodlužuje doba, po kterou nemá dítě s druhým rodičem kontakt. Zdlouhavost procesu je někdy zapříčiněna postojem rodičů, pro něž se tato záležitost stala prestižní záležitostí. Samozřejmě se stávají také případy, kdy naopak otec brání ve styku s dítětem matce, a to zejména v těch případech, když si dítě převezme ještě před soudním rozhodnutím.

Rozvedená manželství s nezletilými dětmi

Rok	Celkový počet rozvedených manželství	z toho s nezletilými dětmi
1995	31 135	22 108
1996	33 113	23 438
1997	32 465	22 603
1998	32 636	21 636

Dále odkazujeme na kapitolu VI.G. o ústavní výchově.

D. Opětovné sjednocení rodiny

130. V praxi se pro sloučení rodin využívá ustanovení zákona o nabývání a pozbývání státního občanství, podle kterého lze žadateli (který má na území ČR trvalý pobyt) prominout podmínku nepřetržitého pobytu, jestliže druhý z manželů je státním občanem ČR.

131. Podle ustanovení § 65 zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky, je cizinec oprávněn trvale pobývat na území České republiky na základě povolení k trvalému pobytu. Toto povolení pobytu lze udělit zejména za účelem sloučení rodiny, pokud manžel či příbuzný v pokolení přímém cizince má trvalý pobyt na území České republiky.

132. V právním řádu České republiky neexistuje ustanovení, podle kterého by měla žádost o vstup nebo opuštění země za účelem opětovného sjednocení rodiny pro žadatele a jeho rodinu nepříznivé následky.

E. Nezákonné převozy dětí a převozy bez návratu

133. V roce 1997 Česká republika ratifikovala haagskou Úmluvu o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí, která vstoupila v účinnost dnem 1. března 1998. Hlavním cílem úmluvy je zabezpečit bezodkladný návrat dětí protiprávně přemístěných do některého smluvního státu nebo v něm zadržovaných a zajistit, aby práva týkající se péče o dítě a styků s ním podle právního řádu jednoho smluvního státu byla účinně respektována v ostatních smluvních státech. Konkrétně se jedná o zajištění výkonu práva péče o dítě tomu z rodičů, kterému bylo rozhodnutím soudu dítě svěřeno, a o zajištění výkonu práva styku s dítětem toho rodiče, který dítě nemá ve výchově.

134. Případy, kdy osoba dopraví jinou osobu za hranice proti jeho vůli, řeší ustanovení § 233 trestního zákona (trestný čin zavlečení do ciziny):

- 1) Kdo jiného zavleče do ciziny, bude potrestán odnětím svobody na tři léta až osm let.
- 2) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 jako člen organizované skupiny,
 - b) spáchá-li takový čin na osobě mladší než patnáct let nebo na osobě stíženě duševní poruchou nebo duševně nedostatečně vyvinuté, nebo
 - c) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvlášť závažný následek.

F. Vyrovnaní nákladů na výživu dítěte

135. Vyživovací povinnost rodičů k dětem definují ustanovení § 85 a 86 zákona o rodině. Povinnost trvá do té doby, pokud děti nejsou schopny samy se žít. Oba rodiče přispívají na výživu svých dětí podle svých schopností, možností a majetkových poměrů. Dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů. Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu, upraví soud rozsah jejich vyživovací povinnosti nebo schválí jejich dohodu o výši výživného.

136. Zanedbání povinné výživy postihuje ustanovení § 213 trestního zákona. Odnětím svobody až na jeden rok bude potrestán ten, kdo neplní vyživovací povinnost, byť i z nedbalosti. Kdo se úmyslně vyhýbá plnění vyživovací povinnosti, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.

G. Děti, které byly připraveny o své rodinné prostředí

137. Děti, které vyžadují zvláštní ochranu a pomoc, které byly dočasně nebo trvale připraveny o své rodinné prostředí nebo je nebylo možné s ohledem na jejich nejlepší zájmy ve stávajícím prostředí ponechat, jsou evidovány a sledovány orgány péče o děti na příslušných okresních a městských úřadech. Pokud selžou všechny pokusy o terapii rodiny (materiální pomoc, finanční pomoc, poradenství), podává orgán péče o děti návrh soudu na vydání předběžného opatření nebo návrh na nařízení ústavní výchovy. Podle zkušeností NNO však bývá terapie rodiny nedostatečná, a to jednak z důvodu nedostatku sociálních pracovníků, jednak pro nedostatek finančních prostředků na potřebnou materiální a finanční pomoc.

138. Hmotněprávním předpisem při nařizování ústavní výchovy a dalších výchovných opatření je zákon č. 94/1963, o rodině, ve znění zákona č. 91/1998 Sb.

139. Začátkem roku 1995 zrušil k 1. říjnu 1995 Ústavní soud jako protiústavní ustanovení zákona o rodině, podle něhož předběžné opatření o opuštěném dítěti nebo o odloučení od rodičů a jeho předání do péče jiné osoby, např. právnické osoby – obvykle diagnostického ústavu, mohl vyslovit okresní úřad. Úřad to podle staré, nyní již zrušené úpravy neprodleně oznámil soudu, který rozhodl dodatečně. Od října 1995 začala namísto Ústavním soudem zrušeného ustanovení § 46 zákona o rodině platit novela občanského soudního řádu, podle něhož je k předběžnému opatření – předání dítěte do péče jiné (i právnické) osoby – oprávněn pouze soud, opatření vyslovuje soudce. Soud je povinen na základě návrhu okresního úřadu o takovém opatření rozhodnout nejpozději do 24 hodin. Kromě opuštěných dětí se to týká situací, kdy je život nebo příznivý vývoj dítěte vážně ohrožen nebo narušen.

140. Podle ustanovení § 46 odstavce 2 zákona o rodině může soud nařídit ústavní výchovu, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídit ústavní výchovu i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Odstavec 3 téhož ustanovení stanoví, že před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, která má přednost před výchovou ústavní. Pominou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší.

141. Rozhodnutí, jímž se dítě odnímá z péče rodičů a umísťuje v ústavní péči, zasahuje jak do práv rodičů, tak do práv dítěte. Nařízením ústavní výchovy se podrobuje dítě ústavnímu režimu, do kterého rodiče nemohou zasahovat. Úpravu styku rodičů s dítětem soud neprovádí. V těchto situacích se vychází pouze z řádu ústavu. V některých případech dítě zůstává v ústavní výchově i poté, kdy je ústavní výchova zrušena rozhodnutím, proti němuž se již nelze odvolat, a to až do té doby, než soud vyhotoví a doručí rozsudek.

142. Mimo ústavní výchovu může soud v trestním řízení uložit mladistvému podle ustanovení § 84 trestního zákona ochrannou výchovu. Podle ustanovení § 86 trestního zákona může soud v občanskoprávním řízení uložit ochrannou výchovu osobě mladší patnácti let, v případě, že osoba spáchala čin, který by jinak byl trestným činem. Ochranná i ústavní výchova jsou prováděny ve stejných zařízeních se stejným režimem, neboť pro výkon ochranné výchovy neexistuje zvláštní zařízení.

143. Pro výkon ústavní a ochranné výchovy neexistuje v současnosti v České republice zákonná úprava. V září 1999 přijala vláda věcný záměr zákona o ústavní a ochranné výchově. Pro dětské domovy vydalo MŠMT vyhlášku č. 64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, upravující rámcově práva a povinnosti těch, kteří se na ústavní výchově podílejí. Obdobný předpis pro výkon ústavní výchovy v zařízeních, podléhajících ministerstvu zdravotnictví a práce a sociálních věcí, však neexistuje.

144. Děti žijící v ústavní výchově jsou do určité míry vyřazeny z běžné způsobu života a jsou tedy potenciálně ohroženy z hlediska svého dalšího vývoje. V rozhodném období nebyla v žádném právním předpise zakotvena povinnost v určitých pravidelných intervalech přezkoumávat, zda podmínky nařízené ústavní výchovy trvají. Práva a povinnosti všech osob, které se na nařízení a provádění ústavní výchovy podílely, nebyly dostatečně upraveny, a to ani v novelizovaném zákoně o rodině, ani v normách nižší právní síly. Nijak nebyla upravena pravidelná kontrola těchto zařízení a dostatečně specifikovány povinnosti jejich pracovníků a tomu odpovídající práva dětí. Na základě stížností přezkoumávala postup pracovníků, působících v ústavech, Česká školní inspekce, popřípadě školský úřad.

145. Tuto oblast upravil až zákon o sociálně-právní ochraně dětí, kterým se ukládá pracovníkům okresních úřadů povinnost sledovat respektování práv dětí umístěných v ústavních zařízeních. Ukládá se jim jednou za 6 měsíců dítě navštívit a sledovat jeho vývoj a podmínky trvání pobytu v ústavním zařízení těchto dětí. Zaměstnance orgánu státní správy, kteří budou kontroly vykonávat, lze zavázat mlčenlivostí o údajích osobní povahy, které se při kontrole nebo v souvislosti s ní dovědí a lze jim stanovit další povinnosti při vyvozování důsledků a přijímání opatření ke kontrolnímu zjištění. U kontrol, které by prováděly NNO, toto zajistit nelze. Neziskové organizace mohou provádět kontrolu v rámci občanské společnosti, kdy se mohou se svými stížnostmi a podněty obracet na nadřízenou složku orgánu, u něhož shledaly určitou formu pochybení, případně na soudy.

146. Způsob zřizování a charakteristiku zařízení v působnosti ministerstva zdravotnictví upravuje zákon č. 20/1966, o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů. Způsob zřizování a charakteristiku zařízení v působnosti MŠMT upravuje zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Způsob zřizování a charakteristiku zařízení v působnosti ministerstva práce a sociálních věcí upravuje zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení ve znění pozdějších předpisů.

Děti se podle rozhodnutí soudu umísťují do následujících zařízení:

Zařízení v působnosti ministerstva zdravotnictví

147. Děti do tří let věku jsou umísťovány do kojeneckých ústavů a dětských domovů od 0 do 3 let (v roce 1998 bylo v ČR 13 kojeneckých ústavů, 10 dětských domovů pro děti 0 až 3 leté a 16 dětských domovů pro děti od 1 do 3 let s celkovou kapacitou 2 136 míst). V těchto zařízeních se poskytuje dětem zdravotní, výchovná a sociální péče. Hlavním úkolem těchto zařízení je najít v co nejkratší době ve spolupráci s rodiči, orgánem péče o děti a soudy řešení situace dítěte tak, aby pobyt byl co nejkratší. V roce 1998 bylo přijato do těchto zařízení celkem 2 171 dětí a 2 034 bylo propuštěno, z toho 50,8 % do biologické rodiny, 21,3 % do adopce, 6,6 % na jiné formy náhradní rodinné péče, 14,9 % do jiného zařízení ústavní péče a 6,0 % jinam. Přes veškerou snahu všech zainteresovaných institucí se pobyt dětí v ústavech prodlužuje. Nejhůře umísitelné do náhradní rodinné péče jsou děti těžce zdravotně postižené, děti s výchovnými a vývojovými problémy a děti romské.

Dále patří do působnosti ministerstva zdravotnictví jesle, což jsou zařízení, poskytující zdravotně výchovnou činnost dětem od jednoho do tří let věku (viz úvodní zpráva, bod 160).

Počet zařízení a počet míst v jeslích ve sledovaném období

	1995	1996	1997	1998	1. pololetí 1999
Počet zařízení celkem	207	151	101	79	77
Počet míst v jeslích celkem	7574	5551	2965	2191	2167

Jesle zřizují ve většině případů obce, případně okresní úřady, v minimální míře fungují již také jesle soukromé (v roce 1999 existovala 4 soukromá jeselská zařízení z celkového počtu 77). Prudký pokles počtu jeselských zařízení je způsoben tím, že rodiče (především matky) více využívají možnosti zůstat s dítětem doma na mateřské dovolené a pobírat dávky státní

sociální podpory do čtyř let věku dítěte. Na zánik jeslí má vliv také nízká porodnost v České republice.

Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče v působnosti MŠMT

148. Tato školská zařízení tvoří soustavu institucí několikerého typu², které dětem a mládeži ve věku 3 až 18 let poskytují ochranu před nepříznivým působením dysfunkčního rodinného nebo jiného sociálně nepříznivého prostředí. Poskytují plné zaopatření a výchovu, kterou by za normálních okolností měla plnit rodina. Do těchto zařízení mohou být umístěny děti jak na základě rozhodnutí soudu, tak na žádost rodičů nebo jejich zákonných zástupců. Podle ustanovení § 46 odst. 2 zákona o rodině může soud z důležitých důvodů prodloužit ústavní výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti.

149. Výkon ústavní výchovy u mládeže, která nemá možnost vyrůstat v běžném rodinném prostředí, zajišťují dětské domovy a internátní zvláštní školy. Do dětských domovů se umísťuje mládež obojího pohlaví ve věku od tří do osmnácti let, popřípadě do ukončení přípravy na povolání, u níž soud nařídil ústavní výchovu, nebo kterou je třeba okamžitě umístit do náhradní výchovy nahrazující výchovu rodičů na dobu, než rozhodne soud, případně na základě dohody rodičů nebo jiných zákonných zástupců s diagnostickým ústavem, který dětský domov odborně vede. V dětských domovech a zvláštních školách internátních se tedy nepracuje s disociální populací, ale s dětmi, které nemají možnost vyrůstat v běžném rodinném prostředí. Dětské domovy se člení na domovy internátního typu a rodinného typu. Základní organizační jednotkou kolektivu dětí a mladistvých v dětském domově internátního typu je výchovná skupina, v dětském domově rodinného typu rodinná buňka.

150. Internátní zvláštní školy vznikly původně pro děti plnící povinnou školní docházku ve zvláštních školách s internátem. Posléze byl jejich význam posunut k naplňování ústavní výchovy. V současnosti jsou alternativou k dětským domovům, či k dětským výchovným ústavům. Postupně jsou transformovány právě v tyto instituce podle převažující klientely a podle potřeb sítě výchovných zařízení.

151. Výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy mládeže s poruchami chování zajišťují speciální výchovná zařízení (výchovné ústavy). Výchovné ústavy pro děti a mládež se podle věku mládeže diferencují na dětské výchovné ústavy, výchovné ústavy pro mládež a výchovné ústavy pro děti. Do dětského výchovného ústavu se umísťují děti s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, které neukončily povinnou školní docházku a projevuje se u nich takový stupeň narušenosti, že nemohou být umístěny v dětském domově. Do výchovného ústavu pro mládež se umísťuje obtížně vychovatelná mládež s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, která ukončila povinnou školní docházku. Výchovné ústavy pro děti a mládež jsou zřízeny jako společná zařízení, která plní úkoly dětského výchovného ústavu a výchovného ústavu pro mládež.

152. Základním a dominantním zařízením v tomto systému je diagnostický ústav. Zde se odehrává první a tedy velice důležitý kontakt dítěte s ústavní péčí a mnohdy se zde předznamená jeho další vývoj. Diagnostické ústavy jsou internátní výchovná zařízení, v nichž se provádí komplexní vyšetření z hlediska psychologického a speciálně pedagogického u dětí a mladistvých s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou nebo dětí a mladistvých, o jejichž umístění do výchovného zařízení rozhodl soud. Komplexní vyšetření trvá zpravidla osm týdnů a sestává se z vyšetření psychologického, speciálně pedagogického,

² dětský domov, dětský výchovný ústav, výchovný ústav pro mládež (výchovný ústav pro děti a mládež), výchovný ústav pro nezletilé matky, ústav s výchovně léčebným režimem (resp. oddělení s výchovně léčebným režimem), dětský diagnostický ústav, diagnostický ústav pro mládež, středisko výchovné péče pro děti a mládež

sociálního a zdravotnického. Na základě komplexního vyšetření rozmisťují diagnostické ústavy děti a mladistvé do výchovných zařízení.

Dětský diagnostický ústav plní diagnostické úkoly pro děti předškolního věku a děti docházející do základní školy či zvláštní školy. Diagnostický ústav pro mládež plní diagnostické úkoly pro mladistvé. Délka pobytu dítěte v diagnostickém ústavu je vymezena v ustanovení § 11 odst. 5 vyhlášky MŠMT č. 64/1981 Sb. - komplexní vyšetření mládeže v diagnostickém ústavu trvá nejdéle osm týdnů.

Diagnostické ústavy se vnitřně člení na pracoviště diagnostické, sociální služby, výchovně vzdělávací a záchytné. Pracoviště záchytné přijímá k přechodnému pobytu děti a mladistvé zadržené na útěku od zákonných zástupců a děti a mladistvé zadržené orgány policie na útěku z dětského domova či výchovného ústavu.

Diagnostický ústav vede evidenci dětí a mladistvých umístěných v jednotlivých výchovných zařízeních a evidenci volných míst v jednotlivých výchovných zařízeních v územním obvodu, který je mu zřizovatelem, tedy MŠMT, určen.

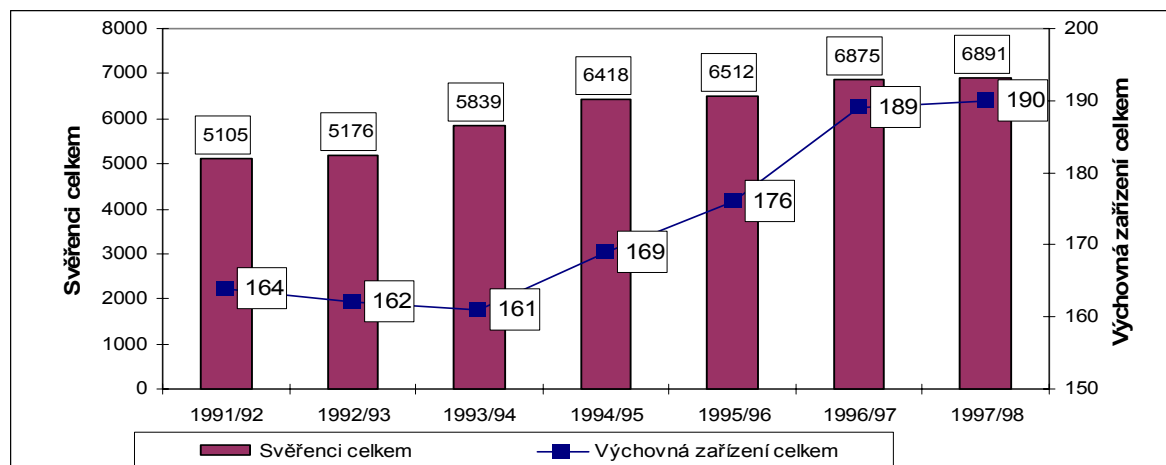
Diagnostický ústav vypracovává pro MŠMT návrhy na změny sítě výchovných zařízení a internátních škol v daném územním obvodu a upozorňuje ministerstvo a svá zařízení na poznatky zjištěné svými odbornými pracovníky.

153. Střediska výchovné péče jsou institucemi zajišťujícími práci se školní populací přímo ohroženou sociálně patologickými jevy a často již s prvními zkušenostmi s asociálním a anti-sociálním chováním. Pracují na úrovni především druhé hladiny prevence. Podmínkou přijetí do střediska je svobodné rozhodnutí klienta a jeho rodičů. Ve střediscích jsou pracoviště ambulantní a lůžková. Do těch druhých přicházejí děti pouze pokud ambulantní intervence nestačí. Setrvávají zde asi dva měsíce. Pracuje se s nimi intenzivně na úrovni individuálního výchovně vzdělávacího plánu. Ti, kteří selhávají i zde a pokračují v asociálních projevech, jsou posléze umístováni v zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy.

154. Celkový počet těchto zařízení se zvýšil ze 158 v roce 1989/90 na 190 v roce 1997/98, tj. o 20 %. Největší část tohoto nárůstu připadá na poslední dva školní roky 1996/97 a 1997/98 – přibýlo 21 nových zařízení. Největší část tohoto počtu (63 %) tvoří dětské domovy, kterých ve školním roce 1997/98 bylo 120.

155. Počet dětí umístěných ve všech těchto zařízeních se zvýšil z 5,7 tisíce v roce 1989/90 na 6,9 tisíce v roce 1997/98, tj. o 21 %. Největší počet dětí a mládeže je umístěn v dětských domovech a tvoří 60 % všech svěřenců těchto zařízení. Ve školním roce 1997/98 bylo v dětských domovech 4134 dětí. Další početnou skupinou jsou děti v dětských výchovných ústavech, výchovných ústavech pro mládež a výchovných ústavech pro děti a mládež, kterých ve školním roce 1997/98 bylo celkem 2178, což tvoří 30 % z celkového počtu.

Vývoj počtu školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně ochranné péče a jejich svěřenců v letech 1991/92-1997/98

Zdroj: ÚIV

Ústavy sociální péče pro děti a mládež (v působnosti ministerstva práce a sociálních věcí)

156. Ústavy sociální péče poskytují zdravotní, sociální a výchovnou péči pro děti a mládež s těžkým mentálním a (nebo) tělesným postižením. V současné době procházejí tyto ústavy výraznými změnami v této oblasti – zvyšuje se odborná péče, ústavy se vybavují potřebným materiálním vybavením (jednorázové pomůcky, zařízení ulehčující manipulaci s těžkými, nepohyblivými pacienty) a především dochází ke změně vnitřní struktury ústavů – zmenšuje se počet lůžek na pokojích, v některých ústavech se zlepšila odborná péče, při které personál přistupuje ke každému klientovi individuálně. V praxi však velmi záleží na přístupu ředitelů jednotlivých ústavů. Hlavní nedostatek spočívá stále v nemožnosti zcela respektovat individuálních potřeb každého jednotlivce.

Alternativní péče o děti, které byly připraveny o své rodinné prostředí

157. Pěstounská péče a další formy náhradní rodinné výchovy byly obsaženy v zákoně o pěstounské péči č. 50/1973 Sb., ve znění pozdějších předpisů a v zákoně o rodině. S nabytím účinnosti zákona o sociálně-právní ochraně dětí (k 1. dubnu 2000) se bude pěstounská péče posuzovat podle tohoto zákona. O všech formách náhradní rodinné péče rozhoduje soud.

158. Pěstounská péče je součástí komplexu náhradní rodinné péče. Do pěstounské péče se svěřují děti, které nejsou právně volné nebo které jsou pro své zdravotní nebo duševní postižení těžko umístitelné do adopce. Pěstoun je povinen o dítě osobně pečovat, ve výchově dítěte má práva a povinnosti rodičů. Právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti má jen v běžných záležitostech. V pěstounských rodinách je v současnosti kolem 5000 dětí. O pěstounské péči rozhoduje soud. Zaniká zletilostí dítěte, úmrtím dítěte nebo úmrtím pěstouna. Společná pěstounská péče manželů zaniká rozvodem manželství pěstounů nebo úmrtím jednoho z manželů. Pěstounská péče může být rovněž z vážných důvodů zrušena, avšak pouze rozhodnutím soudu. Pěstounská péče může být vykonávána ve zvláštních zařízeních pro výkon pěstounské péče, kterých je v České republice k 1. lednu 1999 cca 90. V těchto zařízeních pečují o děti manželské páry. Specifickou formou zvláštních zařízení pro výkon pěstounské péče jsou dětské vesničky SOS (Chvalčov, Doubí u Karlových Varů). Zde se o skupiny dětí starají pouze ženy.

159. Nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí obsahuje podrobná ustanovení týkající se zprostředkování pěstounské péče a osvojení. Podle něho bude vytvořena evidence dětí vhodných k osvojení či pěstounské péči a zároveň evidence žadatelů. Zákon definuje kritéria, podle nichž budou dítě a žadatel zařazeni do evidence, popřípadě z ní vyřazeni. Pokud se nepodaří pro dítě zprostředkovat osvojení či pěstounskou péči do šesti měsíců od zařazení do evidence, postoupí ministerstvo práce a sociálních věcí kopii údajů z evidence Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně, který se pokusí zprostředkovat osvojení do ciziny.

Svěření dítěte do péče jiného občana než rodiče

160. Této možnosti by mělo být využíváno k řešení situací, které mají krátkodobý charakter (nemoc, uvěznění, nezletilost rodičů apod.). Bývá však využíváno i pro dlouhodobé řešení osudu dítěte, namísto pěstounské péče, a to zejména, je-li dítě svěřeno do péče prarodičů. Tato praxe však má někdy za následek, že o výživu dítěte není řádně postaráno, neboť rodiče často výživné neplatí, případně plní vyživovací povinnost v nedostatečné výši.

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, jestliže tato osoba poskytuje záruku jeho řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Při výběru vhodné osoby dává soud přednost zpravidla příbuznému dítěte. Dítě i ustanovená osoba je pod pravidelným dohledem orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

Poručnictví

161. Nezletilému dítěti je soudem ustanoven poručník v případě, že jeho rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Poručník nezletilého vychovává, zastupuje a spravuje jeho majetek místo rodičů. Nemůže-li být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí. Poručník odpovídá soudu za řádné vykonávání své funkce a podléhá jeho pravidelnému dozoru. Při každém jednání u soudu, ve kterém se rozhoduje o osudu nezletilého dítěte, je přítomna sociální pracovníce příslušného orgánu péče o děti. Při rozhodování musí soud přihlídnout především k zájmům dítěte a pokud to věk a rozumové schopnosti nezletilého dovolí, musí soud vyslechnout i nezletilého (zákon o rodině, ustanovení § 31).

Statistické údaje o náhradní rodinné výchově – viz příloha 3.

H. Osvojení

162. Osvojení dítěte je optimální forma náhradní rodinné péče, kterou upravuje zákon o rodině. Z obsahu ustanovení § 67 vyplývá, že k osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce dítěte. Je-li dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu. Ustanovení § 68 zákona o rodině dále stanoví, že souhlasu zákonných zástupců není třeba, jestliže:

- a) po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální možnosti tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě, nebo
- b) po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila žádná překážka.
- c) splnění těchto podmínek rozhoduje ke dni podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany dítěte soud.

Souhlas s osvojením může dát rodič nejdříve šest týdnů po narození dítěte.

163. Účastníky soudního řízení o nezájmu rodičů je orgán sociálně-právní ochrany dětí (jako návrhovětel) a rodiče. Soud předvolá rodiče k řízení, pokud je znám jejich pobyt. Není-li pobyt rodičů dítěte znám, po zajištění zpráv z evidence obyvatel, evidence vězňů, popř. dalších důkazů, které by nevedly ke zjištění pobytu rodičů, lze účastníkům, jejichž pobyt není znám, ustanovit opatrovníka podle ustanovení § 29 odst. 2 občanského soudního řádu a dále vést řízení s tímto opatrovníkem.

164. Při posuzování dvouměsíčního nebo šestiměsíčního nezájmu (rodičů o dítě) soudem uběhne od podání návrhu k soudu do rozsudku minimálně šest měsíců. Toto zpoždění má negativní důsledky pro psychický, citový a zdravotní stav dítěte.

165. V České republice existují dvě formy osvojení, a to osvojení zrušitelné (ustanovení § 63 až 77 zákona o rodině) a nezrušitelné (ustanovení § 74 až 77 zákona o rodině).

166. O nezrušitelném osvojení může rozhodnout soud jen u dítěte, které je starší jednoho roku (ustanovení § 75 zákona o rodině). Při nezrušitelném osvojení je osvojitel zapsán v matrice místo rodiče. Takto mohou osvojit dítě pouze manželé, nebo jeden z manželů, který žije s některým z rodičů dítěte v manželství a nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. Výjimečně může takto osvojit osamělá osoba, jestliže jsou jinak předpoklady, že toto osvojení bude plnit své společenské poslání. V takovém případě soud též rozhodne, aby byl z matriky vypuštěn zápis o druhém rodiči dítěte. Toto osvojení nelze zrušit. Nezrušitelné osvojení upravuje ustanovení § 74 zákona o rodině.

167. Zrušitelné osvojení může soud zrušit jen z vážných důvodů, a to na návrh osvojence nebo osvojitele. Zrušením osvojení vznikají znovu vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. Osvojenec bude mít opět své dřívější příjmení. Zrušitelné osvojení upravuje ustanovení § 73 zákona o rodině.

168. Orgán sociálně-právní ochrany se účastní výběru vhodných rodičů a rozhoduje o svěřeni dítěte do tzv. předadopční péče. Okresní úřady přijímají žádosti osob (manželů) o osvojení dítěte nebo o jeho svěřeni do pěstounské péče. Po přijetí žádosti sumarizují informace o vhodnosti těchto osob z hlediska zdravotního, psychického, osobnostního, sociálně-ekonomického i z hlediska občanské bezúhonnosti. Vhodné děti i žadatele o osvojení či pěstounskou péči oznamují okresní úřady regionálnímu pracovišti ministerstva práce a sociálních věcí, které je eviduje a ve spolupráci s odborníky z řad zaměstnanců poraden pro náhradní rodinnou péči a ze zařízení pro výkon ústavní výchovy posuzuje, kteří žadatelé by se mohli stát vhodnými náhradními rodiči pro určité dítě. Regionální pracoviště si při tom vyžaduje odborná posouzení motivace, výchovných předpokladů, stability manželství, psychických a osobnostních předpokladů žadatelů pečovat o dítě, které by přicházelo v úvahu. Při rozhodování se respektují zvláštní potřeby dítěte, jeho zdravotní stav, možné tělesné i duševní postižení a dbá se na to, aby byly při zprostředkování dodrženy předepsané postupy. Po doporučení vhodného dítěte náhradním rodičům, kteří splňují nejlepší předpoklad pro péči o ně, následuje postup stanovený zákonem o rodině (svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů nebo pěstounů) v působnosti okresních úřadů.

169. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vzniká poměr příbuzenský. Osvojitelé mají rodičovskou zodpovědnost při výchově dětí. Osvojenec získává příjmení osvojitele.

170. Osvojením zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou. O tom, zda osvojitelé seznámí osvojence s údaji o biologických rodičích, rozhodnou sami osvojitelé. Tento princip je v souladu s prohlášením České republiky k článku 7 odstavce 1 Úmluvy. Česká republika se domnívá, že problematika vztahů osvojeného

dítěte a biologických rodičů je komplikovaná a citlivá, a proto o odvolání prohlášení v současné době neuvažuje. V průběhu předadopčního řízení je tato otázka probírána a je osvojitelům doporučeno, aby vhodným způsobem a ve vhodné době (předškolní věk) dítě seznámili s těmito skutečnostmi. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 8 a 26.)

Adopce do zahraničí

171. Dne 14. dubna 1999 vláda schválila (v souladu s doporučením Výboru) usnesením č. 338 přistoupení k haagské Úmluvě o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodní adopci z 29. května 1993. Smluvní strany této úmluvy se zavazují, že zabezpečí, aby při osvojování dětí z jednoho státu do druhého bylo zajištěno dodržování všech požadavků stanovených Úmluvou - zejména to, aby děti byly osvojovány do ciziny pouze tehdy, pokud nemohou být osvojeny, umístěny v pěstounské péči nebo jinak vhodně umístěny v zemi původu a aby byly osvojovány do ciziny pouze tehdy, je-li to v nejlepším zájmu dítěte a aby se předešlo únosům dětí a obchodování s nimi. Návrh byl schválen Parlamentem 18. 11. 1999 a je připraven k podpisu prezidentem republiky. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 36.)

172. Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí bude zřízen Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí se sídlem v Brně. Tento úřad bude hlavním koordinátorem osvojování dětí z České republiky do ciziny a naopak. K osvojení do ciziny bude nabídnuto pouze dítě, které je právně volné a prokazatelně se pro něj nepodařilo v České republice nalézt osvojitele, případně pro něj není vhodná jiná forma náhradní rodinné péče. Podle ustanovení § 22 odst. 8 tohoto nového zákona jestliže ministerstvo práce a sociálních věcí nezprostředkuje osvojení nebo pěstounskou péči:

a) do šesti kalendářních měsíců od zařazení dítěte do evidence (dětí vhodných k osvojení), nebo

b) do 12 kalendářních měsíců od právní moci rozhodnutí o zařazení žadatele do evidence žadatelů,

postoupí kopii údajů z těchto evidencí Úřadu pro zařazení do evidence pro zprostředkování osvojení ve vztahu k cizině. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 36.)

173. K ochraně práv dětí by mělo přispět přijetí Evropské sociální charty Rady Evropy, která obsahuje několik ustanovení týkajících se ochrany dětí v pracovním prostředí (článek 7 odst. 1.- 9.) i mimo něj (články 7 odst. 10, 16 a 17). Ratifikační listiny Evropské sociální charty byly uloženy u generálního tajemníka Rady Evropy v listopadu 1999, dosud nebyla publikována ve Sbírce zákonů.

I. Pravidelně prováděné kontroly podmínek umístění

174. K posílení ochrany dětí žijících v ústavní péči se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí více specifikuje sledování vývoje těchto dětí. Orgánům sociálně-právní ochrany se ukládá povinnost tyto děti v ústavech nejméně jednou za 6 měsíců navštívit a sledovat zejména rozvoj jejich duševních a tělesných schopností a posoudit, zda trvají důvody pro jejich pobyt v ústavním zařízení a zjišťovat, jak se vyvíjejí vztahy mezi nimi a jejich rodiči.

J. Zneužívání a zanedbávání, včetně fyzického a psychického zotavení, jakož i opětovného začlenění do společnosti

175. Týrání dětí je v ČR podle ustanovení § 215 trestního zákona trestný čin, který podléhá oznamovací povinnosti dle ustanovení § 167 a 168 trestního zákona. Nepřekážení nebo neoznámení trestného činu týrání svěřené osoby je rovněž trestným činem.

176. Ochranu dítěte před tělesnými tresty či jiným nepřiměřeným jednáním ze strany rodičů vůči dětem upravuje zákon o rodině tak, že rodiče mají právo užít takových přiměřených výchovných prostředků, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.

177. S cílem podchytit takové zacházení s dítětem, které ohrožuje jeho vývoj, avšak ještě nenaplnuje skutkovou podstatu některých trestných činů, jako je týrání svěřené osoby nebo ublížení na zdraví, byl novelizován zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (novela zákona o přestupcích byla schválena společně se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, a to zákonem č. 360/1999 Sb.). Tato novela zavádí šest nových skutkových podstat přestupků, které by měly mimo jiné zvýšit ochranu dítěte před různými formami zneužívání a zanedbávání. Za přestupek je podle ustanovení § 28 např. považováno:

- ponechání dítěte bez náležitého dozoru přiměřeného jeho věku, rozumové vyspělosti příp. zdravotnímu stavu, které bude mít za následek vystavení dítěte nebezpečí újmy na zdraví,
- úmyslné ponížení lidské důstojnosti dítěte tím, že vůči němu bude použito nepřiměřené opatření,
- zneužívání dětí k fyzickým pracím nepřiměřeným jejich věku a stupni tělesného a rozumového vývoje.

178. Okresní úřady sledují projevy týrání, zneužívání a zanedbávání a zaznamenávají do statistických výkazů, které se celorepublikově zpracovávají. V současné době se uvažuje o rozšíření sledování dalších ukazatelů s cílem odhalit další souvislosti tohoto negativního jevu.

179. V ustanovení § 167 odst. 1 trestního zákona se stanoví, že ten, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo páchá mimo jiné trestný čin týrání svěřené osoby a pohlavního zneužívání, a spáchání nebo dokončení takového trestného činu nepřekazí, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta. Podobným způsobem bude podle ustanovení § 168 trestního zákona potrestán ten, kdo takový čin neoznámí státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu.

180. Velký význam v ochraně dětí před týráním, zneužíváním a zanedbáváním mají NNO jako linky důvěry, krizová centra a další obdobné instituce. Nejvíce dětí se obrací na Linku bezpečí. Linka bezpečí zahájila svou činnost 1. září 1994. Má celostátní působnost a pracuje v nepřetržitém 24 hodinovém provozu. Děti a mladí lidé se mohou, díky SPT Telecom, a.s., dovolat z celého území České republiky zdarma. Linka bezpečí pracuje na deseti terminálech, to znamená, že se na ni může dovolat deset dětí současně. Od zahájení provozu v září 1994 do 30. září 1999 přijala celkem 2 449 587 telefonátů dětí a dospívajících. Přibližně třetinu všech telefonátů představují řešené hovory. Služeb Linky bezpečí využívají nejčastěji děti a dospívající ve věku 10 – 17 let (86 % klientely).

Počty ohlášených podezření na případy týrání a zneužívání dětí na orgány sociálně-právní ochrany

	1997	1998
Tělesné týrání	600	641
Psychické týrání	169	192
Sexuální zneužívání	520	593

Počty osob stíhaných, obžalovaných a odsouzených pro trestný čin týrání svěřené osoby

Rok	Stíháno	Obžalováno	Odsouzeno
1995	127	98	91
1996	191	159	93
1997	175	148	81
1998	162	136	95
1. pololetí 1999	215	66	44

181. V současné době se zřizují komunitní centra pro práci s dětmi ohroženými nebo již zasaženými sociálně patologickým vývojem. Přínosem poslední doby je v ČR bezesporu vznik domů na půl cesty. Představují nabídku pomoci mladým dospělým lidem bez rodinného zázemí (v praxi přicházejí v úvahu i případy, kdy návrat do rodiny by mladému člověku spíše uškodil – v každém případě však jde o dobrovolnost ze strany klienta). Od pouhého ubytování se tyto domy liší tím, že v nich je poskytována průběžná terapie vedoucí ke schopnosti samostatného života. Tato zařízení jsou určena zejména dětem, které přicházejí z dětských domovů a výchovných ústavů. Komunitní centra i domy na půl cesty jsou v České republice jak státní, tak nestátní. Činnost nestátních subjektů stát podporuje dotacemi ze státního rozpočtu, pro jejichž poskytování jsou stanovena závazná pravidla. Ve sledovaném období nebyla tato zařízení sledována jako samostatná kategorie dotační politiky ministerstva práce a sociálních věcí. Podle posledních informací fungovalo do konce roku 1998 celkem dvanáct domů na půl cesty, v roce 1999 začala fungovat další tři zařízení.

182. Neméně důležitá je existence informačního systému mezi resortem školství (školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy) a resortem práce a sociálních věcí (sociálními kurátory). Funguje od IV. čtvrtletí 1998 a zajišťuje, že mladý člověk po propuštění z dětských domovů a výchovných ústavů po dosažení zletilosti nezůstane bez nabídky pomoci.

183. Dalšími novými instituty, jejichž vznik stát podporuje prostřednictvím ministerstva práce a sociálních věcí, jsou raná péče (nabídka odborné pomoci „doprovázení“ rodin, v nichž se narodilo zdravotně postižené dítě) a další nové formy práce s rodinou (opět mají charakter „doprovázení“ při řešení obtížných životních situací).

184. Rozvíjející se agendou sociálních služeb je pomoc obětem domácího násilí, kterými jsou takřka bez výjimky ženy a děti. Předpokládaný vývoj by měl směřovat od pouhé nabídky azylu v krizových situacích k nabídce různých forem odborné pomoci jak samotným ženám (prevence opakování situace), tak v indikovaných případech práce s celou rodinou, eventuálně – zatím v zárodečných stadiích – prosazují NNO zásadní změny přístupů k problematice, inspirované zkušenostmi v Rakousku a Německu.

185. Nové formy pomoci rodinám jsou v působnosti NNO, které stát při splnění určitých podmínek finančně podporuje. Ve své dotační politice postupuje ministerstvo práce a sociálních věcí podle veřejně vyhlášených priorit.

186. V souladu se zásadami pro poskytování dotací ze státního rozpočtu České republiky občanským sdružením vyhláší MŠMT programy podpory a ochrany dětí a mládeže. Jejich součástí je i podprogram „Porozumění“, z něhož lze podporovat aktivity občanských sdružení, jejichž obsahem činnosti je prevence i následná opatření proti mučení a jinému krutému a nelidskému či ponižujícímu zacházení. Mezi nejvýznamnější občanská sdružení, která předkládají konkrétní projekty v daném programu, patří Fond ohrožených dětí a DCI. Údaje o výši dotací jednotlivým občanským sdružením – viz příloha 4.

187. MŠMT sleduje naplňování závěrů Světového kongresu OSN proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí (Stockholm 1996) a dvou regionálních konferencí (Rada Evropy 1996, Štrasburk 1998). Vzhledem ke značné společenské nebezpečnosti tohoto fenoménu přijaly evropské státy opatření zejména v oblasti právní a koordinační. Česká republika přijala v dané oblasti několik mezinárodních závazků, mj. zpracovat národní plán činnosti proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí. V návrhu národního plánu je uvedeno, že MŠMT zajistí v oblasti výchovy a vzdělání tyto úkoly:

- 1) poskytovat dětem základní informace o nebezpečí komerčního sexuálního zneužívání dětí v rámci sexuální výchovy a rodičům v rámci rodičovského sdružení,
- 2) rozšířit postgraduální vzdělávání pedagogů o problematiku komerčního sexuálního zneužívání dětí.

(Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 22 a 39.)

VI. ZÁKLADNÍ ZDRAVOTNÍ A SOCIÁLNÍ PÉČE

A. Handicapované děti

188. Problematiku zdravotně postižených, tedy i problematiku zdravotně postižených dětí, sleduje Vládní výbor pro zdravotně postižené občany, který byl zřízen usnesením vlády ze dne 8. května 1991 č. 151. Předsedou Výboru je předseda vlády České republiky, výkonným místopředsedou je ministr bez portfeje a členy jsou ministr práce a sociálních věcí, ministr zdravotnictví, ministr školství, mládeže a tělovýchovy, náměstkové ministrů z dalších resortů a dále představitelé zdravotně postižených a zaměstnavatelů zdravotně postižených. Výbor vypracoval již tři zásadní koncepční materiály, ovlivňující politiku státu vůči občanům se zdravotním postižením.

189. Národní plán opatření pro snížení negativních důsledků zdravotního postižení z roku 1993 byl nahrazen Národním plánem vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením schváleným usnesením vlády ze dne 14. dubna 1998 č. 256. Tento plán přebírá formu standardizovaných pravidel vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením schválených 28. října 1993 OSN. I když se v podstatě celý plán dotýká i dětí se zdravotním postižením, jsou pro rodiny se zdravotně postiženými dětmi obzvláště důležité kapitoly 3, 4.6, 6, 9, 15 a 19 (viz příloha 1).

V odstavci 191 a dále je uvedena nově přijatou právní úpravu za léta 1995 až 1999 týkající se práv dětí se zdravotním postižením.

190. Pro lepší orientaci v následujícím textu je uvedena vstupní informace o problematice životního minima ve vztahu k průměrným hrubým příjmům rodiny. Životní mini-

mum v České republice u průměrné (tj. čtyřčlenné - 2 dospělí a 2 děti) domácnosti činí v roce 1998 (v závislosti na stáří dětí) 9 490 - 10 870 Kč/měs. Průměrná hrubá mzda v 1.pololetí 1999 dosáhla 12 063 Kč/měs.

Podíl životního minima rodiny k průměrné hrubé mzdě za 1. pololetí 1999

v případě zaměstnání jedné dospělé osoby : 78,7 – 90,1 %

v případě zaměstnání dvou dospělých osob: 39,3 – 45,1 %

Podle statistiky rodinných účtů Českého statistického úřadu za rok 1998 činily v průměru u čtyřčlenné zaměstnanecké domácnosti s dětmi :

V Kč/měs.

	Domácnost s 1 ekonomicky aktivním	Domácnost se 2 ekonomicky aktivními
Hrubé peněžní příjmy	21 364	29 522
z toho hrubé pracovní příjmy	15 937	25 896
Celkové čisté příjmy (vč. naturálních)	19 731	25 081
z toho čisté peněžní příjmy	18 147	23 967

Podíl garantovaného životního minima rodiny k čistým peněžním příjmům rodiny z pracovní činnosti činil:

v rodině s jedním ekonomicky aktivním 52,3 – 59,9%

v rodině se dvěma ekonomicky aktivními 39,6 – 45,4%

191. V roce 1995 byl přijat zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (vstoupil v účinnost 1. října 1995), který obsahuje úpravu těchto dávek:

Sociální příplatek

192. Ustanovení § 20: Podmínky nároku na sociální příplatek.

(1) Nárok na sociální příplatek má osoba pečující alespoň o jedno nezaopatřené dítě, s výjimkou dítěte svěřeného do pěstounské péče nebo nezaopatřeného dítěte, které je v plném přímém zaopatření ústavu (zařízení) pro péči o děti nebo mládež, jestliže rozhodný příjem v rodině nepřevyšuje součin částky životního minima³ rodiny, popřípadě zvýšené podle ustanovení § 22 odst. 1 a 2 a koeficientu 1,60.

(2) Splňuje-li podmínky nároku na sociální příplatek více osob, náleží sociální příplatek jen jednou, a to osobě určené na základě dohody těchto osob. Nedohodnou-li se tyto osoby, určí okresní úřad, který o příplatku rozhoduje, které z těchto osob se sociální příplatek přizná.

193. Ustanovení § 21: Výše sociálního příplatku.

³ Životní minimum stanoví zákon o životním minimu č. 463/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Částka životního minima, která se považuje podle zákona o životním minimu za potřebnou k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb občana, činí měsíčně a) 1560 Kč, jde-li o dítě do 6 let věku, b) 1730 Kč, jde-li o dítě od 6 do 10 let věku, c) 2050 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let věku, d) 2250, jde-li o nezaopatřené dítě od 15 do 26 let věku, e) 2130 Kč u ostatních občanů. Částka životního minima, která se považuje podle zákona o životním minimu za potřebnou k zajištění nezbytných nákladů na domácnost, činí měsíčně a) 1300 Kč, jde-li o jednotlivce, b) 1700 Kč, žijí-li v domácnosti dvě osoby, c) 2110 Kč, žijí-li v domácnosti tři nebo čtyři osoby, d) 2370 Kč, žije-li v domácnosti pět nebo více osob.

(1) Výše sociálního příplatku činí za kalendářní měsíc rozdíl mezi částkou na osobní potřeby nezaopatřeného dítěte nebo součtem částek na osobní potřeby nezaopatřených dětí, je-li takových dětí v rodině více, a částkou určenou jako podíl, v jehož čitateli je součin částky na osobní potřeby uvedeného dítěte (dětí) a rozhodného příjmu rodiny a ve jmenovateli součin částky životního minima rodiny a koeficientu 1,60.

(2) Pokud rozhodný příjem rodiny, z něhož se vychází při stanovení podílu podle odstavce 1, nedosahuje částky životního minima rodiny, započítává se pro stanovení výše sociálního příplatku jako rozhodný příjem rodiny částka odpovídající životnímu minimu této rodiny. Při stanovení životního minima podle předchozí věty se ke zvýšení částek podle § 22 odst. 1 a 2 nepřihlíží.

194. Ustanovení § 22:

(1) Při stanovení výše sociálního příplatku se částka na osobní potřeby nezaopatřeného dítěte uvedená v ustanovení § 21 odst. 1 násobí, jde-li o

a) dítě dlouhodobě těžce zdravotně postižené, koeficientem 2,70,

b) dítě dlouhodobě zdravotně postižené, koeficientem 2,40,

c) dítě dlouhodobě nemocné, koeficientem 1,20.

(2) Při stanovení výše sociálního příplatku se částka na osobní potřeby nezaopatřeného dítěte a součet částek na osobní potřeby rozhodný pro stanovení životního minima rodiny uvedený v ustanovení § 21 odst. 1 násobí, jestliže

a) oba rodiče jsou dlouhodobě těžce zdravotně postižení, koeficientem 1,40,

b) osamělý rodič je dlouhodobě těžce zdravotně postižený, koeficientem 1,40,

c) jeden z rodičů je dlouhodobě těžce zdravotně postižený, koeficientem 1,10,

d) jde o osamělého rodiče a nejde o případ uvedený v písmenu b), koeficientem 1,05.

(3) Jestliže nezaopatřené dítě je poživatelem částečného invalidního důchodu z důchodového zabezpečení, nepoužije se pro stanovení výše sociálního příplatku ustanovení odstavce 1 písm. a) až c).

Rodičovský příspěvek

195. Ustanovení § 30: Podmínky nároku na rodičovský příspěvek

(1) Nárok na rodičovský příspěvek má rodič, který osobně celodenně a řádně pečuje alespoň o jedno dítě

a) do čtyř let věku, nebo

b) do sedmi let věku, jde-li o dítě, které je dlouhodobě zdravotně postižené nebo dlouhodobě těžce zdravotně postižené.

(2) Na výplatu rodičovského příspěvku nemá v kalendářním měsíci rodič nárok, není-li dále stanoveno jinak, jestliže v kalendářním měsíci

a) při výdělečné činnosti uvedené v § 10 odst. 1 písm. a) a b) dosahuje příjem vyšší, než stanoví odstavec 3, nebo jde o výdělečnou činnost uvedenou v § 10 odst. 1 písm. c),

b) má rodič nárok na dávky nemocenského pojištění (péče), nejde-li o dávky nemocenského pojištění z výdělečné činnosti uvedené v odst. 3 a 4, na hmotné zabezpečení ucha-

zečů o zaměstnání nebo na příspěvky náležející občanům se změněnou pracovní schopností v době jejich pracovní rehabilitace,

c) dítě zakládající nárok na rodičovský příspěvek navštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení pro dítě předškolního věku v rozsahu větším, než je uvedeno v odstavci 6 (tři kalendářní dny v měsíci), nebo základní školu.

196. V roce 1997 byl novelizován zákon č. 100/1988, o sociálním zabezpečení, který obsahuje novou úpravu této dávky:

Příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu

197. Ustanovení § 80:

Příspěvek při péči o blízkou nebo jinou osobu (dále jen "příspěvek") náleží občanovi pečujícímu osobně, celodenně a řádně o blízkou osobu, která je

a) převážně nebo úplně bezmocná,

b) starší 80 let a je částečně bezmocná

c) starší 80 let a podle vyjádření ošetřujícího lékaře potřebuje péči jiné osoby,

jestliže jeho příjem vyplacený v kalendářním měsíci nedosahuje 1,6násobku částky na osobní potřeby, pečuje-li o jednu takovou osobu, nebo 2,75násobku částky na osobní potřeby, pečuje-li o dvě nebo více takových osob; příspěvek náleží též občanovi, který pečuje o jinou než blízkou osobu, pokud spolu žijí v domácnosti.

198. Ustanovení § 81:

Příspěvek podle ustanovení § 80 náleží též rodiči nebo prarodiči, popřípadě jinému občanovi, který převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, pečujícímu osobně, celodenně a řádně o nezletilé dítě starší jednoho roku, které je podle zvláštního předpisu dlouhodobě těžce zdravotně postižené vyžadující mimořádnou péči.

199. V roce 1998 byl přijat zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů (vstoupil v účinnost 13. července 1998), ve kterém se uvádí mj.:

200. Ustanovení § 7:

Neslyšící mají právo na

a) používání znakové řeči,

b) vzdělávání s využitím znakové řeči,

c) výuku znakové řeči.

201. Ustanovení § 8:

Neslyšícím studentům středních a vysokých škol, kterým byly z důvodu úplné nebo praktické hluchoty přiznány mimořádné výhody II. stupně (průkaz ZTP) nebo III. stupně (průkaz ZTP/P), jsou tlumočnické služby poskytovány bezplatně za podmínek stanovených zvláštním předpisem ministerstvem školství.

202. Ustanovení § 9:

Rodiče dětí, u kterých byla diagnostikována praktická nebo úplná hluchota, mají právo na bezplatnou výuku v kursech znakové řeči.

Diagnostika se provádí podle vyhlášky č. 207/1995 Sb., kterou se stanoví stupně zdravotního postižení a způsob jejich posuzování pro účely dávek státní sociální podpory, ve znění vyhlášky č. 156/1997 Sb.

203. Tento zákon zmocňuje MŠMT k vydání prováděcího předpisu k § 9, pro jehož tvorbu byla ustavena pracovní skupina, která připravila návrh vyhlášky o podmínkách a rozsahu tlumočnických služeb bezplatně neslyšícím žákům středních škol a studentům vysokých škol, o rozsahu a obsahu přípravy a způsobu ověřování znalosti znakové řeči učitelů pro neslyšící a kurzů znakové řeči. K 31. 12. 1999 byl návrh vyhlášky připraven k rozeslání jednotlivým resortům, které ho budou připomínkovat.

204. Kapitola VI/A – „Handicapované děti“ – reaguje na Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 20 a 37.

B. Zdravotnictví a zdravotnické služby

205. Zdravotní stav dětské populace v České republice se přes dobrou úroveň zdravotnické péče o tuto skupinu obyvatelstva výrazně nezlepšuje. Není patrný pokles nemocnosti dětí a mladistvých, neklesá počet dispenzarizovaných (stoupá počet vrozených vývojových vad, alergických onemocnění, včetně astma bronchiále, trvá nárůst onemocnění nervového systému, mentální retardace a závažných poruch chování). Za nejvýznamnější příčiny tohoto stavu považujeme znečištěné životní prostředí, hlavně v průmyslových aglomeracích, nesprávnou životasprávu, poměrně značně stoupá i počet závažných úrazů u dětí. Od roku 1990 se zvyšuje procento mladistvých, ale i dětí, které mají zkušenosti s drogami, nebo jsou již na nich závislé. Rovněž stoupá mezi mládeží nikotinismus a alkoholismus.

206. O dětské a dorostové závažné nemocnosti vypovídají statistické údaje jednak o hospitalizaci a jednak o dispenzarizaci. Podíl dětských pacientů na celkovém počtu případů hospitalizace v roce 1997 činil 16,5 %. Bylo zaznamenáno 345 000 hospitalizací (včetně fyziologických novorozenců) od 0 do 14 let, což je 19 případů na 100 dětí. Ve věku 15 – 19 let bylo v roce 1997 hospitalizováno 90 000 případů (11 dorostenců na 100 obyvatel).

207. Nejčastější příčinou hospitalizace u dětí 0 – 1 rok jsou stavy vzniklé v prenatálním období (činí 15 % hospitalizací v tomto věku), dále následují nemoci dýchacích cest (s podílem 8 %). Ve skupině 1 – 4 roky a 5 – 9 let jsou jednoznačně nejčastějším důvodem hospitalizace nemoci dýchací soustavy (tvoří zhruba 40 % hospitalizací), dále pak následují úrazy a otravy (s podílem 12 %). U dětí ve věku 10 – 14 let jsou na prvním místě úrazy a otravy (téměř 20 %). Na třetím místě jsou u všech dětí nemoci trávicího ústrojí. V dorostovém věku jsou nejčastější příčinou opět úrazy.

208. Dalším zdrojem informací o nemocnosti je dispenzarizace. Nejčastěji jsou děti dispenzarizovány pro nemoci nervové soustavy a smyslových orgánů, hlavně pro poruchy vidění až slepoty, dále jsou to nemoci dýchací soustavy (hlavně astma bronchiále), dále pak nemoci kůže a podkožního vaziva (hlavně ekzémy). U dorostu je jako třetí v pořadí okruh onemocnění svalové a kosterní soustavy.

209. Zdravotní péče dětem a dorostu je hrazena z veřejného zdravotního pojištění v rozsahu stanoveném zákonem č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění. Za nezaopatřené děti, které jsou definovány v zákoně č. 117/1995, o státní sociální podpoře ve znění pozdějších

předpisů, veřejné zdravotní pojištění stát. U zvláštních dětských zařízení (kojenecké ústavy a dětské domovy do tří let věku) je zdravotní péče hrazena z rozpočtu zřizovatele.

210. Z rozpočtu ministerstva zdravotnictví jsou ve výjimečných případech částečně hrazeny operační výkony, které nelze v tuzemsku provádět. Jsou to především transplantace orgánů a kostní dřeně u dětí a mladistvých. V roce 1998 a 1999 bylo z rozpočtu ministerstva zdravotnictví na tyto účely vydáno cca 19 020 000 Kč. Dále jsou z rozpočtu hrazena i některá očkování.

211. Prvním ukazatelem péče o zdraví dětí je kojenecká úmrtnost, kde Česká republika dosáhla snížení pod 10 promile již v roce 1992, a to na hodnotu 9,9 promile. V roce 1997 byla kojenecká úmrtnost 5,9 promile a odpovídá úrovni států Evropské unie.

212. Na kojeneckou úmrtnost má vliv nízká porodní hmotnost novorozenců. Podíl novorozenců s hmotností do 2 500 g na celkovém počtu živě narozených dětí činí asi 6 %, ovšem podíl na celkovém počtu zemřelých kojenců se pohybuje kolem 60 %. Nejčastější příčinou kojenecké úmrtnosti jsou některé stavy vzniklé v perinatálním období, které způsobují přes polovinu úmrtí kojenců. Druhou nejčastější příčinou kojenecké úmrtnosti jsou vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality. V roce 1997 bylo hlášeno 2 680 dětí s vrozenou vadou zjištěnou do jednoho roku věku dítěte, což je proti roku 1996 nárůst o 18 %. V porovnání počtu vad u dívek a chlapců lze říci, že více vad se vyskytuje u chlapců. Nejčastější vadou jsou vrozené vady srdce. Díky zlepšování úrovně prenatální diagnostiky se snižuje výskyt některých vrozených vad v novorozenecké populaci. Jsou to zejména rozštěpy nervového systému, defekty stěny břišní, některé závažné srdeční vady, vady urogenitálního systému a chromosomálně podmíněné vady (především Downův syndrom). I přes dosažené úspěchy se vrozené vady podílí 25 % na celkovém počtu zemřelých kojenců.

213. Úmrtnost ve věku 0 až 14 let klesá trvale od poloviny 70. let. V porovnání s rokem 1970 poklesl počet úmrtí ve sledované skupině na čtvrtinu. Toto výrazné snížení je dáno mimořádným poklesem úmrtnosti v kojeneckém věku. I u ostatních věkových skupin dětského věku zaznamenáváme trvalý pokles úmrtnosti, ale ne tak výrazný. Úmrtnost ve věku 0 až 14 let, dosažená v posledních dvou letech je 52 úmrtí na 100 000 obyvatel daného věku, což je 0,052 promile. U dětí ve věku 1 až 14 let jsou na prvním místě v příčinách smrti úrazy a otravy. Specifickou úmrtnost ve věku 15 až 19 let charakterizují časté výkyvy. Oproti roku 1980 poklesla úmrtnost v této věkové skupině o 11 %. Nejčastější příčinou smrti jsou úrazy a otravy.

214. Počet dokonaných dětských sebevražd od roku 1995 trvale klesá. Počet zemřelých na úmyslné sebepoškození ve věku 5 až 19 let v České republice ve sledovaném období ukazuje následující tabulka:

Rok	Počet zemřelých							
	Absolutně				Na 100 000 obyvatel			
	Věková skupina			Celkem 5 - 19	Věková skupina			Celkem 5 - 19
	5 - 9	10 - 14	15 - 19		5 - 9	10 - 14	15 - 19	
1995	1	10	91	102	0,2	1,4	10,5	4,6
1996	2	7	71	80	0,3	1,0	8,5	3,7
1997	-	6	66	72	-	0,9	8,3	3,4
1998	-	8	52	60	-	1,2	6,9	2,9

215. Počty zemřelých dětí v České republice (dle příčiny) – viz příloha 5.

216. Rozsah a zásady povinného očkování stanoví vyhláška č. 48/1991 Sb., o očkování proti přenosným nemocem. Úhrada očkování se provádí podle zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění. Zmíněná vyhláška zahrnuje povinné pravidelné očkování dětí trivakcinou proti záškrtu, tetanu a dávivému kašli, trivakcinou proti spalničkám, zarděnkám a příušnicím a vakcinou proti přenosné dětské obrně a tuberkulóze. Dále vyhláška rozlišuje očkování zvláštní, které se provádí u osob, které jsou při své profesi vystaveny vyššímu riziku nákazy. Patří sem očkování zdravotnických pracovníků proti TBC a virové hepatitidě typu B. Dále vyhláška rozlišuje očkování mimořádné (např. proti chřipce u zdravotně stigmatizovaných osob), očkování při úrazech (proti tetanu), očkování proti vzteklině a očkování při cestách do ciziny (proti žluté zimnici).

217. Bezpečnost používaných očkovacích látek je dána zákonem č. 79/1997 Sb., o léčivech.

218. V České republice pokračuje rozvoj vyšetřovacích metod (např. byla uvedena do provozu magnetická rezonance pro dětské pacienty). Vznikají vysoce specializovaná centra pro léčbu dětí v oborech kardiologie, neurologie, traumatologie, perinatologie a onkologie. Značného pokroku bylo dosaženo v transplantologii dětí – provádějí se transplantace ledvin, srdce i u malých dětí, plic a jater. Zavedením nových léčebných postupů v onkologii dochází v posledních letech k postupnému snižování úmrtnosti na zhoubné novotvary. Zatímco v roce 1991 zemřelo 12 chlapců a 6 dívek (na 100 000 chlapců a dívek), v roce 1996 to bylo 6 chlapců a 4 dívky.

219. V prenatálním období je žena vyšetřena u fyziologického těhotenství desetkrát, u rizikových a patologických těhotenství častěji dle potřeby. Ultrazvukové vyšetření u fyziologického těhotenství se provádí dvakrát (ve 20. a 32. týdnu), u rizikových a patologických těhotenství častěji. Četnost a obsah prohlídek v prenatálním období je stanoven vyhláškou č. 60/1997 Sb., o dispenzární péči. Tato péče je hrazena z veřejného zdravotního pojištění.

Počet porodů, potratů a umělých přerušení těhotenství u dívek do 19 let

Rok	Těhotenství ukončená porodem	Spontánní potraty	Umělá přerušení těhotenství
1995	17 094	1189	5251
1996	14 203	996	5037
1997	12 208	936	4302
1998	11 159	891	4207

220. Sexuální výchova a výchova k plánovanému rodičovství se postupně stává součástí učebních plánů ve vzdělávacím procesu základních a středních škol. Resort zdravotnictví spolupracuje se Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu. Tato společnost zajistila český překlad a distribuci Charty sexuálních a reprodukčních práv (International Planned Parenthood Federation). Charta definuje sexuální a reprodukční práva, která jsou často opomíjena či lidem odírána. Součástí vyšetření u lékaře - gynekologa je pohovor o možnostech antikoncepce, o sexuálním zdraví a o možnostech plánovaného rodičovství.

Podpora NNO formou dotací ministerstva zdravotnictví

221. Cílovými skupinami jsou u dotovaných projektů zejména:

- sdružení zdravotně postižených (např. Svaz diabetiků, Česká unie neslyšících)
- sdružení rodičů a přátel zdravotně postižených dětí (např. Federace rodičů a přátel sluchově postižených dětí, Sdružení na pomoc chronicky nemocným dětem)

- sdružení rodičů a přátel těch skupin zdravotně postižených, kteří se nemohou sami organizovat (např. Sdružení na pomoc mentálně postiženým)
- humanitární organizace (např. diecézní charity, diakonie, některé řeholní řády)

222. Ministerstvo zdravotnictví dotuje NNO v rámci Národního programu zdraví. Dotovány jsou plošné preventivní programy, z nichž se celá řada vztahuje i k populaci dětí a dorostu, např.: zásady zdravé výživy, kojení, programy zaměřené proti kuřáctví, alkoholu a drogám, prevence AIDS, program zdravá škola, pohybová aktivita a sport a programy zaměřené na prevenci úrazů a otrav u dětí. Počty podpořených projektů a celkovou výši dotací ministerstva zdravotnictví směrem k NNO – viz příloha 6.

223. Ministerstvo zdravotnictví dále dotuje NNO, které pracují s občany s tělesným či duševním postižením, tedy i s dětmi a mladistvými. Nelze přesně vyčíslit objem financí přidělený touto cestou přímo dětem a mladistvým, protože řada NNO se zabývá celou populací. V následující tabulce uvádíme celkovou částku dotací za každý rok. Kvalifikovaným odhadem lze říci, že 35 % celkové částky připadá na programy pro děti a mládež. Celková výše dotací pro osoby zdravotně postižené – viz příloha 7.

224. Ministerstvo zdravotnictví dotuje také projekty v rámci protidrogové politiky. Dotace je určena na rozvoj minimální sítě pracovišť, zabývajících se péčí o osoby závislé na drogách a protidrogovou prevencí. Celková částka dotací pro rok 1999 činila 2 090 tisíc Kč.

HIV a AIDS

225. Ke dni 30. června 1999 bylo na území České republiky registrováno celkem 411 případů infekce HIV. U 124 z nich bylo k uvedenému datu diagnostikováno plně rozvinuté onemocnění AIDS, u 77 pacientů s AIDS onemocnění již skončilo úmrtím. Ke stejnému datu bylo v České republice registrováno celkem 35 případů HIV pozitivitu u gravidních žen, které porodily celkem 25 dětí (v 1 případě dvojčata, v 9 případech bylo na žádost matky těhotenství uměle ukončeno, v jednom případě došlo ke spontánnímu abortu). 19 dětí již bylo diagnostikováno jako HIV negativní, dalších 5 k výše uvedenému datu nedosáhlo věku dvou let, kdy je možno s definitivní platností o statusu HIV dítěte rozhodnout, u jednoho dítěte byla HIV pozitivita prokázána.

226. V roce 1991 schválila vláda Národní program prevence AIDS, z něhož vycházel také střednědobý plán řešení problematiky HIV/AIDS v ČR, zpracovaný pro období let 1993 až 1997. V rámci plánu bylo dosaženo, mimo jiné, zajištění anonymního, bezplatného, snadno dostupného testování HIV protilátek v široké síti odběrových a testovacích míst, vytvoření mnoha místních a jedné národní linky pomoci AIDS a několika poraden AIDS. Zvýšil se také podíl NNO na programu, byly zahájeny programy zdravotní výchovy s využíváním vrstevníků („peer programy“) zejména pro mladé lidi. Problematika prevence sexuálně přenosných nemocí a AIDS byla zahrnuta do platných vyučovacích osnov. Byly také zahájeny programy pregraduálního a postgraduálního vzdělávání pedagogů v problematice HIV/AIDS a sexuální výchovy ve spolupráci s ministerstvem zdravotnictví, školství a s občanskými sdruženími.

227. V současné době platí Národní program řešení problematiky HIV/AIDS v České republice v období let 1998 – 2002. Mezi hlavní úkoly tohoto programu patří zejména:

- podpora bezpečnějšího sexu;
- poskytování informací o perinatálním přenosu HIV;
- zajištění poradenství u žen HIV pozitivních;

- poskytování poradenství ohledně prevence HIV všem gravidním ženám, včetně nabídnutí vyšetření anti HIV;
- pokračování v masmediálních kampaních na úrovni národní a regionální, zaměřených na širokou veřejnost, s cílem dosáhnout zvýšení znalostí o významu bezpečnějšího pohlavního styku v prevenci HIV/AIDS a změna sexuálního chování, s využitím odborných článků, besed, výchovných akcí, televizních a rozhlasových šotů atd.

C. Sociální zabezpečení a služby a zařízení pro péči o děti

228. V sociálním zabezpečení rodin s dětmi nastaly významné změny při poskytování sociálních dávek. V roce 1995 byl přijat zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, který přetransformoval a zavedl nové státní sociální dávky. Mezi dávky, závislé na výši příjmu rodiny, patří přídavek na dítě, sociální příspěvek, příspěvek na bydlení a příspěvek na dopravu. Státní sociální podpora je zaměřena na posílení příjmů v předem definovaných situacích, v nichž se relativně snižují příjmy rodin nebo rostou jejich náklady.

229. Současné znění zákona podmiňuje nárok na dávky státní sociální podpory při splnění dále stanovených podmínek hlášením k trvalému pobytu oprávněné osoby i osob společně posuzovaných. Ustanovení § 3 odstavce 1 zákona (okruh oprávněných osob) zní: Dávky státní sociální podpory náleží při splnění dále stanovených podmínek pouze fyzické osobě (dále jen „osoba“), jestliže tato osoba je na území České republiky hlášena k trvalému pobytu podle zvláštních předpisů⁴. Za trvalý pobyt se podle tohoto zákona považuje též dlouhodobý pobyt udělovaný cizincům podle zvláštního zákona⁵.

230. V platném ustanovení § 3 zákona lze navíc spatřovat porušení závazku vyplývajícího z článku 2 odst. 1 a článku 3 odst. 1 a 2 Úmluvy. Obsah tohoto ustanovení neodpovídá jeho názvu, když se v odstavci 1 definují podmínky nároku nejen vzhledem k oprávněné osobě, ale ustanovení ukládá splnění podmínek osobám společně posuzovaným. Touto podmínkou je dle uvedeného ustanovení hlášení společně posuzovaných osob k trvalému pobytu. Zatímco u osoby oprávněné je tento požadavek legitimní, není již jasný smysl uložení této podmínky osobám společně posuzovaným. Je paradoxní, aby byly oprávněné osoby sankcionovány za to, s kým sdílejí společnou domácnost, resp. s kým hradí náklady na společné potřeby. Podmínky nároku oprávněných osob jsou přitom nastaveny v závislosti na pojmu *rodina* bez dalšího vztahu k hlášení trvalého pobytu společně posuzovaných osob.

231. Deklarovaným smyslem zákona je poskytnout dávky státní sociální podpory ve stanovených případech v závislosti na výši příjmu rodiny. Za rodinu považuje oprávněnou osobu a osoby s ní společně posuzované, jejichž okruh taxativně vymezuje s tím, že tyto osoby společně žijí a hradí náklady na své potřeby. Stanovení podmínky pro společně posuzované osoby v ustanovení §3 se tak jeví zcela nadbytečné i z hlediska účelu zákona. V důsledku platného znění navíc dochází k neúměrně tvrdému postupu v případech, kdy oprávněná osoba splňuje podmínku hlášení k trvalému pobytu dle zvláštních předpisů, ale osoba s ní společně posuzovaná tuto podmínku nesplňuje, ačkoliv se jedná o sociálně potřebného žadatele.

232. Vedle dávek státní sociální podpory náleží rodinám s dětmi další dávky sociální péče. Jejich smyslem je především řešit určitou nepříznivou životní situaci. Tou může být těžké zdravotní postižení, dlouhodobá nezaměstnanost členů rodiny a výrazně se snižující životní úroveň, živelné pohromy a další. Na úhradu jednorázových mimořádných výdajů se poskytují jednorázové peněžité a věcné dávky. Jednorázové dávky mohou být poskytnuty do výše 15

⁴ § 4 zákona č. 135/1982 Sb., o hlášení a evidenci pobytu občanů. § 7 a § 19 odst. 3 zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky.

⁵ § 6 zákona č. 123/1992 Sb., o pobytu cizinců na území České a Slovenské Federativní Republiky.

000 Kč. Věcné dávky mohou být poskytnuty do výše 8 000 Kč, ve výjimečných případech do výše 15 000 Kč. Dále jsou poskytovány tyto dávky: příspěvek na pořízení základního vybavení dítěte, příspěvek při uzavření manželství dítěte, které žilo v pěstounské péči, peněžitý příspěvek na úhradu za užívání bytu nezaopatřeného osiřelého dítěte a příspěvek na rekreaci dětí důchodce. Rodiny s dětmi mohou rovněž využít možnost vzít si bezúročnou půjčku. Na bezúročnou půjčku však nemají nárok, okresní úřad ji může poskytnout v závislosti na svých finančních možnostech a na tom, zda bude rodina schopna půjčku splácet. Náklady na dávky pro rodiny s dětmi – viz příloha 8.

Ústavy sociální péče

	1995	1996	1997	1998
Počet ústavů sociální péče pro děti a mládež	176	182	181	181
Počet míst v těchto ústavech	12 651	12 803	11 906	12 470

233. V tabulce je uveden celkový počet ústavů a míst v nich, jak je vykazují všechny subjekty: ministerstvo práce a sociálních věcí, okresní úřady, obce a nestátní subjekty. Převážnou část všech ústavů sociální péče tvoří ústavy pro mentálně postižené. Čtvrtina klientů ústavů s celoročním pobytem vyžaduje umístění na náročných odděleních ošetřovatelského typu.

234. Pro tělesně postiženou mládež jsou v České republice 4 ústavy s kapacitou 597 míst, z toho 419 míst představuje denní pobyt. Součástí těchto ústavů jsou školy, ve kterých děti plní povinnou školní docházku nebo se připravují na budoucí povolání.

D. Životní úroveň

235. Odpovídající údaje obsahuje kapitola V/F – „Vyrovnaní nákladů na výživu dítěte“.

VII. VZDĚLÁVÁNÍ, VOLNÝ ČAS A KULTURNÍ AKTIVITY

A. Vzdělání, včetně odborného vzdělání a poradenství

236. Současnou podobu struktury vzdělávací soustavy upravuje především zákon č. 29/1984 Sb., školský zákon a zákon č. 111/1998 Sb.⁶, o vysokých školách. Vzdělávací soustava České republiky je určována relativně samostatnými stupni vzdělání, kterým odpovídají jednotlivé typy škol. Podrobně se jednotlivými stupni vzdělávací soustavy zabývala úvodní zpráva v odstavci 250 až 261. Dále přikládáme schéma celého vzdělávacího systému (viz příloha 9).

237. Ve druhé polovině roku 1998 vstoupil v platnost nový zákon o vysokých školách (č. 111/1998 Sb.). Tento zákon reaguje na změny, kterými prošly české vysoké školy a které odrážejí i celosvětový vývoj. Jako hlavní z nich lze označit extenzivní rozvoj vysokého školství vyvolaný zvýšeným zájmem o vysokoškolské studium. Základní problém je v tom, jak vyhovět vysoké poptávce a přitom udržet žádoucí kvalitu vzdělání. Tento požadavek je splněn dostatečnou diverzifikací vysokého školství, t.j. kromě pětiletých studijních programů vytvořením nabídky profesně orientovaných, zpravidla tříletých studijních programů. Diverzifikace vysokoškolského systému je vyvážena institutem akreditace všech studijních programů, akreditace oprávnění vysoké školy konat v daném oboru habilitační řízení a řízení ke jmenování profesorem. Institut akreditace je zaveden nově za účelem zajištění kvality vysokoškolského vzdělávání. Za základní jednotku vysokoškolského vzdělávání je vzat studijní program. Ten může být bakalářský, magisterský a doktorský. Nově je zavedena standardní délka studia.

⁶ Právní rámec vzdělávacího systému dotvářejí ještě zákon č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů. Podrobněji viz kapitolu A5 Právní předpisy ve školství a jejich vývoj v letech 1995-1998.

Bakalářské studium bylo v původní právní úpravě chápáno jako obsahově ucelená část vysokoškolského studia. Zřizovatelem může být stát (školy státní - policejní a vojenské, veřejné - ostatní) nebo jiné právnické osoby. Vznikly podmínky pro působení soukromých vysokých škol.

238. Ve školním roce 1998/1999 bylo do prvních ročníků na vysoké školy (bez doktorských studijních programů) přijato asi 46 000 studentů, na vyšší odborné školy asi 12 500 studentů. Vztaheno k počtu 18letých (150 644) se jedná o podíly 30,5% a 8,3%. To znamená, že bylo přijato celkem 38,8 % z 18letých. Z počtu přihlášených, obdobně jako v minulých letech, byla uspokojena zhruba jedna polovina uchazečů. Od roku 1989 stoupá počet vysokoškolských studentů. V roce 1998 bylo na vysokých školách celkem 170 000 studentů.

239. Jedním z hlavních cílů vzdělávací politiky vlády ČR je zajistit do roku 2005 polovině populačního ročníku 19-tiletých možnost nastoupit do některé z forem terciárního vzdělávání. Tento cíl navazuje na rozhodnutí umožnit ve stejné době dvěma třetinám až třem čtvrtinám mladých lidí získávat maturitu ve středním všeobecném nebo odborném vzdělávání.

240. Menšinové školství může být budováno až do úrovně středních škol (vyplývá to z ustanovení § 3 školského zákona). Je zřízeno pro polskou a slovenskou menšinu.

241. Situaci v řízení školství po roce 1989⁷ zásadně ovlivnilo přijetí zákona o státní správě a samosprávě ve školství⁸ č. 564/1990 Sb., a to především třemi kroky: zavedením odvětvového řízení regionálního školství, vytvořením předpokladů pro rozvoj samosprávy v regionálním školství a zavedením právní subjektivity škol. MŠMT má vůči školám veškeré správní pravomoci a pravomoci při financování škol. Výjimkou zůstaly zdravotnické, odborné zemědělské a vojenské školy i nadále spravované svými resorty. V roce 1990 byly na úrovni okresů zřízeny školské úřady představující střední článek resortní správy regionálního školství. MŠMT má správní pravomoci také v učňovském a zdravotnickém školství.

242. Obce jsou ze zákona zřizovateli mateřských a základních škol (zřizovatelské pravomoci na úrovni středních a speciálních škol, s výjimkou škol zdravotnických a vojenských, má MŠMT).

243. Přijetím zákona o státní správě a samosprávě ve školství se zvýšila autonomie škol a byla posílena funkce ředitele školy. Česká školní inspekce se podle zmíněného zákona stala samostatným orgánem státní správy v rámci resortu školství.

244. V červnu 1995 byla přijata novela zákona o státní správě a samosprávě ve školství (č. 139/1995 Sb.), která významně posílila samosprávné prvky v zákoně: vytvořila předpoklady pro vznik rady školy jako samosprávného orgánu na úrovni školy a zároveň jakési protiváhy funkci ředitele školy. Při vzniku vyšších územně samosprávních celků, podle ústavního zákona č. 347/1997 Sb., bude nutné systém státní správy a samosprávy ve školství nově vymezit.

245. Přehled financování školství – viz příloha 10.

Povinná školní docházka

246. Většina dětí absolvuje povinnou školní docházku na základní škole. Kromě základní školy mohou děti část povinné školní docházky absolvovat v nižších ročnících víceletých gymnázií, v nižších ročnících tanečních konzervatoří, ve speciálních základních školách, ve

⁷ Vývoj systému řízení regionálního školství po roce 1990 je podrobně popsán v předchozí Výroční zprávě o stavu a rozvoji výchovně vzdělávací soustavy v letech 1995-1996 (Školství v pohybu), MŠMT, ÚIV 1996.

⁸ Důležitou roli v tomto ohledu sehrálo též přijetí zákona č. 367/1990 Sb., o obcích, zákona č. 425/1990 Sb., o okresních úřadech a novela školského zákona č. 171/1991 Sb.

zvláštních a v pomocných školách. Žákům, kterým zdravotní stav nedovoluje docházet do školy, může školský úřad zajistit takovou formu vzdělávání, která jim umožní dosáhnout stejného vzdělání jako při školní docházce. Těžce zdravotně postižené dítě může být ředitelem školského úřadu od povinné školní docházky na dobu určitou osvobozeno.

247. Do školy vstupují děti zpravidla v šesti letech, i když v posledních letech jsou časté případy, kdy je nástup do školy odložen ředitelem školy na žádost rodičů a podle doporučení pedagogicko-psychologické poradny nebo lékaře na pozdější dobu, zpravidla o jeden rok. Povinná školní docházka trvá 9 let (podle novely školského zákona č. 138/1995 Sb.).

248. Od 1.9.1998 zřídilo MŠMT na dobu pěti školních roků dle ustanovení § 58 písm. a zákona č. 29/1984 Sb., školský zákon, ve znění pozdějších předpisů, pokusné ověřování odlišné organizační formy základního vzdělávání - domácí vzdělávání. Nositelem experimentu byly ve školním roce 1998 – 1999 dvě základní školy, v letošním tři. Této možnosti vzdělání využívá v současné době asi 120 žáků. Podmínky pokusného ověřování stanoví MŠMT ve schvalovacím řízení.

249. Nadaní žáci mohou z nižších ročníků základních škol odcházet do víceletých gymnázií⁹ a do tanečních konzervatoří. Tím, že nadanější žáci odchází do gymnázií před ukončením povinné školní docházky, vzniká situace, kdy v posledních ročnících základních škol zůstávají děti méně talentované, a tím se snižuje i kvalita výuky.

250. Žáci, kteří z různých důvodů nejsou schopni absolvovat povinnou školní docházku na základní škole, mohou být se souhlasem svého zákonného zástupce převedeni do speciálních škol. Na úrovni povinné školní docházky to jsou především speciální základní školy (zřizují se pro zdravotně a tělesně postižené žáky i pro žáky obtížně vychovatelné), zvláštní školy (zřizují se pro žáky s rozumovými nedostatky) a pomocné školy (zřizují se pro žáky s takovými nedostatky rozumového vývoje, pro které se nemohou vzdělávat ani ve zvláštní škole).

Vývoj počtu speciálních škol v letech 1991/92-1997/98

	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Počet institucí	779	964	979	975	1 027	1 002	986
Mateřské školy	198	225	235	240	253	263	259
Základní a zvláštní školy celkem	612	677	700	679	693	678	667
v tom speciální základní školy	*	*	*	215	218	216	210
zvláštní školy	*	*	*	464	475	462	457
Pomocné školy	61	72	118	127	93	151	153
Gymnázia a SOS	23	48	70	89	106	122	139
SOU a OU	95	113	127	111	148	156	158

Poznámky: Počet institucí neodpovídá součtu škol jednotlivých úrovní, protože speciální školy více různých úrovní mohou působit v rámci jedné instituce.

Do šk. roku 1993/94 nebyly speciální základní školy a zvláštní školy sledovány odděleně

Zdroj: ÚIV

⁹ Po páté třídě ZŠ do osmiletého gymnázia a po sedmé třídě do šestiletého gymnázia.

Vývoj počtu základních škol v letech 1989/90-1997/98

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Základní školy celkem	3 904	3 958	4 064	4 142	4 199	4 216	4 212	4 166	4 132
v tom ZŠ pouze s 1. stupněm	1 455	1 496	1 560	1 647	1 677	1 710	1 712	1 672	1 638
pouze s 2. stupněm	3	5	7	5	9	8	9	4	5
s oběma stupni	2 446	2 497	2 497	2 490	2 513	2 498	2 491	2 490	2 489
z toho málotřídních	1 118	1 118	1 242	1 378	1 300	1 349	1 399	1 463	1 482

Zdroj: ÚIV

251. Počet základních škol se po roce 1989 zvyšoval do roku 1993/94 (za toto období vzniklo 295 nových škol), poté další dva roky stagnoval a v posledních dvou letech dochází k poklesu počtu škol. Zvýšení počtu škol bylo způsobeno rychlou obnovou neúplně organizovaných a málotřídních škol¹⁰ (více než 80 % nových škol tvoří tyto školy). V současnosti tvoří neúplně organizované školy 40 % všech základních škol, počet jejich žáků činí 8,5 % všech žáků základních škol. Tyto školy usnadňují docházku dětí do školy v malých a odlehlých obcích a napomáhají obnovení tradice školy jako jednoho z přirozených center života obcí. Náhledy na kvalitu výuky na neúplně organizovaných školách se různí, je více než jinde závislá na schopnostech učitele.

252. Podíl nestátních škol, tj. škol soukromých a církevních, je na úrovni základních škol nízký. Ve školním roce 1997/98 bylo v síti základních škol zařazeno pouze 32 soukromých a 19 církevních základních škol, což je 1,2 % všech základních škol, tento poměr je už několik let stabilní. Stabilní je také podíl žáků nestátních škol na počtu všech žáků základních škol – necelých 0,5 %. Hustá síť státních základních škol a jejich tradice je nejvýznamnějším limitujícím faktorem pro rozvoj nestátních základních škol. Navíc populační pokles a odliv žáků na víceletá gymnázia dále zužuje prostor pro nestátní zřizovatele. Ti se pak věnují především oblastem, které jsou určitým způsobem specifické: například dětem postiženým lehkou mozkovou dysfunkcí, dětem z prostředí odlišného od běžného typu rodin nebo takovým dětem, které se z psychologických či sociálních důvodů nejsou schopny přizpůsobit podmínkám v běžných základních školách. Jako příklad může sloužit Církevní Základní škola Přemysla Pittera v Ostravě, která se věnuje zejména romským dětem.

Vývoj počtu žáků základních škol v letech 1989/90-1997/98 (v tis.)

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Základní školy celkem	1 235,7	1 193,1	1 166,5	1 115,0	1 061,4	1 027,7	1 004,6	1 100,1	1 092,4
v tom 1. stupeň	566,8	545,8	537,8	528,7	521,3	522,7	522,8	637,0	635,6
2. stupeň	668,9	647,3	628,7	586,3	540,1	505,0	481,7	463,1	456,8

Zdroj: ÚIV

253. Poměrně rychlý pokles celkového počtu žáků základních škol je odrazem demografického vývoje. Významným faktorem poklesu na 2. stupni základního vzdělávání je kromě demografického vývoje také rostoucí zájem o studium na víceletých gymnáziích.

254. Výrazným prvkem, který ovlivňuje nejenom počet dětí v základních školách, ale i celý výchovný a vzdělávací proces, je integrace zdravotně postižených dětí do výuky na běžných základních školách, která započala ve školním roce 1990/91¹¹. Zařazení postižených dětí mezi děti zdravé má velký socializační význam. Začleňování postižených dětí je finančně a technicky náročné a vyžaduje individuální přístup vyučujícího, proto je integrace dětí podporována úpravami pravidel financování. Počet dětí integrovaných do běžných tříd roste, počet dětí ve speciálních a specializovaných třídách zřízených na základních školách stagnuje. Integraci postižených dětí do výuky na základních školách

¹⁰ Málotřídní školy jsou školy, kde je výuka několika ročníků organizována v jedné učebně. Neúplně organizované školy nemají všechny ročníky, ale každý z nich má svoji učebnu. Obvykle vznikají školy pouze s prvním stupněm, školy pouze s druhým stupněm jsou ojedinělé.

¹¹ Statisticky je sledována až od školního roku 1993/94.

učitelé i rodiče akceptovali, vedle toho měla pozitivní efekt na práci speciálních škol, jimž zbývá větší prostor na péči o děti s těžším postižením a komplikovanějšími vadami.

(Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 20 a 37.)

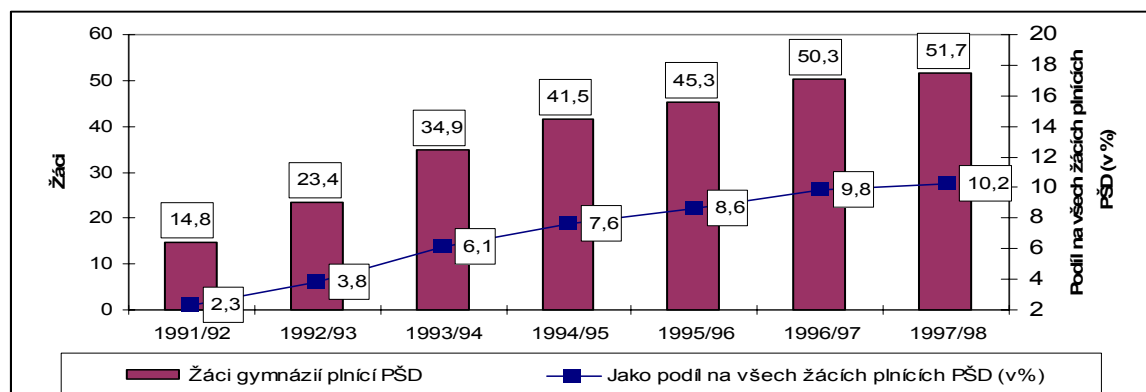
Vývoj počtu integrovaných dětí do běžných, speciálních a specializovaných tříd v letech 1993/94 až 1997/98 (v tis.)

	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Integrované děti - celkem	40,1	16,6	41,3	51,2	54,4
Integrované děti do běžných tříd	30,4	5,5	30,4	38,8	42,2
Děti ve speciálních a specializovaných třídách	9,7	11,1	10,9	12,4	12,1

Zdroj: ÚIV

255. Počet absolventů základních škol se od roku 1992/93 v souvislosti s demografickým vývojem i s odchody talentovaných žáků do víceletých gymnázií postupně snižuje.

Vývoj počtu žáků plnících povinnou školní docházku na víceletých gymnáziích (v tis.) a jejich podílu na celkovém počtu žáků plnících povinnou školní docházku (v %) v letech 1991/92 až 1997/98

PŠD - povinná školní docházka

Zdroj: ÚIV

256. Většina absolventů povinné školní docházky pokračuje ve vzdělávání na některé střední škole, přímý odchod do praxe je spíše výjimkou. Skupiny mládeže s nízkým dosaženým vzděláním jsou na trhu práce vystaveny největším rizikům. Ti, kteří opustí základní školu bez řádného ukončení všech devíti ročníků, mohou získávat další, především manuální dovednosti v nenáročných učebních oborech na učilištích, které trvají 1-3 roky. Doplnění neukončeného základního vzdělání (včetně vzdělání zvláštního) umožňují kurzy, jejichž vypisováním je pověřena vždy jedna škola v okrese. Možnost účasti na těchto kurzech je podmíněna úspěšným splněním přijímacího řízení, které mnozí z uchazečů/absolventů zvláštních škol nejsou s to složit. Bez ukončeného základního vzdělání jsou nadále znevýhodňováni jak v možnosti absolvovat rekvalifikační kurzy, tak na trhu práce vůbec. Kurzy pro doplnění základního vzdělání navštěvovalo ve školním roce 1997/1998 celkem 2 761 osob.

257. Samostatnou kapitolu tvoří mateřské školy, které jsou definovány nikoli jako školské, ale jako předškolní zařízení. Mateřské školy navštěvují děti zpravidla ve věku 3 – 6 let. V opodstatněných případech mohou být do mateřských škol přijaty děti mladší. Zároveň v nich zůstávají i děti starší, které mají odloženou povinnou školní docházku, přičemž odklad školní docházky je stále častějším jevem; v posledních letech se procento dětí, které vstupují

do ZŠ jako sedmileté, pohybuje okolo 20 %. Docházka do MŠ není povinná, i když se čas od času objevují úvahy o zavedení povinné účasti dětí v předškolním vzdělávání v posledním roce věku, který předchází povinné školní docházce¹². Nicméně návštěvnost MŠ je vysoká, zejména pokud jde o děti 5leté a starší. U nich je předškolní docházka považována za přínosnou zejména pro usnadnění jejich přechodu do základní školy.

Vývoj počtu mateřských škol a dětí (v tisících) umístěných v mateřských školách

	1989/90	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98
Školy	7 328	7 335	6 972	6 827	6 599	6 526	6 474	6 344	6 152
Děti	395,2	352,1	323,3	325,7	331,5	338,1	333,4	317,2	307,5

Zdroj: ÚIV

258. Pokles počtu dětí v mateřských školách je výrazný především v období do roku 1991, kdy se projevoval především změněný postoj k mateřské škole, který souvisí s prodlouženou mateřskou dovolenou či pomalu se měnícím modelem rodiny, kdy matka zůstává doma i po uplynutí mateřské dovolené a nadále se sama věnuje výchově dětí. Roli hrál i populační pokles, který je hlavní příčinou poklesu počtu dětí v mateřských školách v posledním období. Celkem od roku 1989 ubylo v mateřských školách 22 % dětí. Avšak přes klesající počet dětí v mateřských školách je stále navštěvuje 88 % dětí předškolního věku a jejich role ve výchově dětí je nezastupitelná. Počet mateřských škol se snížil od roku 1989/90 o 1 176, tj. 16 %.

259. Do mateřských škol jsou od roku 1990/91 přijímány i děti se zdravotním postižením. Tyto děti je možné integrovat přímo mezi děti zdravé či volit formu speciálních a specializovaných tříd¹³. V roce 1997/98 tak přesáhl počet takto integrovaných dětí 7,2 tisíce, z nichž 3 tisíce byly integrovány přímo do běžných oddělení. Nejčastějším postižením byly vady řeči a kombinace více postižení. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 20 a 37.)

B. Cíle vzdělávání

260. Vzdělávací cíle se od projednávání úvodní zprávy nezměnily. V současné době platí pro základní školy tři vzdělávací programy (všechny zastřešuje Standard základního vzdělávání): Obecná škola (od roku 1997, vznikl sloučením programů Obecná škola a Občanská škola), Základní škola a Národní škola. Všechny mají srovnatelné výstupy na konci prvního stupně, což umožňuje pokračovat na druhém stupni jiným programem. Na několika základních školách se uplatňují alternativní systémy výuky, například waldorfská pedagogika (experimentálně v pěti základních školách), či její prvky v dalších školách. Spíše ojedinělé je uplatňování prvků daltonského plánu¹⁴ či montessoriovské pedagogiky.

C. Volný čas, rekreace, kulturní činnosti

Školská zařízení pro výchovu mimo vyučování a péči o děti a mládež

261. Vzdělávací soustava zahrnuje vedle škol také zařízení a instituce, které tvoří systém doplňkové péče související přímo či nepřímo se vzděláváním a rozvojem dětí (viz školský zákon, ustanovení § 45 a ustanovení § 18 zákona č. 76/1978 Sb., o školských zařízeních). Tato zařízení vytvářejí sociální zázemí škol (stravování a ubytování žáků a studentů) a podporují mimoškolní vzdělávací aktivity (školní družiny, základní umělecké školy, domy dětí a mládeže). Kromě toho jsou součástí vzdělávací soustavy i zařízení pro výkon ústavní výcho-

¹² To se stává pravidlem v řadě zemí.

¹³ Speciální třídy jsou pro sluchově, zrakově, tělesně či mentálně postižené děti, pro děti s vadami řeči a s kombinovanými vadami. Specializované třídy jsou pro děti se specifickými vývojovými poruchami chování a učení.

¹⁴ Pedagogická koncepce, jejímž hlavním rysem je zdůraznění individuální práce a sebeodpovědnosti žáka. Nazývá se podle experimentální školy v Daltonu (USA).

vy, ochranné výchovy a preventivní výchovné péče. Všechna tato zařízení plní čtyři základní funkce:

a) výchovnou péči o děti a mládež v době mimo vyučování a zájmové vzdělávání ve volném čase (školní družiny a kluby, střediska pro volný čas dětí a mládeže, základní umělecké školy, státní jazykové školy)¹⁵,

b) stravování a ubytování (školní jídelny, domovy mládeže, v oblasti vysokého školství menzy a vysokoškolské koleje),

c) náhradní rodinnou, ochrannou a preventivně výchovnou péči (zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy a preventivně výchovnou péči, speciální výchovná zařízení a diagnostické ústavy),

d) předškolní výchovu (mateřské školy a speciální mateřské školy), která byla pojednána v samostatné kapitole.

262. Na činnost těchto zařízení se každoročně vynakládá mezi 13 až 15 % z celkového objemu prostředků resortu školství¹⁶. Část prostředků hradí rodiče žáků, kteří tato zařízení navštěvují. Výše spoluúčasti se značně liší v závislosti na typu zařízení, věku dítěte i podle zřizovatele.

Péče o děti mimo vyučování (ve volném čase)

263. Zařízení, která realizují péči o děti mimo vyučování, mají za cíl orientovat děti a mládež na hodnotné zájmy, rozvíjet jejich vědomosti a dovednosti, zabezpečují rovněž nezanedbatelnou měrou výchovnou a socializační výpomoc zaměstnaným rodičům. Jsou to především školní družiny pro žáky 1. stupně základních škol a škol speciálních a školní kluby pro žáky 2. stupně základních škol a škol speciálních, které jsou zřizovány při těchto školách. Další formou jsou střediska pro volný čas dětí a mládeže, která se dále člení na domy dětí a mládeže a na stanice zájmových činností. Nabídka těchto zařízení je určena všem kategoriím dětí a žáků včetně rodičů a dalších zájemců. Relativně novým prvkem v činnosti středisek pro volný čas dětí a mládeže jsou aktivity zaměřené na nezaměstnanou mládež a aktivity protidrogové. Samostatnou formu tvoří základní umělecké školy a státní jazykové školy.

264. Velký význam má působení mimoškolních zařízení v oblasti estetické výchovy a umění pro děti a s dětmi. Od začátku 90. let se převážně v resortu kultury podařilo vybudovat a koordinovat systém celostátních přehlídek v jednotlivých esteticko-výchovných oborech a s tím související síť vzdělávacích akcí pro učitele i vedoucí mimoškolních útvarů.

265. Školní družiny a školní kluby navštěvovalo ve školním roce 1997/98 celkem 262 tisíc dětí, z toho školní družiny 233 tisíc a školní kluby 29 tisíc dětí. Počet žáků navštěvujících školní družiny do školního roku 1993/94 výrazně klesal a poté až do roku 1997/98 opět pozvolna narůstal až na hodnotu 233 tisíc v roce 1997/1998, což je úroveň shodná s rokem 1992/93. Zároveň školních družin neustále přibývá, a to z 3,74 tisíce v roce 1989/90 až na 4,25 tisíce v roce 1997/98. Podíl žáků navštěvujících školní družiny na celkovém počtu žáků 1. stupně se v celém sledovaném období snižuje, a to ze 49,5 % ve školním roce 1989/90 až na 36,7 % ve školním roce 1997/98.

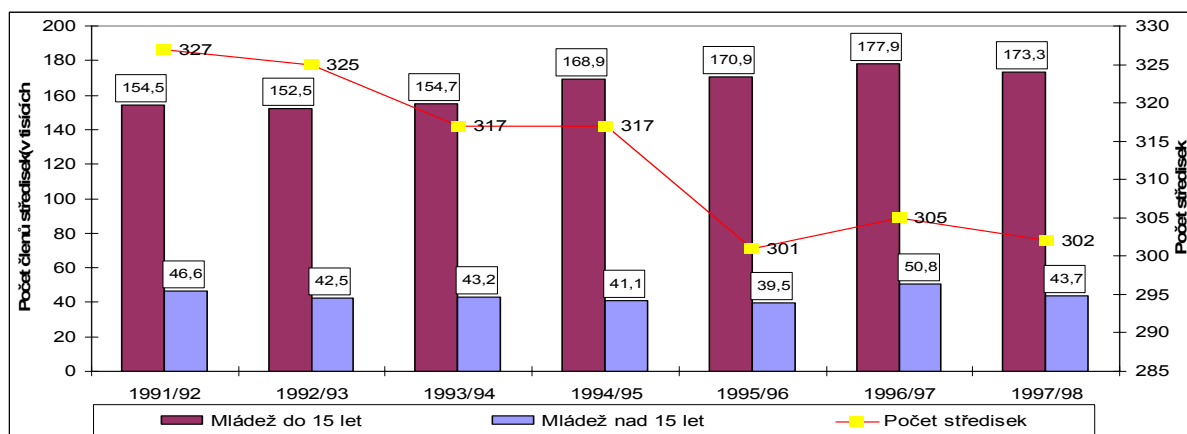
266. Počet školních klubů se v roce 1990/91 zvýšil na dvojnásobek původního stavu, přibýlo 293 klubů. Poté se jejich počet postupně snižoval a v posledních třech letech se pohybuje

¹⁵ Zákon upravuje i možnost působení školských ústavů umělecké výroby a Státního těsnopisného ústavu.

¹⁶ Ve školním roce 1997/98 to bylo 11,4 miliardy, tedy 14,9 % všech veřejných výdajů na školství (včetně výdajů obcí). Téměř 2/3 těchto prostředků (7,2 miliardy) bylo vynaloženo na ubytování a stravování.

mírně nad 350. Počet žáků navštěvujících školní kluby se rovněž výrazně zvýšil v prvním porevolučním roce - až na 30,4 tisíce. Po poklesu trvajícím do roku 1993/94 se v poslední době počty opět zvyšují (na 28,9 tisíce ve školním roce 1997/98). Současně roste podíl žáků navštěvujících školní kluby na počtu žáků 2. stupně a nižších ročníků víceletých gymnázií (5,7 %).

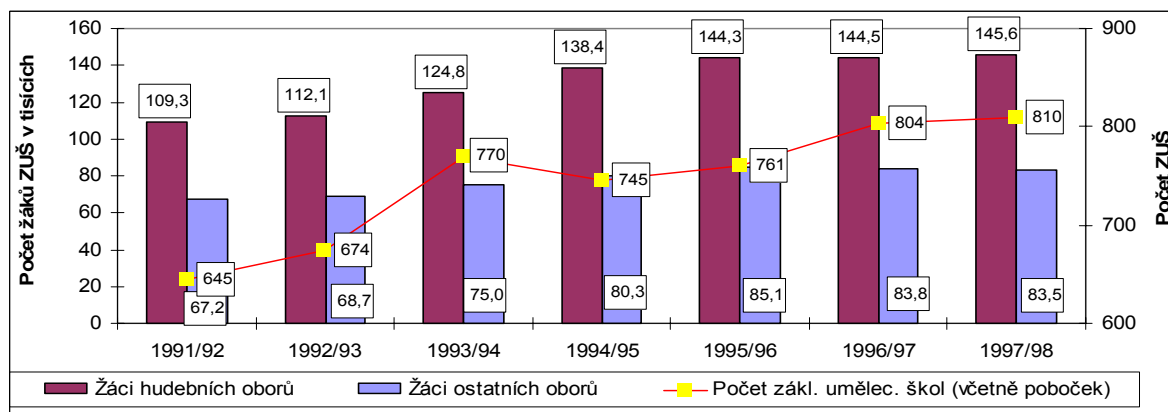
Vývoj počtu středisek pro volný čas dětí a mládeže¹⁷ a jejich členů (v tis.) v letech 1991/92-1997/98

Zdroj: ÚIV

267. Celkový počet členů středisek se za období 1989/90 – 1997/98 absolutně snížil z 226 tisíc na 217 tisíc v roce 1997/98, tj. zhruba o 9 tisíc (cca 4 %) členů. O činnost středisek je zájem hlavně mezi mládeží do 15 let. Ta tvoří v současnosti zhruba čtyři pětiny všech členů (tento poměr je stabilní)

Vývoj počtu základních uměleckých škol a jejich žáků (v tis.) v letech 1991/92-1997/98

Zdroj: ÚIV

268. Základní umělecké školy¹⁸ poskytují základy vzdělání v hudebních, výtvarných, tanečních a literárně dramatických oborech. Základní umělecké školy mají ve své náplni připravovat děti ke studiu na konzervatoři a mládež ke studiu na vysokých školách s uměleckým zaměřením. Jejich činnost však není koncipována jako elitní výchova, protože kvalitně vedené

¹⁷ Údaje týkající se těchto středisek jsou za rok 1991/92 za domy dětí a mládeže včetně samostatných stanic a za školní roky 1992/93 až 1997/98 za střediska pro volný čas dětí a mládeže včetně samostatných stanic. Údaje nepodchycují další instituce, které se sice volným časem mládeže zabývají, ale nespádají pod resort školství.

¹⁸ Základní umělecké školy patří podle zákona mezi školy, vzhledem k povaze své činnosti, již vyplňují volný čas dětí a mládeže, jsou však pro přehlednost zařazeny mezi školská zařízení.

obory navštěvují i děti, které nemají ambice věnovat se umění profesionálně. Výuka na základních uměleckých školách má mimořádný význam jako prostředek rozvíjení tvořivosti, kultivování vkusu atd. Na mnoha místech republiky jsou základní umělecké školy také významným centrem kulturního dění. Počet základních uměleckých škol se od roku 1989 průběžně zvyšuje (s výjimkou výkyvu ve školním roce 1994/95). Celkově došlo k nárůstu o 268 škol (tj. o celou polovinu více než v roce 1989) až na počet 810 ve šk. roce 1997/98. Jako u jediné z organizací pro využití volného času se zvyšuje i počet žáků základních uměleckých škol – až na 229 tisíc žáků ve školním roce 1997/98. Celkově se počet žáků od roku 1989 zvýšil o téměř 53 tisíce, tj. o 23 %. V celém období je nejvyšší zájem o studium hudebních oborů, které navštěvuje 63 % z celkového počtu žáků.

269. Státní jazykové školy zajišťují studium cizích jazyků pro děti, mládež i dospělé na všech úrovních znalostí. Studium na státní jazykové škole může být zakončeno státní závěrečnou zkouškou. Počet státních jazykových škol se pohybuje mezi 26 v roce 1991/92 a 32 v roce 1990/91 a ve sledovaném období je v podstatě konstantní. Počet studentů trvale klesá a to ze 64 tisíc ve školním roce 1989/90 na 30 tisíc v roce 1997/98. Tyto údaje však neposkytují relevantní obraz o výuce jazyků. Kromě významných změn v této výuce na běžných školách došlo ke značnému rozvoji soukromých jazykových škol a dalších institucí, které nabízejí jazykové kurzy. Počet účastníků těchto kurzů (dětí ani dospělých) není statisticky sledován.

Volný čas dětí a mládeže v občanských sdruženích

270. Zákon o sdružování občanů č. 83 /1990 Sb., umožnil mnohým nově vzniklým občanským sdružením realizovat své představy o volnočasových aktivitách. V následujících letech se na ministerstvu vnitra registrovalo několik set občanských sdružení se zájmem o činnost dětí a mládeže. V České republice působí v roce 1999 asi 400 občanských sdružení, jejichž činností se účastní zhruba 250-300 tisíc dětí.

271. Vzhledem k tomu, že občanská sdružení nejsou finančně soběstačná, využívají možnosti poskytování státní dotace v rámci Programů podpory a ochrany dětí a mládeže, které každoročně vyhláší MŠMT (podle usnesení vlády ČR č. 289/1990) a jejichž prostřednictvím poskytuje dotace ve výši přes 160 mil. Kč ročně. Odbor pro mládež ministerstva školství takto získává objektivní přehled o činnosti občanských sdružení dětí a mládeže. Dalšími zdroji informací ministerstva o aktivitách občanských sdružení a formou spolupráce s nimi jsou jednání komory mládeže a komise mobility (poradní orgány MŠMT).

272. Institut dětí a mládeže (organizace zřízená ministerstvem) vydává aktuální adresář vybraných občanských sdružení.

273. V letech 1995 – 1999 ministerstvo kultury každoročně vyhlášovalo konkurzy na podporu kulturních aktivit realizovaných ve volném čase. Byly zaměřeny na různé věkové skupiny, tedy i na děti. Podpořené projekty se týkaly rozvoje neprofesionálního umění, kulturních aktivit zdravotně postižených občanů, podpory a uchování kultury národnostních menšin žijících v České republice, estetických aktivit dětí a zájmových kulturních mimouměleckých aktivit, zaměřených převážně na primární prevenci před negativními jevy (především pro rizikové skupiny dětí a mládeže).

274. Ministerstvo kultury od roku 1993 každoročně vyhláší program podpory kulturních aktivit zdravotně postižených občanů. Předkladateli projektů jsou výhradně občanská sdružení, jejichž náplní je většinou problematika zdravotně-sociální, a pro něž kultura tvoří dílčí část jejich aktivit. Pouze malá část se věnuje výhradně či převážně uměleckým aktivitám. Konkursem prochází každoročně cca 80 projektů od 60 předkladatelů a rozděluje se mezi ně cca 4,5 až 6,5 milionu Kč.

275. Občanská sdružení nejsou jedinými nositeli kulturních aktivit zdravotně postižených občanů. Ve své působnosti je organizují také ústavy sociální péče a speciální školy, jimž poskytují finanční prostředky jejich zřizovatelé, tj. samospráva, okresní úřady a soukromé právnické osoby. Ministerstvo kultury těmto institucím rovněž poskytuje dotace, avšak ojediněle.

276. Ministerstvo životního prostředí vyhlašuje každoročně výběrové řízení pro občanská sdružení, kde je řada témat zaměřena na práci s dětmi a mládeží. Z prostředků přidělených občanským sdružením v rámci tohoto výběrového řízení bylo v roce 1999 poskytnuto 6 450 tisíc Kč a z rozpočtové kapitoly ekologická výchova byly podpořeny tři mezinárodní projekty pro základní a střední školy – program Modré z nebe částkou 500 tisíc Kč, program GLOBE částkou 600 tisíc Kč a program Tulipán částkou 98 tisíc Kč.

VIII. ZVLÁŠTNÍ OCHRANNÁ OPATŘENÍ

A. Děti v nouzové situaci

1. Děti-uprchlíci

277. Odkazujeme na kapitolu o principu nediskriminace – o dětech bez českého občanství a body 273 až 279 úvodní zprávy.

278. Úvodní zprávu doplňujeme o aktuální údaje o počtech žadatelů o přiznání postavení uprchlíka, kteří prošli uprchlickými tábory ministerstva vnitra. V roce 1995 to bylo 1 417 osob, z toho bylo 374 dětí do 15 let. V roce 1996 - 2 211 osob, z toho 616 dětí do 15 let. V roce 1997 - 2 109 osob, z toho 428 dětí do 15 let. V roce 1998 - 4 086 osob, z toho 963 dětí do 15 let.

279. V souvislosti s mezinárodní krizí v Kosovu se do června 1999 uskutečnilo ve spolupráci s Mezinárodní organizací pro migraci (IOM) a Vysokým komisariátem pro uprchlíky OSN (UNHCR) sedm humanitárních letů a do ČR bylo dopraveno 822 uprchlíků. Kosovští Albánci, kteří byli evakuováni do České republiky z Makedonie, měli možnost požádat o postavení uprchlíka nebo pobývat v České republice z titulu poskytnutí dočasného útočiště. Ti z nich, kteří v době vstupu rozhodnutí vlády České republiky o zřízení dočasného útočiště v platnost již zažádali o přiznání postavení uprchlíka, mohli tuto žádost stáhnout a přejít pod ochranu institutu dočasného útočiště.

280. Řešení uprchlické problematiky v ČR lze v současné době z hlediska právního postavení uprchlíků rozdělit do dvou základních oblastí:

a) řešení problematiky uprchlíků a žadatelů o přiznání postavení uprchlíka (osoby, na něž se vztahují ustanovení Ženevské úmluvy o právním postavení uprchlíků a Protokolu k ní a zákon o uprchlících),

b) řešení problematiky osob v rámci dočasného útočiště.

281. V táborech pro žadatele o přiznání postavení uprchlíka spravovaných ministerstvem vnitra ČR je zajišťována pro děti i dospělé výuka českého jazyka, děti navštěvují základní školu bezplatně a jsou uprchlickým táborem vybaveny školními pomůckami a potřebami. V letních měsících jsou ve spolupráci s nevládními organizacemi pro uprchlické děti organizovány letní pobytové tábory. Jako součást výuky jsou pořádány tematické zájezdy, při nichž mají praktickou možnost poznat historické a kulturní památky ČR. Dále odkazujeme na kapitolu III.A. – děti bez českého občanství.

282. Zvýšená pozornost je věnována sociálně slabým a početným rodinám a dětem, které přijdou bez doprovodu svých rodičů. Dětem mladším 18 let bez doprovodu se poskytuje

právní ochrana a jsou podávány návrhy na určení opatrovníka. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí upravuje poskytování pomoci a zajištění ochrany těmto dětem a to tak, že ukládá povinnost obci učinit opatření k ochraně života a zdraví a zajistit uspokojování základních životních potřeb v nejnütnějších rozsahu včetně zdravotní péče. Obec pak o učiněných opatřeních neprodleně informuje okresní úřad, který se spojí se zastupitelským úřadem státu, jehož je dítě občanem a projedná s ním možnost návratu dítěte do vlasti. Okresní úřad činí taková nezbytná opatření jako jsou podání návrhu na předběžné opatření, podání návrhu na ustanovení poručníka nebo opatrovníka dítěte, podání návrhu na ústavní výchovu dítěte a zprostředkování umístění dítěte v uprchlickém táboře.

283. Zákon č. 498/1990 Sb., o uprchlících, ve znění pozdějších předpisů, stanoví věkovou hranici 15 let, od níž jsou osoby schopny samostatně jednat v řízení o přiznání postavení uprchlíka. V praxi jsou ustanovováni opatrovníci i osobám, které překročily tuto věkovou hranici. Ve vztahu k cizincům existuje pro děti do 15 let a pro mladistvé dvojí institut opatrovnictví.

1. Opatrovnictví pro azylovou proceduru – v tomto případě je opatrovníkem ustanoven pracovník NNO (Český helsinský výbor – poradna pro uprchlíky). Uvedený pracovník zastupuje žadatele o přiznání postavení uprchlíka ve všech záležitostech, týkajících se azylové procedury.

2. Opatrovnictví pro pobyt – tohoto opatrovníka určuje místně příslušný soud na základě návrhu na určení opatrovníka, který podává ředitel odboru pro uprchlíky a integraci cizinců. K tomuto návrhu se přikládá jako důkaz záznam o pohovoru s mladistvým (nezletilým) bez doprovodu zákonného zástupce. Pokud je dítě na území České republiky s příbuznými, jsou tito navrženi jeho opatrovníky. V opačném případě se přistupuje k navržení jiné dospělé osoby, kterou žadatel zná a která je důvěryhodná. Není-li jiná možnost, vykonává tuto funkci pracovník místně příslušného okresního úřadu z oddělení péče o dítě.

284. Problematika nezletilých žadatelů bez doprovodu se souborně zaznamenává až od 1. října 1998. Před tímto datem se tato skupina žadatelů neevidovala. Od 1. října 1998 do 31. 8. 1999 požádalo o přiznání postavení uprchlíka 23 nezletilců bez doprovodu.

285. Dne 17. listopadu 1993 vláda schválila projekt integrace osob s přiznaným postavením uprchlíka (usnesení č. 643), který má formou cílených státních finančních prostředků usnadnit integraci těchto osob v obcích ČR. Zároveň lze předpokládat, že usnadní integraci početnějších rodin nebo rodin s malými dětmi.

286. Osobám v rámci dočasného útočiště je poskytováno ubytování a další služby v humanitárních střediscích. Děti většinou docházejí do místních škol, pro usnadnění výuky jsou v humanitárních střediscích zajišťovány kurzy českého jazyka. Základní vzdělání je dětem poskytováno bezplatně a děti jsou humanitárním střediskem vybavovány školními pomůckami. Zájemci o studium na středních a vysokých školách mají možnost studovat za stejných podmínek jako občané ČR. V humanitárních střediscích je rozvíjena sociální a psychologická pomoc dětem především formou klubů, realizací programu péče o pubescenty a adolescenty a rozvíjením kontaktů a spolupráce se školou.

2. Děti v ozbrojeném konfliktu, včetně tělesného i duševního zotavení a sociální integrace dítěte

287. V oblasti práva ozbrojených konfliktů je Česká republika vázána především Ženevskými úmluvami na ochranu obětí ozbrojených konfliktů z 12. srpna 1949 a dodatkovými protokoly k nim z 8. června 1977. V rámci těchto dokumentů se ochranou civilního obyvatelstva (včetně ochrany dětí) zabývá Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (tzv. Čtvrtá

úmluva) a oba dodatkové protokoly, které se týkají jak mezinárodních ozbrojených konfliktů (Protokol I), tak ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (Protokol II). Článek 77 Protokolu I stanoví povinnost států předcházet účasti dětí do 15 let v nepřátelských akcích a zákaz jejich povolávání, jakož i povinnost internovat je odděleně od dospělých (s výjimkou rodin) a zákaz vykonávání trestu smrti. Pro účely vnitrostátních ozbrojených konfliktů obsahuje obdobná ustanovení na ochranu dětí Protokol I.

288. S ohledem na článek 10 Ústavy ČR jsou výše uvedená právní pravidla bezprostředně závazná a mají přednost před zákonem.

289. Podle nové právní úpravy branného zákonodárství platné od 1. prosince 1999 se na dítě nevztahuje branná povinnost, nestává se tedy vojákem a nemůže se účastnit ozbrojeného konfliktu. Brannou povinnost nemůže dítě převzít ani dobrovolně.

B. Děti, jež se dostaly do systému justičních orgánů pro mladistvé

290. Odkazujeme na kapitolu II. Definice pojmu „dítě“ (trestní odpovědnost, soudní řízení)

291. U kategorie nezletilých ve věku do 15 let, kteří se dopustí jednání, jež má znaky trestného činu, soud nerozhoduje v trestním řízení o jejich odpovědnosti za takový čin, ale v závislosti na jeho závažnosti v občanském soudním řízení buď obligatorně nebo fakultativně rozhoduje o uložení ochranné nebo ústavní výchovy. Nezletilý má v tomto řízení zcela stejné postavení jako má kterýkoliv jiný nezletilý účastník v opatrovnickém občanskoprávním řízení, kde se rozhoduje ve věcech péče soudu o nezletilé. V tomto řízení jej zásadně zastupuje zákonný zástupce a jeho práva zabezpečuje i orgán péče o mládež. Nezletilý je v tomto řízení vyslechnut za podmínek vyplývajících z ustanovení § 48 odst. 2 a § 31 odst. 3 zákona o rodině, které toto právo v zásadě omezují jen v případech, kdy dítě není schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor o projednávané věci. Po dosažení 15. roku věku nastupuje za spáchaný trestný čin trestní odpovědnost mladistvého a je proti němu vedeno trestní řízení, ve kterém je mladistvý obligatorně zastoupen obhájcem.

292. V případě podezření, že se nezletilý mladší 15 let dopustil jednání, které má znaky trestného činu nebo přestupku, policie při jeho výslechu postupuje analogicky podle ustanovení trestního řádu o výslechu svědka. Důslednější zajištění práv takové osoby sleduje i vládní návrh novelizace policejního zákona, který podrobným způsobem upravuje podmínky předvedení a zajištění takové osoby a postup při jejím výslechu, včetně vyrozumívání zákonného zástupce a orgánu péče o mládež.

293. U všech deliktů, kde jako pachatele odhalí policie dítě mladší 15 let, je informován orgán péče o dítě. Subjektem, který rozhoduje o případných opatřeních proti pachateli deliktu, je zpravidla správní komise, která má v této věci charakter nezávislého orgánu. Případná opatření se potom přijímají dle ustanovení § 43 a § 45 zákona o rodině. Neexistence samostatného systému trestní justice dětí a mladistvých je předmětem diskusí v rámci rekodifikační komise k trestnímu zákonu.

294. Otázka věkové hranice trestní odpovědnosti, která podle platné právní úpravy činí 15 let, se diskutuje v rámci přípravy rekodifikace trestního práva. Většina odborníků rekodifikační komise se přiklání k názoru, že společenský prospěch ze snížení hranice trestní odpovědnosti by byl menší než negativní důsledky takového postupu, neboť otázky přístupu k páčání trestné činnosti mladistvými a činů jinak trestných osobami mladšími 15 let je lépe řešit v rámci komplexní úpravy trestního soudnictví nad mládeží.

295. Následující údaje poskytlo ministerstvo vnitra a týká se delikvence mladistvých (od 15 do 18 let věku) a delikvence dětí (nezletilých do 15 let jejich věku), je třeba chápat ve světle

procesních pravidel soudního řízení trestního (u mladistvých) a ve světle absence takových pravidel (u nezletilých). Trestní věci často přecházejí z jednoho kalendářního roku do druhého, případně i do let dalších, a statistika ad personam se nevede.

Vývoj trestné činnosti páchané mladistvými a dětmi

296. V roce 1995 bylo celkem spácháno dětmi 10 322 deliktů, které by jinak byly posuzovány jako trestný čin, což činí vzhledem k celkové kriminalitě 6,47 %. Mladiství (věková kategorie 15 - 18 let) spáchali 22 310 trestných činů, což činí 13 % z celkové kriminality. V roce 1996 toto číslo představovalo u dětí 12 059 deliktů, což činí 7,10 % z celkové kriminality. Ve stejném období bylo mladistvými spácháno 22 719 trestných činů, což činí 13,37 % z celkové kriminality. V roce 1997 bylo dětmi spácháno 12 086 deliktů, což činí 6,92 % z celkové kriminality. Mladistvými bylo spácháno 19 139 trestných činů, což činí 10,96 %. V roce 1998 počet deliktů spáchaných dětmi poněkud klesl na 11 999, tedy na 6,30 % z celkové kriminality. U mladistvých došlo k poklesu na 16 730 trestných činů, což činí 8,78 % z celkové kriminality. K 30. dubnu 1999 bylo dětmi spácháno 3 812 činů a mladistvými 4 445. Při porovnání s rokem 1994 lze pozorovat stále stoupání trestné činnosti dětí i mladistvých. Tato skutečnost podnítila vznik široké diskuse o snížení věkové hranice trestní zodpovědnosti pod 15 let.

Majetková trestná činnost páchaná dětmi a mladistvými

297. V roce 1995 spáchaly děti 8 460 trestných činů tohoto druhu, což činí 10,18 % z celkové majetkové kriminality. Mladiství spáchali 18 520 majetkových trestných činů, což činí 22,29 % z celkové majetkové kriminality. V roce 1996 spáchaly děti 9 207 majetkových deliktů, čili 10,63 % z celkové kriminality tohoto druhu. Mladiství spáchali 17 703 majetkových deliktů, čili 11,0 % z celkové majetkové kriminality. V roce 1997 činila tato čísla u dětí 9 320 trestných činů, čili 11,0 % z celkové kriminality, u mladistvých 14 992 trestných činů, čili 17,69 % z celkové kriminality. V roce 1998 pak bylo spácháno 9 312 trestných činů dětmi, což tvoří 11,61 % z celkové kriminality a 13 165 trestných činů bylo spácháno mladistvými, což tvoří 15,0 % z celkové kriminality. Údaje o majetkové trestné činnosti ke 30. dubnu 1999 činí u dětí 2 486 a u mladistvých 2 883.

Násilná trestná činnost páchaná dětmi a mladistvými v letech 1995 až v prvním čtvrtletí roku 1999

298. V roce 1995 spáchaly děti 939 skutků, což představuje 5,4 % z celkové násilné trestné činnosti (z tohoto počtu byla 1 vražda) a mladiství 1 443 skutků, což představuje 8,26 % z celkové násilné trestné činnosti (z tohoto počtu 13 vražd). V roce 1996 spáchaly děti 1 334 skutků, což představuje 7,17 % (žádná vražda) a mladiství spáchali 1 640 skutků, což představuje 8,82 % (z tohoto počtu 9 vražd). V roce 1997 činila tato čísla u dětí 1 339 – 7,13 % (z toho 2 vraždy) a u mladistvých 1 497 – 7,97 % (z toho 7 vražd). V roce 1998 se děti dopustily 1 276 skutků – 6,57 % (z toho 2 vraždy) a mladiství 1 334 – to je 6,87 % (z toho 16 vražd). V období od 1. ledna 1999 do 30. dubna t.r. došlo u dětí k 576 násilným trestným skutkům (z toho 3 vraždy) a u mladistvých ke 460 násilným trestným skutkům (z toho 2 vraždy).

Celková mravnostní trestná činnost dětí (sem spadají trestné činy znásilnění, pohlavní zneužívání a ohrožování mravní výchovy mládeže, ohrožování mravnosti a kuplířství)

299. V roce 1995 spáchalo trestné činy uvedené ve sledované skupině 116 dětí a 255 mladistvých. V roce 1996 došlo k mírnému poklesu na 99 dětí a 248 mladistvých. Naopak v roce 1997 se projevil vzestup uvedené trestné činnosti u dětí na 120 případů a pokles u mladistvých na 169 případů. V roce 1998 opět klesá trestná činnost mravnostní povahy páchaná dětmi

na 88 případů a naopak stoupá u mladistvých na 171 případů. V časovém intervalu od 1. ledna 1999 do 30. dubna t.r. došlo na sledovaném úseku u dětí ke 36 případům a k 56 případům u mladistvých.

300. V roce 1995 bylo do trestního zákona prostřednictvím jeho novely č. 152/1995 Sb. doplněno nové ustanovení § 81a, podle kterého může soud rozhodnout, že odsouzený mladistvý, který ve výkonu trestu dovrší 18. rok věku, bude přeřazen do věznice pro ostatní odsouzené. Soud může zároveň rozhodnout, že odsouzený bude nadále trest vykonávat v jiném typu věznice, který se od věznice, v níž dosud trest vykonával, může lišit o jeden stupeň.

301. V roce 1998 byla ústavním zákonem č. 162/1998 Sb. a novelou trestního řádu č. 166/1998 Sb. prodloužena lhůta, v níž musí být zadržena osoba, obviněná nebo podezřelá z trestného činu předána soudu, z 24 na 48 hodin.

C. Děti v situacích vykořisťování, včetně tělesné a duševní rehabilitace a sociální reintegrace

1. Ekonomické vykořisťování dětí, včetně dětské práce

302. V tomto bodě lze odkázat na informace uvedené v úvodní zprávě podávané ČR.

303. V jednotlivostech lze tyto údaje upřesnit o informaci, že ustanovení zákoníku práce, podle něhož fyzickým osobám, které ukončily povinnou školní docházku v pomocné škole před dosažením 15 let věku, vzniká pracovní právní způsobilost dnem ukončení povinné školní docházky, nejdříve však dosažením 14 let věku, je v současné době v praxi nepoužitelné. Novela školského zákona v roce 1990 (zákon č. 522/1990 Sb.) zrušila ustanovení, podle něhož povinná školní docházka v pomocné škole trvala 8 let. Podle ustanovení § 33 a 34 školského zákona trvá povinná školní docházka minimálně 9 let. Informace uvedená v bodě 318. Úvodní zpráva je pouze teoretická, vzhledem k tomu, že zmiňované ustanovení zákoníku práce nebylo zrušeno.

304. V roce 1997 vydalo ministerstvo zdravotnictví vyhlášku č. 261/1997 Sb., kterou se stanoví práce a pracoviště, jež jsou zakázány všem ženám, těhotným ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým, a podmínky, za nichž mohou mladiství výjimečně tyto práce konat z důvodu přípravy na povolání.

305. Ministerstvo práce a sociálních věcí se v současné době zabývá řešením problému, jak právně upravit ochranu dětí mladších 15 let proti nadměrnému využívání resp. zneužívání k fyzickým a duševním pracím, např. v rámci rodinných podniků nebo při zapojování dětí do kulturních, uměleckých, reklamních a sportovních aktivit. Touto otázkou se MPSV zabývá mimo jiné též z důvodu nutnosti aproximace práva České republiky se směrnicí Evropského společenství č. 94/33 o ochraně mladistvých při práci, v zájmu přípravy České republiky na ratifikaci Úmluvy Mezinárodní organizace práce č. 138, jakož i v zájmu řádného naplňování ustanovení článku 7 Evropské sociální charty Rady Evropy. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 40)

2. Narkomanie

306. Nedovolená výroba a držení omamných a psychotropních látek a jedů a šíření toxikomanií jsou trestnými činy podle ustanovení § 187 a 188 trestního zákona.

307. Ustanovení §187 a §188 trestního zákona zajišťují ochranu společnosti před nedovoleným nakládáním s omamnými a psychotropními látkami, jedy a přípravky obsahujícími omamnou látku, psychotropní látku, prekursor nebo jed. Samotné požívání omamných a psychotropních látek zůstává beztrestné.

308. Ustanovení § 188a zní:

1) Kdo svádí jiného ke zneužívání jiné návykové látky než alkoholu nebo ho v tom podporuje anebo kdo zneužívání takové látky jinak podněcuje nebo šíří, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo zákazem činnosti nebo peněžitým trestem.

2) Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 vůči osobě mladší než osmnáct let.

309. Podle statistických údajů Policie ČR se trestné činnosti spojené se šířením toxikomanie dopustilo v roce 1995 33 dětí a 27 mladistvých, v roce 1996 66 dětí a 41 mladistvých, v roce 1997 60 dětí a 48 mladistvých, v roce 1998 127 dětí a 76 mladistvých a konečně v období od 1. ledna do 30. června 1999 26 dětí a 19 mladistvých.

310. Trestného činu nepovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek se dopustilo v roce 1995 54 mladistvých a žádné dítě. Již v následujícím roce 1996 počet dětí, které spáchaly uvedený trestný čin, značně stoupá, u mladistvých se projevuje stejná tendence - děti se dopustily tohoto skutku ve 14 případech, mladiství již ve 115. V roce 1997 činila tato trestná činnost u dětí 30 a u mladistvých 129 případů. V roce 1998 již 43 a 174 případů. Za období od 1. ledna do 30. dubna roku 1999 uvádějí statistiky u dětí 18 a u mladistvých 66 případů nedovolené výroby a držby narkotik.

311. Uplatňováním protidrogové politiky se v první řadě zabývá Mezirezortní protidrogová komise (dále jen „MPK“). V jejím čele je předseda vlády, místopředsdou je ministr bez portfeje, dále jsou členy ministr zdravotnictví, ministr spravedlnosti, ministr práce a sociálních věcí, ministr školství, mládeže a tělovýchovy, ministr obrany a ministr vnitra. V únoru 1998 předložila MPK vládě návrh Koncepce a programu protidrogové politiky vlády na období 1998 - 2000. Materiál byl vládou schválen dne 23. února 1998 usnesením č. 111 a je závazným východiskem pro praktická opatření v protidrogové problematice.

312. Potřebám MPK slouží rovněž její pracovní skupina - Rada zástupců resortů. Její členové, pracovníci centrálních orgánů státní správy, jsou odpovědní za činnost resortů v dané oblasti. Vedle toho je na lokální úrovni ustanovena síť okresních protidrogových koordinátorů a protidrogových koordinátorů statutárních měst. Jejich posláním je mj. zajišťovat efektivní distribuci informací o primární, sekundární i terciární prevenci, resp. koordinovat činnost všech zařízení, která se touto problematikou zabývají.

313. Protidrogová politika je na centrální úrovni v posledních letech financována dvojitým způsobem a sice prostřednictvím věcně příslušných resortů a z rozpočtové kapitoly Všeobecná pokladní správa (dále jen VPS) prostřednictvím okresních úřadů statutárních měst (na základě výše citovaného usnesení vlády č. 111 ze dne 23. února 1998). Účelové dotace významně podpořily kvalitu protidrogové politiky na místní úrovni a potvrdily tak význam praktického uplatňování protidrogové politiky tam, kde se aktivity v tomto směru odehrávají. Pro rok 1999 bylo z kapitoly VPS vyčleněno 75 milionů Kč na projekty protidrogové politiky prostřednictvím místní veřejné správy a dalších 45 milionů pro resortní dotace.

314. MPK v březnu tohoto roku schválila Zprávu o stavu a vývoji ve věcech drog za rok 1998. Ze zprávy vyplývá, že mezi rizikovou populaci, která nejčastěji experimentuje s ilegálními drogami, patří i mládež ve věku 15 až 19 let. Z nově evidovaných uživatelů jich 12,7 % potvrdilo první zkušenost s drogou před dosažením věku 15 let, ve skupině do věku 19 let to však již bylo 74 %. Z 209 osob, obžalovaných podle ustanovení § 187, ustanovení § 188 a ustanovení § 188a tr. zák. v roce 1998, jich bylo 13 mladistvých, což představuje roční nárůst téměř o jednu třetinu.

315. Primární prevence je v první řadě záležitostí resortu školství. Není však omezena jen na oblast školství. Své místo zde má i široké spektrum péče o děti a mládež mimo školu, kterou poskytují občanské spolky a organizace.

316. MŠMT přijalo následující programy:

- Koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu ministerstva školství na období 1998 - 2000 (program přijat v prosinci 1997);
- Minimální preventivní program pro školy a školská zařízení v oblasti zneužívání návykových látek *Škola bez drog* (program přijat v prosinci 1997);
- Národní vzdělávací osnovy (program přijat v prosinci 1997);
- Speciální vzdělávací kurzy pro instruktory primární protidrogové prevence (ve spolupráci se zahraničními lektory z USA a Velké Británie, 26 absolventů) (program přijat v květnu 1999);
- Metodický pokyn pro čerpání a vyúčtování finančních prostředků z rozpočtu MŠMT určených na realizaci Minimálního preventivního programu a na podporu preventivních činností v roce 1998 (program přijat v prosinci 1997).

317. Na základě koncepce prevence zneužívání návykových látek a dalších sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu ministerstva školství na období 1998 - 2000 a na základě metodického pokynu pro čerpání a vyúčtování finančních prostředků z rozpočtu MŠMT, určených na realizaci minimálního preventivního programu a na podporu preventivních činností v roce 1998, bylo školským úřadům účelově rozděleno zhruba 9,5 mil. Kč. Minimální preventivní program ministerstva školství převzalo pro potřeby vlastního resortního školství také ministerstvo obrany a zemědělství.

318. Nejméně 92 základních škol realizuje program *Zdravá škola*. Tento projekt je projektem Světové zdravotnické organizace pro Evropu, Evropské unie a Rady Evropy, který byl v roce 1991 nabídnut České republice k realizaci. Konkurzním řízením bylo přijato celkem 94 škol, které tvoří dosavadní síť škol projektu *Zdravá škola*. Podmínkou pro účast školy v konkurzním řízení bylo vypracování vlastního projektu podpory zdraví. Vypracovaný projekt vytváří předpoklad, aby se škola mohla dílčími projekty ucházet o poskytnutí finančních prostředků z nejrůznějších existujících zdrojů.

319. Téměř v 70% všech okresů jsou na základních a středních školách zavedeny tzv. *peer (vrstevnické) programy*. Jejich efektivita je však limitována motivací dětí ke spolupráci, v důsledku čehož nemotivovaní jedinci a výchovně problémovější děti bývají z těchto programů vylučovány.

320. Minimální preventivní programy, uplatňované ve školách a školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy, se stávají součástí preventivních projektů realizovaných ve městech a obcích. To mj. znamená, že školy a školská zařízení v řadě případů začaly systémově spolupracovat s policií, státními zastupitelstvími, orgány sociální péče, pomoci a podpory, se zdravotnickými zařízeními a dalšími subjekty, jejichž aktivity jsou cíleny zejména do mimoškolní činnosti dětí a mládeže.

321. Z průzkumu činnosti zařízení pedagogicko-psychologického poradenství v oblasti prevence zneužívání návykových látek (pedagogicko-psychologické poradny - PPP, střediska výchovné péče - SVP, pedagogická centra - PC) vyplývá, že za poslední tři roky vzrostl počet těchto zařízení zapojených do činnosti v oblasti prevence téměř o 60%.

	1996/1997	1997/1998	1998/1999
PPP	90	97	97
SPC	45	98	102
SVP	21	29	31

322. MŠMT každoročně vyhlašuje výběrové řízení na *Programy podpory a ochrany dětí a mládeže*. V programu *Porozumění*, který je zaměřen na podporu činností občanských sdružení zdravotně postižených a prevence negativních jevů, bylo v roce 1997 podpořeno 143 projektů, v následujícím roce 150 projektů, pro rok 1999 bylo z předložených 272 projektů schváleno 123 projektů.

Oblast léčebné péče a resocializace

323. V rámci vytváření systému sociálních služeb ministerstvo práce a sociálních věcí v poslední době přistupuje k problémovým uživatelům drog, k závislým a k jejich rodinám jako k občanům v sociální nouzi, jejichž právo na adekvátní pomoc je rovnocenné ostatním. Jeho cílem je:

1. specifickým posilováním respektu k lidským právům preventivně působit proti sociální dezintegraci uživatelů drog, závislých a jejich rodin;
2. podílet se na zkvalitnění meziresortní spolupráce a prosazovat ucelená koncepční opatření, zajišťující kontinuitu péče;
3. vytvořit systém sociálních služeb pro uživatele drog, závislé a jejich rodiny.

324. Systém sociálních služeb speciálně zaměřených na klientelu s drogovým problémem bude zapracován do návrhu zákona o sociální pomoci. Zákon má obsahovat tyto formy pomoci:

1. nízkoprahová kontaktní centra a terénní práci;
2. ambulantní poradenské a terapeutické služby;
3. terapeutické komunity;
4. chráněná pracovní místa a programy, zaměřené na pomoc při hledání pracovního uplatnění;
5. chráněné bydlení pro absolventy léčby;
6. sociální programy pro závislé, procházející substituční léčbou;
7. sociální programy pro aktivní uživatele drog, kteří nejsou v léčbě.

325. Zatímco kategorie 1- 3 jsou v rámci meziresortní spolupráce rozvíjeny a nabídka těchto typů služeb je vcelku uspokojivá, služby v kategoriích 4 - 7 v podstatě neexistují. Bezesporu nejefektivnější následná péče je nejméně rozvinutou součástí systému péče o uživatele drog, protože je nejmladší a finančně poměrně nákladná. Několik málo existujících programů následné péče provozují nestátní subjekty; jejich kvalita je velmi dobrá, ale kapacita zcela nedostatečná. Pro jejich další rozšiřování je nezbytné vytvořit potřebný rámec, zejména státní koncepci jejich rozvoje a jasnou dotační politiku. Budování systému sociálních služeb pro aktivní uživatele drog je do značné míry komplikováno negativním postojem většinové společnosti i některých politiků k této skupině občanů. Přesto je nezbytné směřovat úsilí také tímto směrem. Nesporný fakt, že drogy se staly

součástí našeho života, poukazuje jednoznačně na nutnost hledání přístupů, které budou minimalizovat nepříznivé důsledky a sociální rizika související s jejich užíváním pro jednotlivce i společnost.

326. Základní prioritou ministerstva zdravotnictví v roce 1998 byla oblast sekundární prevence drogových závislostí. V roce 1998 se podpora ministerstva zdravotnictví zaměřila na rozvoj:

- programů časně intervence (včetně terénních programů spojených s aktivitami „harm reduction“);
- ambulantních zařízení se substitučními programy;
- denních stacionářů s intenzivní ambulantní léčbou;
- zařízení s detoxifikačními programy;
- krátkodobé, střednědobé i dlouhodobé ústavní péče (psychiatrické léčebny);
- resocializaci (terapeutické komunity).

327. Mezi klíčové body patřila i podpora programu substituční metadonové terapie osob závislých na opiátech, která byla realizovaná ve Všeobecné fakultní nemocnici. Ministerstvo ji podporovalo v roce 1998 pouze jako pilotní projekt, kapacita programu nebyla v průběhu roku zvýšena.

328. Vynaložené finanční prostředky umožnily vznik specializovaného oddělení infekčních hepatitid s probíhajícím programem komplexní léčby syndromu závislosti. Dotace ministerstva zdravotnictví zajistily rozšíření lůžkové kapacity pro drogově závislé zprovozněním např. terapeutických komunit Karlov, Magdaléna (Mníšek pod Brdy), Stanice léčby drogově závislých v Jemnici. Z uvedených zařízení pouze terapeutická komunita Karlov doplnila chybějící článek péče o drogově závislou mládež.

329. V rámci programu prevence HIV/AIDS stát zaměřuje pozornost i na prevenci šíření infekce HIV mezi uživateli drog ve dvou rovinách:

- podpora rozšíření peer aktivit mezi mládeží a streetworku mezi uživateli drog, která se snaží prohloubit zdravotně výchovné působení mezi mládeží. Jejím cílem je jednak snížit nárůst nových uživatelů drog a u drogově závislých zajistit, aby se co nejvíce omezilo šíření nákazy HIV/AIDS podporou výměnných programů stříkaček a jehel;
- studie směřující k zjištění prevalence HIV positivity mezi uživateli drog s využitím testování ze slin. Výsledky zatím ukazují stále relativně nízkou prevalenci.

(Kapitola VIII/C/2 – „Narkomanie“ - reaguje na Závěrečná doporučení Výboru, odstavec 24.)

3. Sexuální vykořisťování a sexuální zneužívání

330. Zneužívání a týrání dětí je v ČR trestný čin podle ustanovení § 215 trestního zákona a podléhá oznamovací povinnosti dle ustanovení § 167 a 168 trestního zákona.

Počty ohlášených případů týrání a zneužívání dětí na orgány sociálně-právní ochrany dětí

		Celkem 1997	Celkem 1998	Tělesné týrání		Psychické týrání		Sexuální zneužívání	
				1997	1998	1997	1998	1997	1998
Nahlášeno případů		1289	1426	600	641	169	192	520	593
Z toho	policíí	339	342	82	68	12	27	245	247
	školou	195	239	128	164	33	31	34	44
	zdravotníky	210	180	137	113	20	21	53	46
	občany	199	281	101	147	42	48	56	86
	dítětem	79	103	28	43	10	11	41	49
	jiným	267	281	124	106	52	54	91	121

331. Podle Retrospektivní epidemiologické studie sexuálního zneužívání dětí v České republice¹⁹, jejíž součástí byla také sonda v populaci dětí ve věku 14 – 15 let, *vedla zkušenost se sexuálním zneužitím v dětství každá třetí dospívající dívka. Téměř v polovině případů sexuálního zneužití dívky je agresorem někdo z rodiny, nejčastěji je to muž v sociální roli otce (vlastní:nevlastní – 2,5:1), bratr, dědeček, strýc. Zhruba za jednu třetinu sexuálního násilí na dívkách jsou odpovědní osoby známé a pouze za necelou čtvrtinu osoby cizí.*

332. Podle výše zmíněné studie je v současné době popisován vzrůstající trend zájmu o *chlapecké komerční sexuální zneužívání, zejm. chlapeckou prostituci. Za polovinu sexuálního násilí na chlapcích je zodpovědná cizí osoba, která využije náhodného kontaktu k vynucené sexuální aktivitě, za druhou polovinu sexuálního násilí nese odpovědnost osoba z okruhu známých (nejčastěji byli uváděni učitelé, vedoucí kroužků, sportovních oddílů, vedoucí letních táborů). Vždy se jednalo o homosexuální aktivity.*

333. Pracovní řád pro zaměstnance škol v čl. 12 ukládá zaměstnancům resortu „ohlašovat řediteli školy či vedoucímu školského zařízení své poznatky, které mohou nasvědčovat tomu, že dítě nebo nezletilý žák je v rodině nebo v jiném mimoškolním prostředí vystaven týrání, zneužívání, zanedbávání nebo jiným způsobům špatného zacházení. Oznamují rovněž své poznatky o konkrétním ohrožení žáků užívajících návykové látky včetně alkoholu“. Z podnětu Policie České republiky se konalo několik jednání s pracovníky ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k problematice delikvence školní mládeže a koordinace vzájemného postupu, což vyústilo ve vydání informace pro školské úřady, školy a předškolní zařízení. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 22 a 39.)

334. Ministerstvo vnitra zpracovalo zásadní koncepční materiál Rozbor problémů souvisejících s prostitucí a vymezení podmínek jejich systémového řešení, který byl vládou ČR schválen v květnu 1999. Tento materiál obsahuje analýzu současného stavu v poskytování sexuálních služeb, popis kriminogenních, zdravotních a sociálních rizik s ním spojených a vyhodnocení způsobů řešení těchto rizik v Evropě a je podkladem pro přípravu komplexní právní úpravy v této oblasti a pro omezení jejich nežádoucích průvodních jevů na únosnou míru. Předpokládá se též zpracování souboru doprovodných sociálních, preventivních a resocializačních programů, které by umožnily obětem prosti-

¹⁹ Vaničková, E. (1998): Retrospektivní epidemiologická studie sexuálního zneužívání dětí v ČR. Závěrečná zpráva o řešení grantu Interní grantové agentury Ministerstva zdravotnictví ČR, Praha.

tuce návrat do normálního života. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 22 a 39.)

335. V prvním pololetí roku 2000 bude vládě předložen návrh Národního plánu boje proti komerčnímu sexuálnímu zneužívání dětí, který bude obsahovat také resocializační a rehabilitační aspekty. Návrh připraví Republikový výbor pro prevenci kriminality v součinnosti s věcně příslušnými resorty. Ministerstvo vnitra materiál následně předloží vládě. (Viz Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 22 a 39.)

336. Děti do 15 let (v tabulce jen A) a děti od 15 do 18 let (v tabulce jen B) jako oběti trestných činů násilné a mravnostní povahy

	1995		1996		1997		1998		1999	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
vraždy sexuální	3	2	3	1	4	0	1	0	0	1
vraždy z osobních vztahů	5	3	2	2	6	6	9	6	3	0
vraždy ostatní	5	3	2	0	7	5	9	2	2	1
vraždy novorozence matkou	6	0	3	0	3	0	1	0	0	0
opuštění dítěte	36	2	9	0	10	1	15	0	4	0
únos	36	2	20	0	14	0	13	1	4	0
úmyslné ublížení na zdraví	426	604	453	547	432	491	457	460	144	121
vydírání	306	200	508	228	569	233	603	288	236	54
omezování osobní svobody	135	6	53	6	267	90	156	101	45	14
týrání svěřené osoby	164		113	7	141	6	122	8	45	1
znásilnění	74	151	80	136	77	112	81	127	20	42
pohlavní zneužívání	1083	33	1181	48	948	42	1353	38	264	9

Zdroj: ministerstvo vnitra

337. V dubnu roku 1999 vytvořila Policie ČR specializované pracoviště - skupinu informační kriminality, pověřené mimo jiné zabezpečováním některých úkolů k odhalování dětské pornografie na Internetu.

338. V pomoci sexuálně zneužívaným a týraným dětem se významně angažují nestátní organizace (např. Nadace Naše dítě – Linka bezpečí, Fond ohrožených dětí, Růžová linka, Dětské krizové centrum Praha, Modrá linka Brno, STŘEP apod.).

339. Například Fond ohrožených dětí vyvíjí při ochraně dětí týraných a zneužívaných následující činnost:

- a) vyhledávání těchto dětí, prošetření jejich situace a snaha o jejich umístění v náhradních rodinách, pokud sanace rodiny není možná, a to ve spolupráci s orgány péče o dítě.
- b) zajištění azylového bydlení pro rodiče s dětmi ohroženými druhým rodičem či jiným dospělým členem domácnosti
- c) zajištění přechodné rodinné péče o dítě až do vyřešení případu
- d) psychologické vyšetření, nabídka či zprostředkování psychoterapie nebo ozdravného pobytu, akce pro děti z dětských domovů
- e) bezplatná právní poradna pro toho z rodičů, který dítěti neublíží
- f) osvěta ve vztahu k dětem i veřejnosti

g) podání trestního oznámení, předání zpráv o našich poznatcích policii, soudu i orgánům péče o dítě.

340. Základní formou pomoci, kterou svým klientům nabízí Linka bezpečí, je telefonická krizová intervence. Kromě jednorázového kontaktu mohou děti a dospívající využít k řešení svých problémů i možnosti opakovaných telefonických kontaktů. Pokud si závažnost situace dítěte žádá péči odborníka či pomoc kompetentního orgánu či instituce, může Linka bezpečí zprostředkovat odbornou pomoc volajícím prostřednictvím konkrétního odkazu na příslušné zařízení či instituci. Linka bezpečí rovněž nabízí zejména v závažných případech ohrožení psychického a tělesného zdraví a života dítěte zprostředkování pomoci formou intervence u příslušných orgánů a institucí. Postup řešení krizové situace klienta je Linkou bezpečí dále sledován. Na činnost Linky bezpečí úzce navazuje její Krizové centrum. Jedná se o nestátní zdravotnické zařízení, které poskytuje dětem, dospívajícím a jejich rodičům vysoce odbornou psychiatrickou, psychologickou a sociálně právní pomoc formou diagnostiky, individuální, rodinné psychoterapie i psychoterapie skupinového rázu a sociálně terénní práce.

341. Problematika týrání, zanedbávání a zneužívání dětí a dospívajících představuje přibližně 6 % z tematických hovorů vedených na Lince bezpečí. V roce 1998 se na Linku bezpečí obrátilo více než 3000 dětí, což znamená denně v průměru přibližně 8 dětí či dospívajících, kteří vyhledávají pomoc Linky bezpečí v situaci tělesného či psychického týrání, sexuálního zneužívání a zanedbávání. Mnohé případy si vyžádaly další řešení přímo v Krizovém centru Linky bezpečí formou terapeutické nebo diagnostické pomoci či prostřednictvím intervence sociálních pracovníků Linky bezpečí a Krizového centra Linky bezpečí směrem k dalším kompetentním institucím a zařízením zabývajícím se ochranou dětí. Takový postup by byl indikovaný u podstatně vyššího počtu případů, jeho podmínkou však je, že dítě či dospívající přijme tuto formu pomoci. V mnoha případech však děti a dospívající odmítají vyjít z anonymity, a to zejména vlivem ohromného strachu převážně z reakce ubližujícího rodiče. 28,7 % problematiky, se kterou se obrací klienti na Krizové centrum Linky bezpečí, tvoří právě případy týrání, zanedbávání a zneužívání.

342. Četné případy zneužívání, týrání a zanedbávání, které zaznamenává Linka bezpečí a její Krizové centrum, můžeme vnímat i jako signál poměrně vysokého výskytu násilí páchaného na dětech a mladistvých zejména v rodině. Neboť jako původce označují děti převážně osobu příbuznou či známou. Výrazně méně častěji pak označují za pachatele osobu zcela neznámou. Tento jev koresponduje také s výsledky retrospektivní studie, která byla zaměřena na výskyt sexuálního zneužívání v dětství u dospělé populace ČR a u osob s rizikovým sexuálním chováním. Jedná se o výzkumný projekt Krizového centra Linky bezpečí, vypracovaný v roce 1998. Z výsledků této reprezentativní studie vyplývá, že 25,7 % respondentů zažilo v dětství (do 15 let věku) některou z forem sexuálního zneužívání. Z celkového počtu respondentů uvedlo zkušenost se sexuálním zneužíváním v dětství 33% žen a 17% dotázaných mužů.

343. Také Růžová linka nabízí pomoc týraným a zneužívaným dětem. Linka provádí nejen telefonickou krizovou intervenci, ale také krizovou osobní intervenci dítěte a celé rodiny. Linka při své činnosti spolupracuje i se školou, orgány péče o dítě a policií.

4. Prodej, obchodování, únosy

344. Únos je trestným činem podle ustanovení § 216 trestního zákona:

1) Kdo dítě nebo osobu stíženou duševní poruchou nebo duševně nedostatečně vyvinutou odejme z opatrování toho, kdo má podle zákona nebo podle úředního rozhodnutí povinnost o ně pečovat, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo peněžitým trestem.

2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 v úmyslu opatřit sobě nebo jinému majetkový prospěch, nebo

b) ohrozí-li takovým činem mravní vývoj unesené osoby.

3) Odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvlášť závažný následek.

345. Obchodování s dětmi je trestným činem podle ustanovení § 216a trestního zákona:

1) Kdo za odměnu svěří dítě do moci jiného za účelem adopce, využívání dětské práce nebo pro jiný účel, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta nebo peněžitým trestem.

2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 jako člen organizované skupiny, nebo

b) získá-li takovým činem značný prospěch.

3) Odnětím svobody na tři léta až deset let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví, smrt nebo jiný zvlášť závažný následek.

5. Další formy vykořisťování

346. Česká republika nezaznamenala žádné další formy vykořisťování dětí.

D. Děti patřící do minoritních nebo domorodých skupin

347. Vzdělávání menšin v ČR v mateřském jazyce zaručuje Listina (čl. 25, odst. 2 písm. a).

348. Zákon č. 29/1984 Sb., o soustavě základních a středních škol (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů - umožňují vznik škol, popř. tříd pro výuku dětí jiné národnosti než české, jejichž rodiče jsou občany České republiky, v jejich mateřském jazyce. Zřízení a činnost těchto škol, popř. tříd jsou však zpravidla závislé na zájmu rodičů, kteří tento svůj zájem deklarují vhodným způsobem, zpravidla prostřednictvím svých občanských sdružení. V ustanovení § 3 odst. 2. školského zákona se uvádí: Žákům příslušejícím k národnostním menšinám se v rozsahu přiměřeném zájmu jejich národnostního rozvoje zabezpečuje právo na vzdělání v jejich mateřském jazyce. V systému státního školství mají příslušníci menšin právo na vzdělávání ve svém mateřském jazyce bezplatně.

349. V praxi je toto právo naplňováno v standardním systému státního školství (školy s vyučovacím jazykem dané národnostní menšiny, školy s vyučováním jazyka národnostní menšiny jako nepovinného předmětu, dislokované třídy s vyučovacím jazykem národnostní menšiny) nebo jako dvojjazyčné školy.

350. V současné době je připravován návrh zákona o právech národních menšin, který má být předložen vládě do konce 1. pololetí roku 2000 s navrhovanou účinností v první polovině roku 2001. Připravovaná právní úprava vychází z dosavadních ústavních záruk práv menšin a z evropské Rámcové úmluvy na ochranu práv národnostních menšin, kterou Česká republika již přijala, a z Evropské charty menšinových a regionálních jazyků, v jejímž případě zahájily příslušné orgány proces pro její přijetí do českého právního řádu. Zřizování menšinových škol nevyplývá ze zákonné povinnosti státu. Školský zákon upravuje pouze možnost menšinové třídy a školy zřizovat. V připravovaném zákoně by měl být upraven i limit žáků, nižší než ve školách s českým vyučovacím jazy-

kem, při kterém by stát byl povinen menšinovou třídu zřídit, respektive při kterém bude moci takovou třídu rozpouštět. Zákon by měl upravit práva příslušníků menšin, včetně dětí, na užívání jejich jazyka, rozvoj jejich kultury a na kulturní autonomii, pomocí níž budou rozhodovat, respektive spolurozhodovat o otázkách týkajících se menšinové kultury, jazyka a školství.

351. V podmínkách České republiky je pouze v případě polské menšiny, která je koncentrovaně usídlena v okresech Karviná a Frýdek-Místek, plně rozvinuto školství s polským vyučovacím jazykem. Metodické vedení, vydávání učebnic a metodických pomůcek pro polské školy zajišťuje Polské pedagogické centrum se sídlem v Českém Těšíně, zřízené MŠMT. Konkrétně v uvedených okresech existují následující typy polských škol (ve školním roce 1998/1999):

mateřské školy, 38 tříd - celkem 590 dětí,

základní školy, 29 škol, 152 tříd - celkem 2 642 dětí,

střední školy, Gymnázium v Českém Těšíně, 11 tříd - celkem 271 žáků,

detašované třídy v Karviné - 82 žáků,

Obchodní akademie v Českém Těšíně – 91 žáků,

Střední průmyslová škola strojní v Karviné – 73 žáků,

Střední škola zdravotní v Karviné – 51 žáků,

Střední zemědělská škola v Českém Těšíně – 16 žáků.

352. Slovenská menšina nemá vzhledem k vysokému stupni asimilace a k rozptýlenému usídlení jasně formulovaný program školství. Z minulosti působí pouze jedna základní škola v Karviné (navštěvuje ji pouze cca 50 žáků). V Praze bylo MŠMT připraveno k otevření slovenského gymnázia a k zahájení výuky ve školním roce 1997/1998. Program však ztroskotal pro nezájem studentů.

353. V roce 1997 schválila vláda usnesení č. 686 o opatřeních napomáhajících integraci romské komunity ve společnosti. Ministru školství, mládeže a tělovýchovy usnesení ukládá realizovat ve výchově a vzdělávání romských dětí významné organizační a metodické změny. MŠMT podporuje vzdělávání příslušníků romské menšiny těmito způsoby:

- zakládá a provozuje přípravné třídy pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí při základních školách, mateřských školách a zvláštních školách, které mohou děti romského původu navštěvovat před zahájením povinné školské docházky. Cílem výuky v těchto „přípravných třídách“ je pomoci cílevědomým a systematickým působením na žáky zvýšit jejich školní připravenost v oblasti jazykové a sociální,
- iniciuje specifické vzdělávací programy pro základní školy, jejichž cílem je, aby Romové získali základní vzdělání a na ně navazující vzdělání střední,
- připravuje pedagogickou dokumentaci zaměřenou na specifické vzdělávací potřeby romských dětí, kde je bez výjimky respektována skutečnost, že tolerance prostupuje výchovou jako celkem,
- vydává učebnice, které zohledňují odlišnost kultur a národů,
- spolupracuje s občanskými sdruženími v nabídce na vzdělání dětí romského původu,

- zajišťuje činnost svých odborníků v Poradním sboru pro otázky národnostního školství.

354. MŠMT se od roku 1993 systematicky věnuje vzdělávání dětí romského etnika především zřizováním přípravných tříd pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí v systému základního vzdělávání. Ve školním roce 1998/99 bylo zřízeno 80 přípravných tříd. K překonávání jazykových bariér jsou významnou pomocí romští asistenti. V roce 1999 pracovalo v základních školách, zvláštních školách a mateřských školách 110 romských asistentů. Finanční prostředky na mzdy pro romské pedagogické asistenty jsou ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy vyčleněny a uvolňovány na žádost školy. Resort školství zabezpečuje vzdělávání a přípravu asistentů na výkon výše uvedené funkce. MŠMT ověřuje nové podklady pro testování dětí při zařazování do zvláštních škol.

355. MŠMT podporuje po dobu pěti let „Projekt experimentálního stupňovitého vzdělávání romských poradců“ ve Střední evangelické škole sociální práce v Praze 4, škola je zařazena do sítě škol. MŠMT a ministerstvo práce a sociálních věcí se podílí na financování.

356. Do sítě škol byla zařazena Soukromá romská střední škola sociální v Kolíně, zaměřená na denní čtyřleté studium sociálních pracovníků se specifickou na romskou komunitu. MŠMT financuje školu ze 40 % .

357. Další variantou podpory a vzdělávání romských dětí jsou účelové dotace určené na konkrétní projekty, týkající se vzdělávání romské populace. V programu rozvoje základního a středního školství a v programu ExTra bylo ministerstvem školství dotováno celkem 7 projektů. V rámci programů podpory a ochrany dětí a mládeže, určených občanským sdružením dětí a mládeže a občanským sdružením pracujícím s mládeží, jsou dlouhodobě podporovány projekty zaměřené na prevenci rasismu a xenofobie. Jedním z úkolů přijaté koncepce je v návaznosti na usnesení vlády České republiky č. 686/1998 zpracovat koncepci vzdělávání, výchovy a socializace marginálních a rizikových skupin, s důrazem na romské děti a mládež; zpracovat systém a metody dalšího vzdělávání dospělé romské populace, ev. dalších minorit, jazykově handicapovaných a kulturně odlišných. Je uloženo ve spolupráci se středisky volného času a občanskými sdruženími rozvíjet specifické volnočasové aktivity pro rizikové skupiny dětí a mládeže, rozšiřovat výchovu a případně pořádat akce vedoucí k toleranci, k výchově proti rasismu a proti nejruznějším formám diskriminace násilí ve společnosti. V rámci péče o rizikové skupiny se mají rozvíjet programy včasné intervence.

358. Usnesením č. 279 ze dne 7. dubna 1999 schválila vláda koncepci politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti. V usnesení vláda mimo jiné ukládá ministru školství, mládeže a tělovýchovy, aby zajistil provedení změn výukových programů na základních a středních školách tak, aby tyto programy obsahovaly výuku o Romech, jejich historii (včetně historie nacistického holocaustu), jejich kultuře a tradicích. Významným úkolem pro více resortů je zapracování takových ustanovení do právního řádu, která poskytnou právní možnost k uskutečňování vyrovnávacích akcí za účelem odstranění možného znevýhodnění příslušníků romské komunity, a to za účelem odstranění takového znevýhodnění do 31. prosince 2020. Vláda se přijetím koncepce zavázala k vytvoření podmínek pro změnu školského systému, aby v něm romské děti mohly být stejně úspěšné jako ostatní. K tomu budou využívány především metody odbourání jazykové bariéry, přípravné třídy, romština jako pomocný vyučovací jazyk, romští asistenti ve školách a především individuální přístup k žákům.

Systém, v němž většina romských dětí absolvuje jen zvláštní školy, čímž jsou pro celý život určeni k nejméně kvalifikovaným pracem, bude nahrazen systémem pružných propustných vyrovnávacích tříd základních škol o menším počtu žáků než v běžných třídách. Dospělým Romům poskytne stát možnost doplnit si základní a případně i další vzdělání. (Kapitola VIII/D - „Děti patřící do minoritních nebo domorodých skupin“ – reaguje na Závěrečná doporučení Výboru, odstavce 15 a 32.)

IV. ZÁVĚR – DISTRIBUCE ÚVODNÍ A DRUHÉ PERIODICKÉ ZPRÁVY O PLNĚNÍ ÚMLUVY

359. Úvodní zprávu rozesílalo ministerstvo zahraničních věcí dotčeným resortům. Ministerstva, případně i nevládní organizace, šířily zprávu podle vlastní úvahy do státních i nestátních institucí. Úvodní zpráva je rovněž zveřejněna na internetu na adrese: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf> pod heslem „Czech Republic“ a „Committee on the Rights of the Child“.

360. Ministerstvo práce a sociálních věcí vydalo úvodní zprávu a distribuovalo ji v různém počtu výtisků na následující instituce: ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, zdravotnictví, spravedlnosti, vnitra, zahraničních věcí, Kancelář prezidenta republiky, Parlament ČR, Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče, Společnost sociálních pracovníků, Dětské krizové centrum, Českou společnost sociální pediatrie, Fond ohrožených dětí, Českou společnost na ochranu dětí, ústavy sociální péče, okresní a obvodní úřady, magistráty statutárních měst, kojenecké ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy, střední a vysoké školy se sociálním zaměřením.

361. Druhá periodická zpráva bude rozeslána všem ministerstvům, případně dalším orgánům státní správy (Nejvyšší státní zastupitelství, Nejvyšší soud apod.), dále České tiskové kanceláři, nestátním neziskovým organizacím, pobočkám mezinárodních organizací a bude také zveřejněna na internetu.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

V Praze dne 23. března 1999

Č.j.: 14 423/99-22

Metodický pokyn

Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k výchově proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance

Rasismus, xenofobie a intolerance jsou jedním ze současných problémů naší společnosti.

Úkoly zabezpečovat prevenci proti projevům rasismu, xenofobie a intolerance vyplývají z Ústavy České republiky, z Listiny základních práv a svobod, z Úmluvy o právech dítěte a z ostatních mezinárodních paktů a úmluv, které ústavní orgány ČR ratifikovaly ¹⁾. Konkretizaci vyplývajících úkolů pro jednotlivé resorty stanoví vláda svými usneseními ²⁾.

Klíčové místo při vedení dětí a mládeže k toleranci, k posilování pozitivního postoje k minoritám a k lidem různých národností, náboženství a kultur zaujímají školy a školská zařízení. Využívají celkového výchovného působení, v jehož průběhu jsou žáci přiměřeně svému věku a na základě svých širších sociálních zkušeností podněcováni k diskusi.

K účinnější prevenci projevů rasismu, xenofobie a intolerance Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ukládá:

- 1) ředitelům škol a pedagogickým pracovníkům základních škol, středních škol, vyšších odborných škol, speciálních škol a školských zařízení zabezpečit, aby:
 - a) věnovali zvýšenou pozornost vytváření příznivého klimatu školy i jednotlivých tříd, podporujícího vzájemný respekt a partnerské vztahy mezi učitelem a žákem, týmovou spolupráci, sebeúctu, komunikační dovednosti, ale také pocit bezpečí a spoluprožívání,
 - b) rozvíjeli žádoucí postoje k lidem jiné národnosti, etnické nebo náboženské příslušnosti každodenním osobním příkladem,
 - c) komunikovali s dětmi a mladými lidmi na bázi vzájemného porozumění, tolerance a otevřeného jednání,

¹⁾ Čl. 6 Ústavy ČR,

čl. 3 a 4 Listiny základních práv a svobod,

čl. 19 a 30 Úmluvy o právech dítěte,

čl. 2, 20, 24, 26 Mezinárodního paktu OSN o občanských a politických právech (č. 120/1976 Sb.),

čl. 2, 13 Mezinárodního paktu OSN o hospodářských, sociálních a kulturních právech (č. 120/1976 Sb.),

čl. 14 Úmluvy Rady Evropy o ochraně lidských práv a základních svobod ve znění protokolů 3, 5 a 8 (č. 209/1992 Sb.),

čl. 1 Mezinárodní úmluvy OSN o odstranění všech forem rasové diskriminace (č. 95/1974 Sb.).

²⁾ Například Usnesení vlády ČR č. 192/1998 ze dne 19. března 1998 ke "Zprávě o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií nebo páchaných příznivci extremistických skupin.

- d) vhodně využívali věcného obsahu každého vyučovaného předmětu a pracovali s doporučenou literaturou uvedenou v příloze,
 - e) seznamovali žáky se základními údaji o menšinách, které u nás žijí, s jejich kulturou, dějinami a rozvíjeli u nich vědomí sounáležitosti,
 - f) učili žáky chápat a oceňovat rozdílnost jednotlivců a vážit si každého člověka, každé minority, každé kultury,
 - g) nenechali bez povšimnutí žádný projev ani náznak intolerance, xenofobie nebo rasismu a okamžitě přijímali vhodná konkrétní pedagogická opatření,
 - h) při prevenci intolerance, rasismu a xenofobie intenzivněji spolupracovali s rodinami žáků,
 - i) podle možností i pro volnočasové aktivity nabízeli programy, rozvíjející toleranci a podporující všestranný rozvoj osobnosti žáka,
 - j) se žáky otevřeně diskutovali o uskutečněných besedách, přednáškách, návštěvách filmových a divadelních představení, televizních a rozhlasových pořadech, které obsahově souvisejí s intolerancí, xenofobií a rasismem,
 - k) využívali programů a nabízené spolupráce v oblasti vzdělávání s nestátními subjekty, které mají v programu multikulturní výchovu, vzdělávání Romů, uprchlíků a různých národností a etnik ³⁾.
- 2) České školní inspekci, aby v rámci běžné inspekční činnosti sledovala, zda a jak ředitelé a pracovníci škol a školských zařízení pokyn realizují.

Zároveň se zrušuje Pokyn náměstka ministra školství, mládeže a tělovýchovy České republiky pro základní a střední školství k působení škol a školských zařízení proti projevům rasismu, netolerance a xenofobie Č.j. 20 734/95 - 21 ze dne 19. srpna 1995, publikovaný ve Věstníku MŠMT, sešit 10/1995.

³⁾ Například Český helsinský výbor, Vzdělávací a kulturní středisko Židovského muzea, Muzeum romské kultury, Nadace Open Society Fund, Středisko výchovy k lidským právům, České centrum pro prevenci a řešení konfliktů, Letní škola tolerance, Občanská sdružení R Mosty a Nová škola, časopisy Kereka, MOST pro lidská práva a další.

Národní plán vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením ze dne 14. dubna 1998
(vybrané kapitoly 3, 4.6, 6, 9, 15, 19)

3. Rehabilitace

Cílem rehabilitace je minimalizovat přímé důsledky trvalého nebo dlouhodobého zdravotního postižení, a to prostřednictvím posilování zbytkových funkcí organismu, rozvojem vědomostí, pracovních schopností a návyků k uplatnění ve zvolené profesi, nácvikem dovedností soběstačnosti a vykonávání pro život nezbytných činností jiným, náhradním způsobem.

Vzhledem k věku osoby s postižením naplňuje prvotní cíle rehabilitace raná péče. Raná péče je soustava služeb a programů poskytovaných dětem ohroženým v sociálním, biologickém a psychickém vývoji, dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám s cílem předcházet postižení, eliminovat nebo zmírnit jeho důsledky a poskytnout rodině, dítěti i společnosti předpoklady sociální integrace. Tyto služby mají být poskytovány od zjištění rizika nebo postižení tak, aby zvyšovaly vývojovou úroveň dítěte v oblastech, které jsou postižením ohroženy. Je přitom nutné vyjasnit financování rané péče jako standardní služby, dořešit síť pracovišť rané péče pro různé typy zdravotních postižení a vzájemnou návaznost rané péče a speciálně pedagogického a pedagogicko psychologického poradenství.

V rámci plnění NPO vybudovalo MŠMT síť speciálně pedagogických center, poskytujících poradenství rodinám dětí s postižením v předškolním věku a rodičům a pedagogům dětí s postižením vzdělávaných ve školách běžného typu, a která tudíž provádějí rehabilitaci pedagogickou.

Provoz center nácviku prostorové orientace, sebeobsluhy a soběstačnosti zajišťují v rámci sociální rehabilitace v současnosti především občanská sdružení zdravotně postižených občanů z prostředků dotací, které na tuto činnost poskytují MZ a MPSV. Protože se však jedná o činnosti dlouhodobé a pravidelné, neposkytuje současný způsob poskytování dotací občanským sdružením formou každoročně posuzovaných grantů pro tuto činnost dostatečnou stabilitu.

OPATŘENÍ

3 c) Vytvořit a uvést do praxe systém akreditací na provozování středisek rané péče, center rehabilitace a pracovně rehabilitačních a rekvalifikačních center pro jednotlivé skupiny zdravotně postižených občanů.

MZ, MPSV - do 31. 12. 2000

Finanční krytí - v rámci rozpočtových kapitol rezortů

4.6. Ústavní péče

Ústavní sociální péče ve stávající podobě se již přežila, protože velké ústavy jsou nevyhnutelně vždy poněkud dehumanizující. Také požadavek na harmonizaci našeho komunitárního práva se zeměmi EU nutně vyústí v postupnou, avšak důslednou deinstitucionalizaci. Cílem pro další období musí být zajistit, aby ústavy navrácené v restitucích nebyly nahrazeny novými velkými ústavami, ale jinými formami sociálních služeb. Zdravotně postižený nebo jeho zákonný zástupce musí mít právo volby, zda se rozhodne svůj případ řešit formou kombinace osobní asistence a pečovatelské služby, nebo zda se rozhodne pro umístění v některém z nově vytvářených zařízení komunitní péče.

Formou normativů na klienta musí být vytvořeny rovné podmínky pro státní i nestátní poskytovatele ústavní péče podobně, jako byly vytvořeny srovnatelné podmínky pro státní a nestátní školy a školská zařízení.

...

CÍLE

1. Zahájit transformaci velkých ústavů sociální péče o těžce zdravotně postižené v modernější formy trvalé péče.
2. Zajistit, aby každý těžce zdravotně postižený občan nebo jeho zákonný zástupce měl možnost svobodné volby mezi osobní asistencí, péčí v rodině, komunitní sociální péčí, chráněným bydlením, ústavní sociální péčí a dalšími formami sociálních služeb.
3. Vytvořit rovné podmínky pro státní i nestátní poskytovatele sociálních služeb.

OPATŘENÍ

- 4.6 a) Vytvořit legislativní předpoklady postupného snižování počtu stávajících státních ÚSP a jejich nahrazování jinými formami sociálních služeb.

MPSV - 1. 1. 2000

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MPSV

6. Vzdělávání

Vzdělávání zdravotně postižených v širším smyslu, včetně vzdělávání jejich rodičů a zákonných zástupců, musí započít okamžitě po zjištění postižení. V této první fázi je realizováno především formou poradenství pro rodiny s postiženými dětmi. Rodina dítěte s postižením má právo na ranou péči, která spočívá v podpoře vývoje dítěte formou práce kvalifikovaných odborníků přímo v rodině včetně jejich kompenzačních a terapeutických doporučení. Mezioborová spolupráce rodičů, poradenských pracovníků a lékařů je nutná. Na tuto fázi navazuje školní vzdělávání a příprava na povolání. Vzdělávání je nutné zabezpečit každému postiženému dítěti bez výjimky. Značná část zdravotně postižených potřebuje určité formy celoživotního vzdělávání.

6.1. Poradenství

Poradenství zahrnuje širokou škálu služeb, pomáhajících občanům se zdravotním postižením a jejich rodinám a zákonným zástupcům při začlenění do života společnosti a při řešení osobních problémů a krizí, vyplývajících ze zdravotního postižení jejich nebo jejich dítěte.

Pod poradenstvím rozumíme doporučení týmu odborníků, ve kterém hrají stejně důležitou roli psycholog, lékař, právník, speciální pedagog, fyzioterapeut, sociální pracovník, technik a konečně i úspěšní občané s postižením jako názorné příklady pro rodiče a pedagogy a identifikační modely pro dítě s postižením. Neopominutelnou součástí týmu jsou rodiče dítěte s postižením, resp. sám dospělý občan s postižením, jichž se doporučení týmu má týkat. Účinné poradenství musí být široce dostupné a bezplatné.

V průběhu plnění NPP a NPO byl v České republice vytvořen základní systém poradenství zdravotně postiženým a jejich rodičům. Zajišťují ho především

- a) pracoviště rané péče,
- b) instituce pedagogicko-psychologického poradenství (např. státní i soukromá speciálně pedagogická centra, pedagogicko-psychologické poradny atd.),
- c) centra léčebné rehabilitace (centra rehabilitace),
- d) občanská sdružení zdravotně postižených,

- d1) všeobecné poradenství občanských sdružení,
- d2) sociálně-právní poradenská centra,
- d3) centra rané péče,
- d4) informační centra o daném postižení,
- d5) mezioborová informační centra,
- d6) trvalé expozice technických pomůcek s poradenstvím.

V současné etapě je třeba především zaměřit se na odstranění nedostatků, které v poradenství ještě existují, dořešení otázky financování poradenství a především zajistit srovnatelnou formu poskytovaných služeb zavedením akreditace a stanovením standardů. To se netýká poradenství v rámci rezortu školství, kde je akreditace prováděna zařazením do sítě.

CÍL

Dále rozvíjet poradenství pro rodiny se zdravotně postiženými dětmi i pro dospělé zdravotně postižené občany. Stanovením standardizovaných programů zabezpečit srovnatelnou úroveň poskytovaných poradenských služeb. Jednotnými kritérii poskytování financí na službu (ne na instituci) vytvořit srovnatelné podmínky pro státní i nestátní sektor v poskytování služeb.

OPATŘENÍ

6.1 a) Vytvořit systém pro akreditaci a financování poradenských pracovišť, působících mimo resort školství.

MPSV, MZ, VVZPO - 1. 1. 2000

Finanční krytí - v rámci rozpočtových kapitol rezortů

6.1 b) Vytvářet informační materiály pro lékaře prvního kontaktu o tom, jaké poradenské a informační služby jsou dostupné pro jednotlivé typy zdravotního postižení.

MZ - průběžně

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MZ

6.1 c) Speciálně pedagogická centra zřizovat i samostatně bez závislosti na speciálních školách.

MŠMT - 31. 7. 1999

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

6.1 d) Rozšířit působnost speciálně pedagogických center i na středoškoláky se zdravotním postižením studující na školách běžného typu.

MŠMT - 31. 7. 1999

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

6.1 e) Podpoře rozšiřování počtu a zkvalitňování činnosti specializovaných poradenských center (včetně center (středisek) rané péče, center výuky soběstačnosti, trvalých expozic technických pomůcek pro zdravotně postižené s poradenstvím, poradenství úprav vozidel pro TP atd.) občanských sdružení pro zdravotně postižené udělit vysokou prioritu při přidělování grantů občanským sdružením.

MZ, MPSV - 1. 1. 2000

Finanční krytí - v rámci dotací občanským sdružením zdravotně postižených

6.2. Školství a příprava na povolání

Česká republika zaznamenala v uplynulých letech výrazný posun od segregovaného vzdělávání ve speciálních školách internátního typu směrem k integraci dětí a žáků se zdravotním postižením v běžných mateřských, základních a středních školách. Uvolněné kapacity speciálních škol byly nabídnuty k pravidelnému systematickému vzdělávání dětem s těžkými a kombinovanými formami zdravotního postižení a dětem s autismem. Tyto děti byly v minulosti osvobožovány od povinné školní docházky a zůstávaly buď v péči rodiny, nebo byly umístovány do ústavů sociální péče.

Přes větší počet zdravotně postižených dětí, které se vzdělávají ve školách běžného typu není pochyb o tom, že je třeba udržet určitou síť speciálních škol jako alternativu k pokrytí vzdělávacích potřeb těch dětí se zdravotním postižením, které pro rozvoj svých schopností potřebují prostředí, které jim s ohledem na jejich konkrétní specifické potřeby a individuální zvláštnosti vyhovuje lépe než škola běžného typu. Speciální školy jsou i místem, kde se shromažďují a vytvářejí znalosti o nových a optimálních způsobech vzdělávání nejzávažněji postižených dětí.

Vznik nových státních, ale především nestátních speciálních škol rozšířil nabídku možností základního a středoškolského vzdělávání pro žáky se zdravotním postižením. V základním školství tvoří až dosud určitou anomálii vzdělávání neslyšících, kteří díky nevhodným vyučovacím postupům získávali podstatně nižší vzdělání než ostatní absolventi základních škol.

Trvalou výzvou zůstává i poskytnutí co nejvyššího možného vzdělání těm postiženým, kteří byli až donedávna práva na vzdělávání prakticky zbavováni (závažně mentálně postižení, slepohlší, některé děti s DMO). V České republice je dosud, pouze však ve výjimečných případech a za přísných legislativních opatření, používán termín „osvobození od povinné školní docházky“, který je vnímán jako rozporný s legislativním stavem zemí Evropského společenství. Institut „osvobození od povinné školní docházky“ by měl být opuštěn. Naplnění práva na vzdělání u dětí s těžkým mentálním a kombinovaným postižením je možné řešit mj. formou institutu „osvobození od povinnosti docházet do školy“, není-li ve výjimečných případech pravidelná přítomnost dítěte ve škole možná.

V dalším období bude třeba umožnit většímu počtu zdravotně postižených dosáhnout vysokoškolského vzdělání. To předpokládá především odstraňování všech typů bariér, mezi kterými v této souvislosti obzvláštní roli hrají bariéry informační. Předpokládá to však i zavedení státních stipendií pro neslyšící, aby mohli studovat na specializovaných univerzitách, na kterých se přednáší ve znakovém jazyce a které existují pouze v zahraničí.

Kromě toho bude nezbytné rozšířit příležitosti pro celoživotní vzdělávání zdravotně postižených.

CÍLE

1. Dosáhnout, aby každé dítě se zdravotním postižením získalo maximální možné základní vzdělání.
2. V souladu s doporučením mezinárodních deklarací a norem považovat za přirozené a prioritní umístění dítěte s postižením v prostředí běžné školy se speciálně-pedagogickou podporou.
3. Zachovat stav solidní úrovně našeho speciálního školství, jeho kapacit však stále více využívat pouze pro děti s nejtěžšími postiženími.
4. Vytvořit všechny potřebné podmínky pro zvýšení počtu občanů se zdravotním postižením dosahujících středoškolského a vysokoškolského vzdělání.
5. Podporovat středoškolské vzdělávací programy zahrnující co nejvíce poznatků bezprostředně využitelných v praktickém životě na volném trhu práce.
6. Rozšířit počet příležitostí pro celoživotní vzdělávání zdravotně postižených.
7. Odstranit z našeho právního řádu institut „osvobození od povinné školské docházky“. Naplnění práva na vzdělání u dětí s těžkým mentálním postižením řešit mj. formou institutu „osvobození od povinnosti docházet do školy“, není-li ve výjimečných případech pravidelná přítomnost dítěte ve škole možná.
8. Vzdělávání těžce mentálně postižených dětí řešit především formou plnění individuálního vzdělávacího plánu při vyřešení jejich pravidelného dovážení do speciálních škol nebo do zařízení, kde je gescí MŠMT zajištěna speciálně pedagogická péče.

OPATŘENÍ

6.2 a) Cestou nové školské legislativy posílit právo rodičů na volbu vzdělávací cesty pro dítě s postižením.

MŠMT - 31. 12. 2001

Finanční dopad - bude vyčíslen v návrhu legislativního opatření

6.2 b) Legislativně ošetřit začleňování dětí s postižením do škol běžného typu (metodický pokyn nestačí).

MŠMT - 31. 12. 2001

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

6.2 c) Novelizovat ustanovení ustanovení § 3 odst. (4) vyhlášky MŠMT č. 291/1991 Sb. o základní škole tak, aby do běžné třídy školy bylo možné přijmout i dítě s mentálním postižením.

MŠMT - 31. 12. 2001

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

6.2 d) Odstranit z našeho právního řádu institut „osvobození od povinné školní docházky“. Naplnění práva na vzdělání dětí s těžkým mentálním postižením řešit mj. využitím institutu „osvobození od povinnosti docházet do školy“ není-li ve výjimečných případech přítomnost dítěte ve škole možná.

MŠMT - 31. 12. 2001

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

6.2 e) Zajistit, aby každá osoba, jejíž stav to vyžaduje, byla posouzena týmem odborníků, který navrhne individuální způsob rozvoje jejích schopností a dovedností - a tím zajistit naplnění jejího práva na vzdělávání v širším smyslu slova. Právo požádat o takové vyšetření musí mít i rodiče (resp. dospělý občan s postižením), kteří jsou součástí týmu.

MŠMT - průběžně

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

6.2 f) Zajistit legislativně a finančně úhradu nákladů na dopravu, osobního asistenta, průvodce, tlumočníky znakového jazyka, artikulační tlumočníky a předčítatele pro integrované žáky se zdravotním postižením základních, středních a vysokých škol a učilišť běžného typu.

MPSV - 1. 1. 2000

Finanční dopad - bude vyčíslen v návrhu legislativního opatření

6.2 g) Podporovat získávání odborné kvalifikace pro zdravotně postiženou mládež v 35 odborných učňovských zařízeních v rezortu zemědělství, a to především v oborech farmářské práce, květinářské a aranžérské práce, zelinářské, ovocnářské, cukrářské, pekařské, malířské a zámečnické i opravářské práce.

MZe - průběžně

Orientační finanční potřeba - cca 1 mil. Kč ročně od roku 1999

6.2 h) Legislativně zakotvit povinnost středních a vysokých škol přizpůsobit formu přijímacích a závěrečných zkoušek druhu zdravotního postižení uchazeče.

MŠMT - 31. 12. 2001

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

6.2 i) Ve speciálních středních školách vytvářet podmínky pro organizování kurzů k získání řidičského oprávnění skupiny B pro žáky se zdravotním postižením.

MŠMT - 30. 6. 1999

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT s příspěvkem z rozpočtové kapitoly MPSV

- 6.2 j) Vytvořit systém grantových úkolů (dotací přidělovaných na základě konkursního řízení mezi předloženými písemnými projekty), v rámci kterého budou pravidelně vyhlašována témata, týkající se zabezpečování architektonických přestaveb objektů s cílem vytváření bezbariérového prostředí ve školách, předškolních a školských zařízeních vzhledem k potřebám dětí a mládeže se zdravotním postižením.

MŠMT - průběžně

Orientační finanční potřeba - cca 50 mil ročně od r. 1999

- 6.2 k) Zařadit do obsahu vzdělávání v odborných středních školách a na vysokých školách problematiku tvorby bezbariérového životního prostředí.

MŠMT - 31. 12. 1999

Orientační finanční potřeba - cca 1 mil. Kč ročně od r. 1999

- 6.2 l) Do některého z grantových projektů MŠMT zařadit témata na podporu celoživotního vzdělávání zdravotně postižených.

MŠMT - od r. 1999

Finanční krytí - v rámci rozpočtové kapitoly MŠMT

- 6.2 m) V grantových úkolech MŠMT vyhlašovat témata zaměřená na podporu integrovaného vzdělávání dětí s postižením. Jde zejména o otázky personálního zabezpečení, o individuální učební plány, tvorbu speciálních metodických příruček, vzdělávací standardy a učební osnovy a jejich vztah k žákům s postižením.

MŠMT - průběžně od r. 1999

Orientační finanční potřeba - cca 1 mil. Kč ročně od r. 1999

9. Rodinný život a integrita osobnosti

Stejně jako pro běžnou populaci představuje i pro zdravotně postižené nejpřirozenější prostředí rodina. Je třeba vytvářet všechny podmínky pro to, aby rodiny nemusely své zdravotně postižené děti dávat do internátních škol a tím méně do ústavních zařízení. Je třeba podporovat pěstounskou péči.

Naše legislativa nediskriminuje zdravotně postižené při vstupu do manželství. Problém je spíše ve veřejném mínění a řadě předsudků, které je nutno překonávat trvalou osvětou.

Nejpřirozenější formou osobní asistence v určitých věkových údobích je péče rodiny nebo blízké osoby. Tento způsob péče je třeba výrazně dlouhodobě finančně a morálně podpořit (viz kap. 4.2), neboť je alternativou k péči ústavní. Je třeba legislativně zajistit, aby pečující člen rodiny byl považován za zaměstnaného.

Osoby se zdravotním postižením jsou zvláště bezbranné vůči zneužívání v rodině, komunitě nebo ústavech a potřebují, aby se jim dostalo poučení, jak zneužití předejít, rozpoznat, kdy ke zneužití došlo a oznámit takové činy.

CÍL

Všemi dostupnými způsoby podporovat právo zdravotně postižených na rodinný život ve všech věkových obdobích a na integritu své osobnosti.

OPATŘENÍ

- 9 a) Zvýšit podporu rodin s těžce zdravotně postiženými dětmi, a to i v době jejich přípravy na povolání.

MPSV - 31. 12. 2000

Finanční dopad - bude vyčíslen v návrhu legislativního opatření

9 b) Zajistit osvětu zdravotně postižených v oblasti ochrany proti sexuálnímu zneužití.

MZ - průběžně

Finanční krytí - v rámci rozpočtových kapitol rezortů

15. Legislativa

Národní legislativa týkající se zdravotně postižených osob může být řešena třemi různými způsoby:

- a) vydáním speciálních zákonů zabývajících se výlučně problémy zdravotního postižení,
- b) zařazením záležitostí týkajících se zdravotního postižení do jednotlivých konkrétních zákonů,
- c) kombinací těchto způsobů.

V České republice je zatím situace řešena způsobem ad b). To se ukazuje nedostatečné při ochraně specifických práv některých skupin zdravotně postižených (neslyšící, duševně nemocní, mentálně postižení). Obzvláště citelně chybí např. zákon, zakazující diskriminaci osob se zdravotním postižením.

CÍL

Zajistit vymahatelnost rovnoprávného postavení občanů se zdravotním postižením a zakotvit veškerá práva těchto občanů v odpovídajících právních předpisech.

OPATŘENÍ

15 a) Vytvořit podmínky pro sociálně právní ochranu zdravotně postižených v souladu s Listinou základních lidských práv a svobod.

MPSV, VVZPO - 31. 7. 1999

Finanční dopad - bude vyčíslen v návrhu legislativního opatření

15 c) Vyřešit otázku prokazování totožnosti osob zbavených způsobilosti k právním úkonům.

MV - 1. 1. 2000

Finanční dopad - bude vyčíslen v návrhu legislativního opatření

19. Školení pracovníků

Informovanost osob, které se setkávají s občany se zdravotním postižením v oblasti lékařské, pedagogické, technické, psychologické, právní a administrativní a někdy dokonce ani znalosti profesionálů, kteří s nimi v těchto oblastech pracují soustavně, nedosahují dostatečné úrovně.

CÍL

Maximálně podpořit všechny formy středoškolského a vysokoškolského studia připravující odborníky pro práci se zdravotně postiženými.

OPATŘENÍ

19 a) Sekretariát Vládního výboru zmapuje nabídku středoškolských a vysokoškolských studijních programů zaměřených na přípravu odborníků pro práci se zdravotně postiženými a na odstraňování architektonických, orientačních a informačních bariér.

Sekretariát VVZPO - 31. 7. 1999

Finanční dopad - v rámci rozpočtu ÚV ČR

19 b) V rámci programů rozvoje vysokých škol podpořit vznik specializovaných vysokoškolských studijních programů zaměřených na problematiku zdravotně

postižených a přístupných zdravotně postiženým (sociologie zdravotně postižených, rehabilitační inženýrství, odstraňování architektonických a informačních bariér, komunikace neslyšících atd.)

MŠMT - průběžně

Orientační finanční potřeba - od r. 1999 posílit program rozvoje vysokých škol o cca 10 mil. Kč ročně na tento účel

- 19 c) V rámci podpory získávání odborné kvalifikace pro zdravotně postiženou mládež v odborných učňovských zařízeních v rezortu zemědělství zajistit servis poradenského charakteru pro zdravotně postižené žáky základních škol.

MZe - průběžně

Orientační finanční potřeba - cca 300 tis. Kč ročně od roku 1999

- 19 d) V rámci programů rozvoje vysokých škol zajistit servis poradenského charakteru pro zdravotně postižené studenty vysokých škol.

MŠMT - průběžně

Orientační finanční potřeba - od r. 1999 posílit program rozvoje vysokých škol o cca 5 mil. Kč ročně na tento účel

- 19 e) Pořádat kurzy znakového jazyka pro pedagogické pracovníky škol a SPC pracujících se sluchově postiženými dětmi a žáky v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

MŠMT - průběžně

Orientační finanční potřeba - cca 300 tis. Kč ročně od r. 1999

- 19 f) Předpokladem pro výkon povolání učitele neslyšících učinit kompetenci v komunikaci ve znakové řeči.

MŠMT - r. 2002

Orientační finanční potřeba - cca 300 tis. Kč ročně od r. 1999

Příloha 3

Statistické údaje, týkající se náhradní rodinné péče:

Počet dětí svěřených do péče budoucích osvojitelů										
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	546	499	530	475	463	543	628	575	634	499

Počet žadatelů o osvojení										
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	2 250	2 352	2 245	2 254	1 875	1 990	1 980	1 650	2 284	2 531

Počet dětí svěřených do pěstounské péče										
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	775	771	744	766	656	792	842	942	750	802

Počet žadatelů o pěstounskou péči										
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	451	482	501	484	455	387	516	427	640	864

Počet dětí žijících v pěstounské péči a poručnictví										
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
stav k 1.1.	5 183	5 299	5 324	5 171	5 311	5 356	5 504	5 557	5 738	5 879
stav k 31.12.	5 262	5 340	5 348	5 249	5 297	5 460	5 557	5 780	5 711	5 935

Počet pěstounských rodin										
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
stav k 1.1.	-	-	-	4 006	4 012	4 122	4 405	4 480	4 391	4 412
stav k 31.12.	-	-	-	4 028	4 060	4 256	4 481	4 560	4 555	4 661
celkem	4 138	4 409	-	-	-	-	-	-	-	-

Počet dětí svěřených do péče jiných fyzických osob než rodičů										
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	796	715	771	670	691	872	791	969	978	985

Počet dětí svěřených do ústavní a ochranné výchovy na základě rozhodnutí soudu										
Rok	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Počet	2182	1835	1871	1804	2022	2009	2024	2251	2234	2002

Příloha 4

V rámci Programů podpory a ochrany dětí a mládeže poskytlo MŠMT následujícím sdružením tyto finanční prostředky (uvedené údaje jsou v Kč):

1995

Růžová linka - 378 000

Modrá linka - 131 400

celkem 509 400

1996

Růžová linka - 160 000

Modrá linka - 165 000

SPPD Děčko - 165 000

celkem 490 000

1997

Modrá linka Brno - 341 000

Růžová linka (Česká společnost na ochranu dětí - 870 000

CID - tel.linka pro děti - 253 000

Linka pro tebe - SRPD - 555 000

celkem 2.019.000

1998

Růžová linka - 50 000

Modrá linka 243 000

Dokořán (Náchod) - 150 000

CID (krizová linka) - 35 000

V.O.D.A. - (Kladno) - 208 000

Linka bezpečí (Praha 8) - 500 000

celkem 1.186.000

1999

Růžová linka - 50 000

Dokořán - 50 000

Modrá linka - 327 000

Linka bezpečí - 550 000

V.O.D.A. - 208 000

celkem 1.027.000

Počet zemřelých (na 100 000 obyvatel) ve věku 0 až 19 let podle příčin smrti v České republice v roce 1995 a 1996

Diagnóza (MKN-10)*	Příčina smrti	Počet zemřelých na 100 000 obyvatel v roce									
		1995					1996				
		věková skupina					věková skupina				
		0-4	5-9	10-14	15-19	celkem 0-19	0-4	5-9	10-14	15-19	celkem 0-19
A00-B99	Některé infekční a parazitární nemoci	1,4	-	0,3	0,8	0,6	2,9	0,3	-	0,4	0,8
C00-D48	Novotvary	6,8	5,3	4,2	6,8	5,8	4,2	5,6	4,3	4,5	4,6
D50-D89	Nemoci krve, krvetočných orgánů a některé poruchy týkající se mechanismu imunity	0,9	0,5	-	0,1	0,3	0,9	-	-	0,5	0,3
E00-E90	Nemoci endokrinní, výživy a přeměny látek	0,7	0,3	0,1	0,5	0,4	1,3	0,3	-	0,1	0,4
F00-F99	Poruchy duševní a poruchy chování	-	-	0,1	-	0,0	-	-	-	-	-
G00-G99	Nemoci nervové soustavy	5,8	2,3	3,9	3,2	3,7	9,1	3,3	3,4	2,8	4,3
H00-H59	Nemoci oka a očních adnex	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
H60-H95	Nemoci ucha a bradavkovitého výběžku	0,2	-	-	-	0,0	-	-	-	-	-
I00-I99	Nemoci oběhové soustavy	4,1	0,8	1,2	1,8	1,9	2,7	0,6	1,0	2,6	1,8
J00-J99	Nemoci dýchací soustavy	7,3	0,9	1,6	1,8	2,7	4,0	1,1	0,6	1,6	1,7
K00-K93	Nemoci trávicí soustavy	2,4	0,6	0,4	1,1	1,1	1,3	-	-	0,2	0,3
L00-L99	Nemoci kůže a podkožního vaziva	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
M00-M99	Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
N00-N99	Nemoci močové a pohlavní soustavy	1,5	0,2	0,1	0,3	0,5	-	0,2	-	-	0,0
O00-O99	Těhotenství, porod a šestinedělí	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
P00-P96	Některé stavy vzniklé v perinatálním období	68,2	-	-	-	14,3	55,9	-	-	-	11,4
Q00-Q99	Vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality	36,5	1,6	1,6	0,6	8,6	29,2	0,9	0,7	0,8	6,6
R00-R99	Příznaky, znaky a abnormální klinické a laboratorní nálezy nezařazené jinde	4,6	-	0,1	0,1	1,0	2,9	-	-	0,1	0,6
V01-Y98	Vnější příčiny nemoci a úmrtnosti (=XIX. Poranění a otravy – S00-T98)	15,9	12,6	8,1	45,1	22,3	14,5	8,6	8,0	40,2	19,4
A00-Y98	Celkem	156,2	25,0	21,9	62,3	63,4	128,8	20,9	18,0	53,8	52,4

* Mezinárodní klasifikace nemoci

Počet zemřelých (na 100 000 obyvatel) ve věku 0 až 19 let podle příčin smrti v České republice v roce 1997 a 1998

Diagnóza (MKN-10)*	Příčina smrti	Počet zemřelých na 100 000 obyvatel v roce									
		1997					1998				
		věková skupina					věková skupina				
		0-4	5-9	10-14	15-19	celkem 0-19	0-4	5-9	10-14	15-19	celkem 0-19
A00-B99	Některé infekční a parazitární nemoci	2,3	-	-	0,3	0,5	1,6	0,2	0,2	0,5	0,6
C00-D48	Novotvary	6,4	3,8	3,8	5,4	4,8	4,7	4,3	3,9	6,1	4,8
D50-D89	Nemoci krve, krvetvorných orgánů a některé poruchy týkající se mechanismu imunity	0,8	0,3	-	-	0,2	0,2	-	-	-	0,0
E00-E90	Nemoci endokrinní, výživy a přeměny látek	0,6	0,3	0,5	0,3	0,4	1,4	0,5	0,2	0,4	0,6
F00-F99	Poruchy duševní a poruchy chování	-	-	-	0,1	0,0	-	-	-	-	-
G00-G99	Nemoci nervové soustavy	7,4	3,3	2,3	3,0	3,8	7,0	1,6	3,2	2,7	3,4
H00-H59	Nemoci oka a očních adnex	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
H60-H95	Nemoci ucha a bradavkovitého výběžku	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
I00-I99	Nemoci oběhové soustavy	1,9	0,6	0,5	2,4	1,4	2,1	1,6	1,1	2,9	1,9
J00-J99	Nemoci dýchací soustavy	5,8	1,7	1,1	1,0	2,1	5,5	0,8	0,8	1,5	1,9
K00-K93	Nemoci trávicí soustavy	1,2	0,2	0,2	0,5	0,5	1,2	0,5	0,5	0,3	0,6
L00-L99	Nemoci kůže a podkožního vaziva	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
M00-M99	Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně	-	0,2	0,2	-	0,1	-	-	-	0,1	0,0
N00-N99	Nemoci močové a pohlavní soustavy	-	-	-	0,1	0,0	0,2	-	0,2	0,3	0,2
O00-O99	Těhotenství, porod a šestinedělí	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
P00-P96	Některé stavy vzniklé v perinatálním období	58,4	-	-	-	11,6	48,7	-	-	-	9,4
Q00-Q99	Vrozené vady, deformace a chromosomální abnormality	27,3	1,4	0,9	1,5	6,4	31,8	0,8	0,8	0,7	6,7
R00-R99	Příznaky, znaky a abnormální klinické a laboratorní nálezy nezařazené jinde	4,5	0,3	0,3	0,3	1,1	2,3	-	0,2	0,8	0,7
V01-Y98	Vnější příčiny nemocnosti a úmrtnosti (=XIX. Poranění a otravy – S00-T98)	17,0	7,2	10,1	38,3	19,3	12,3	7,0	9,0	35,5	17,0
A00-Y98	Celkem	133,5	19,3	19,5	53,2	52,3	119,1	20,9	19,7	51,7	47,8

* Mezinárodní klasifikace nemocí

Příloha 6

Výše dotací ministerstva zdravotnictví na projekty zaměřené na děti a dorost:

Rok	Počet podpořených projektů	Celková výše dotací (v Kč)
1995	10	975 300
1996	9	720 000
1997	10	668 000
1998	7	618 000
1999	8	685 000

Příloha 7

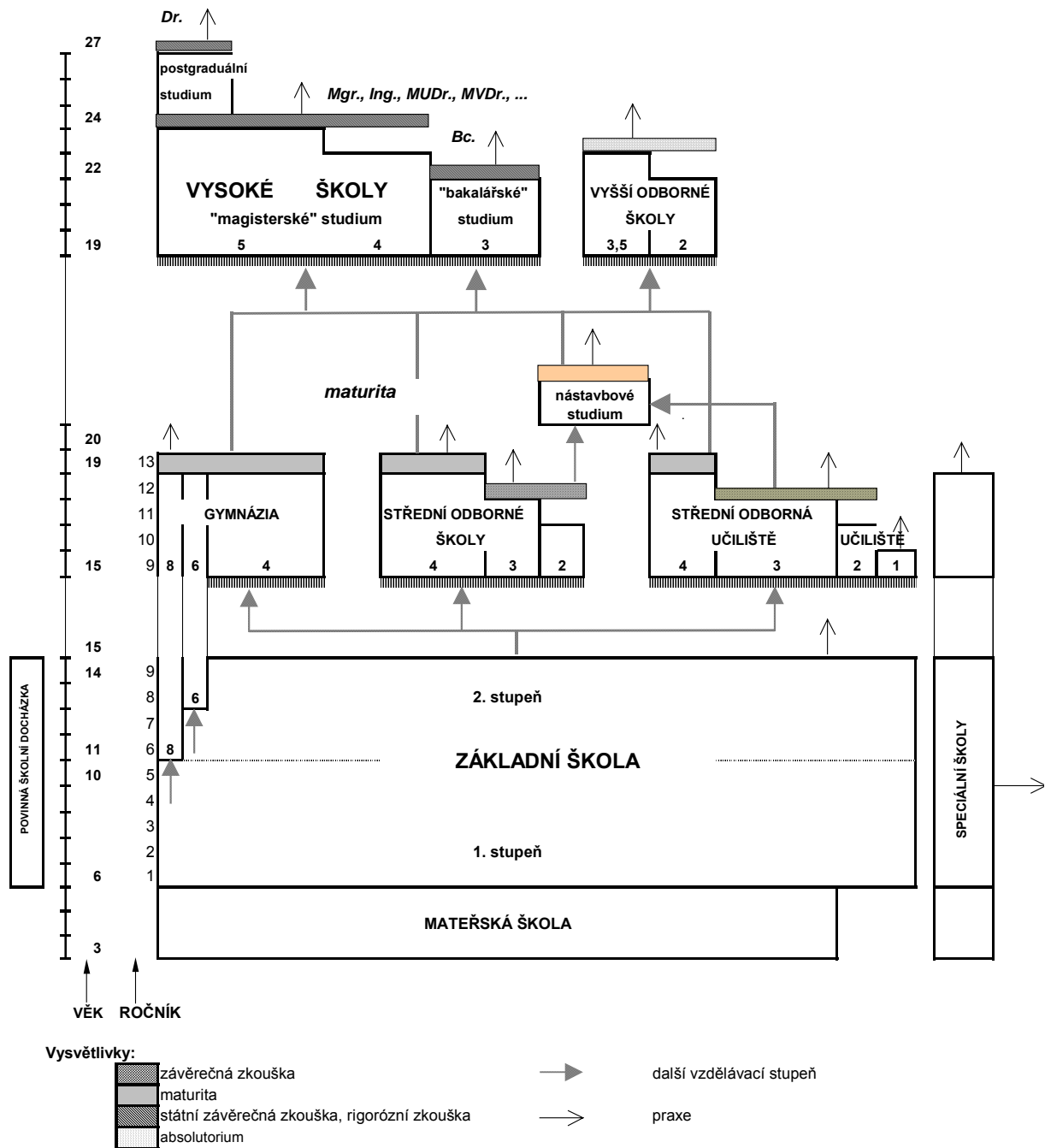
Výše dotací ministerstva zdravotnictví pro osoby zdravotně postižené:

Rok	Celková výše dotací pro osoby se zdravotním postižením (v Kč)
1995	235 226 211
1996	193 924 992
1997	182 350 000
1998	160 589 550
1999	158 648 000

Náklady na dávky pro rodiny s dětmi (v mil. Kč) – zdroj: ministerstvo práce a sociálních věcí

	1995	1996	1997	1998
<u>Státní sociální podpora</u>	25 201	27 980	28 921	29 637
Přídavek na dítě	12 770	12 193	12 495	11 493
Sociální příplatek	6 029	6 243	6 224	6 273
Rodičovský příspěvek	5 824	7 357	7 612	7 780
Zaopatřovací příspěvek	39	33	25	23
Pěstounská péče	111	154	169	233
Porodné	428	484	484	563
Příspěvek na dopravu	-	839	938	947
Příspěvek na bydlení	-	677	813	1 367
<u>Nemocenské pojištění</u>	2 634	2 747	2 835	2 801
<u>Peněžitá pomoc v mateřství</u>	1 722	1 811	1 963	2 028
Podpora při ošetřování člena rodiny	894	927	864	766
Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství	18	9	8	7
<u>Sociální péče</u>	1 692	1 439	1 657	2 137
Příspěvek na výživu	58	37	40	54
Sociální dávky rodinám s nezaopatřenými dětmi	1 634	1 402	1 617	2 083
Celkem	29 527	32 106	33 413	34 575

Schéma vzdělávacího systému ČR (platné od školního roku 1995/96)

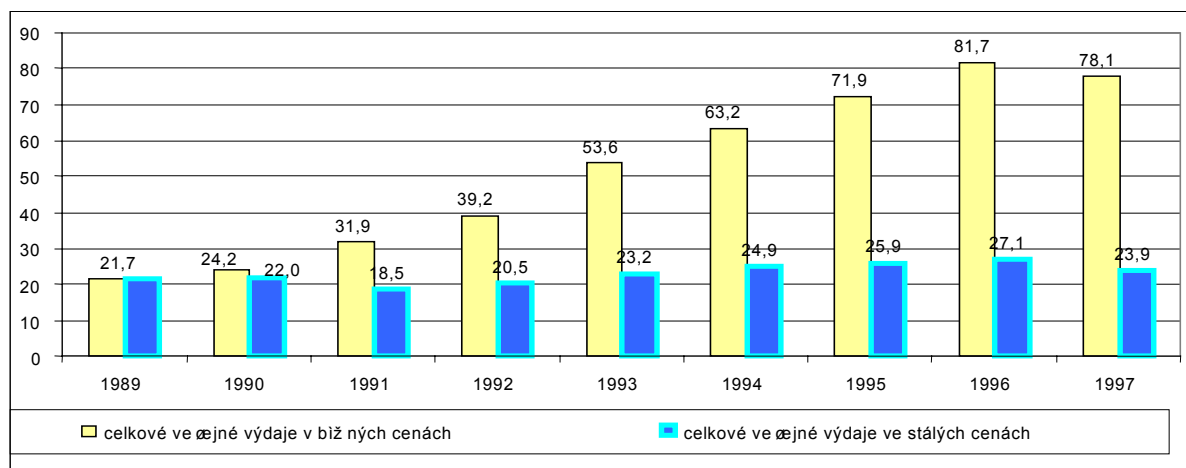

Financování školství

Vývoj vzdělávacího systému se odehrává souběžně s vývojem celé společnosti, a tedy i s probíhající ekonomickou transformací. Rozvoj školství, zvláště pak množství prostředků, které společnost na školství vynakládá⁴, je tak ovlivňován řadou důležitých jevů, které se v ekonomické oblasti odehrávají. Z těch nejvýznamnějších, které se odehrály v první polovině 90. let, můžeme jmenovat především liberalizaci cen na počátku roku 1991, dočasný pokles hrubého domácího produktu provázející rozsáhlou restrukturalizaci ekonomiky a postupné deregulace cen energií a nájemného - ty ovšem probíhají doposud. Nejvýznamnějším faktorem z poslední doby je pak celkový ekonomický vývoj od počátku roku 1997 a s ním související soubor ekonomických opatření (tzv. „balíčky“). Tato restriktivní opatření snížila skutečnou výši rozpočtu roku 1997 a měla vliv i na rozpočet roku 1998.

Celkové veřejné výdaje společnosti na školství⁵ tvoří hlavní část všech výdajů na školství (přes 85 %). Jejich objem v běžných cenách rostl od téměř 22 miliard v roce 1989 plynule až do roku 1996 na hodnotu 81,7 miliardy. Výdaje vyjádřené ve stálých cenách (za jejich základ byl vzat rok 1989) rostly po značném poklesu v roce 1991 plynule až do roku 1996, kdy dosáhly 1,25násobku hodnoty z roku 1989. Rozpočtová restrikce z roku 1997 způsobila dramatický zlom a vrátila „reálné“ výdaje pouze mírně nad úroveň roku 1993, takže tvořily jen 1,1násobek výdajů z roku 1989.

Vývoj veřejných výdajů na školství v letech 1989-1997 (v mld. Kč běžných a stálých cen roku 1989)

Zdroj: Státní závěrečný účet České republiky 1989-1997

⁴ Vymezení pojmu „výdaje na školství“ není zcela jednoznačné. V České republice obsahují výdaje na školství mj. některé výdaje sociálního charakteru, jako jsou příspěvky na stravování ve školních jídelnách a menzách, příspěvky na ubytování v internátech a kolejích a rovněž i výdaje na některé aktivity v oblasti volného času mládeže – např. příspěvky pro domy dětí a mládeže. V jiných zemích je zastoupení uvedených výdajů odlišné, zato jsou z rozpočtu školství hrazeny např. výdaje na dopravu žáků či náklady spojené s odchodem školských pracovníků do důchodu apod. V jednotlivých zemích jsou také v rozdílné míře zahrnovány do výdajů na vzdělávání výdaje na odbornou přípravu, na vzdělávání dospělých apod.

⁵ Výdaje společnosti na školství jsou tvořeny výdaji veřejnými a výdaji soukromými. Mezi veřejné výdaje se počítají výdaje veřejných rozpočtů, což v České republice znamená výdaje státního rozpočtu (MŠMT a dalších resortů) a výdaje obecních rozpočtů. Soukromé výdaje tvoří zaprvé výdaje domácností, tj. individuální výdaje žáků a studentů nebo jejich rodičů (školné na soukromých školách, poplatky za stravu a ubytování, které souvisí s docházkou do škol, nákup potřeb pro výuku apod.). Zadruhé se jedná o výdaje ostatních soukromých plátců, u nás pak například o výdaje soukromých podniků na odbornou přípravu na středních odborných učilištích, o prostředky, které školy a školské instituce získávají hospodářskou činností apod.

Při přepočtu výdajů na vzdělávání vyjádřených v běžných cenách na ceny stálé pomocí indexu spotřebitelských cen a následné interpretaci vývoje úrovně výdajů je na místě určitá opatrnost: vzhledem ke struktuře školských výdajů⁶ je „školská inflace“ (tj. index růstu cen zboží a služeb typických pro školství bez uvažování nákladů na mzdy) o zhruba 2-4 procentní body vyšší než běžná inflace. Ve skutečnosti není tedy množství zboží a služeb, které mohly školské instituce ze svých rozpočtů pořídit na svůj běžný provoz v roce 1997, ani zmíněným 1,1násobkem objemu z roku 1989.

Soukromé výdaje lze odhadnout pro roky 1995 a 1996 zhruba ve výši 11 až 12 miliard korun. Tyto prostředky pocházejí z různých zdrojů: jedná se například o mimorozpočtové příjmy vysokých škol (zhruba 3 miliardy v každém roce), příjmy ze školného a dotace od jiných soukromých plátců u soukromých škol (2 miliardy v roce 1995 a 2,3 miliardy v roce 1996, z toho příjmy ze školného se pohybují okolo 900 milionů), u státních středních škol o příjmy od sponzorů a tržby z produktivní činnosti žáků učilišť (okolo 2,5 miliardy v obou rocích), u obecních škol se jedná především o platby rodičů na stravování žáků, které činí přibližně 1,8 miliardy.

Vývoj hrubého domácího produktu (HDP)⁷, výdajů státního rozpočtu a výdajů na školství v letech 1989 – 1997 (v mld. Kč běžných cen)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Hrubý domácí produkt	524,5	579,3	749,6	846,8	1 002,3	1 148,6	1 348,7	1 532,6	1 649,5
výdaje státního rozpočtu (SR) celkem	118,4	127,6	170,0	219,4	356,9	380,1	432,7	484,4	524,7
veřejné výdaje na školství	21,7	24,2	31,9	39,2	53,6	63,2	71,9	81,7	78,1
výdaje na školství v % HDP	4,14	4,18	4,26	4,63	5,35	5,50	5,33	5,33	4,73
v tom:									
výdaje státního rozpočtu na školství	4,6	5,1	17,2	29,2	42,5	51,1	58,2	65,6	64,4
v % SR	3,89	4,00	10,12	13,31	11,91	13,45	13,45	13,54	12,27
v % HDP	0,88	0,88	2,29	3,45	4,24	4,45	4,32	4,28	3,90
z toho: výdaje na soc. a zdr.zabezp.	x	x	x	x	6,8	9,1	10,5	11,8	12,1
v % HDP	x	x	x	x	0,68	0,79	0,78	0,77	0,73
výdaje z rozpočtů obcí	17,1	19,0	14,7	10,0	11,1	12,1	13,7	16,1	13,7
v % HDP	3,26	3,28	1,96	1,18	1,11	1,05	1,02	1,05	0,83

Zdroj: Státní závěrečný účet České republiky 1989-1997

Statistická ročenka 1997

Statistické přehledy 4 - '98 (ČSÚ)

Podíl výdajů na školství na HDP⁸ stoupal plynule až do roku 1994, kdy Česká republika dosáhla v tomto ukazateli hodnot běžných ve vyspělých zemích (průměr poměru veřejných a soukromých výdajů na školství k HDP činil v roce 1995 v zemích OECD 5,6 % HDP, při uvažování pouze přímých veřejných výdajů 4,9 % HDP). Další dva roky tento podíl stagnoval a restriktivní rozpočtová opatření z roku 1997 přivedla poměrně výrazný propad a návrat na úroveň roku 1992. Přiblížit opět relativní objem prostředků, které společnost vkládá do vzdělávání, úrovni vyspělého světa by mělo být jednou z priorit blízké budoucnosti⁹. V opačném případě by se nejenom dále prohlubovala vnitřní zadluženost školství, ale došlo by patrně i k řadě problémů v běžném provozu škol. Je ale potřeba mít na

⁶ Dominují platy zaměstnanců a související výdaje a zbytek – nepočítáme-li investice – tvoří tzv. „provozní výdaje“, kde důležité místo zaujímají např. nájemné, náklady na topení a na elektrickou energii. Tyto položky rostly výrazněji než většina položek spotřebního koše.

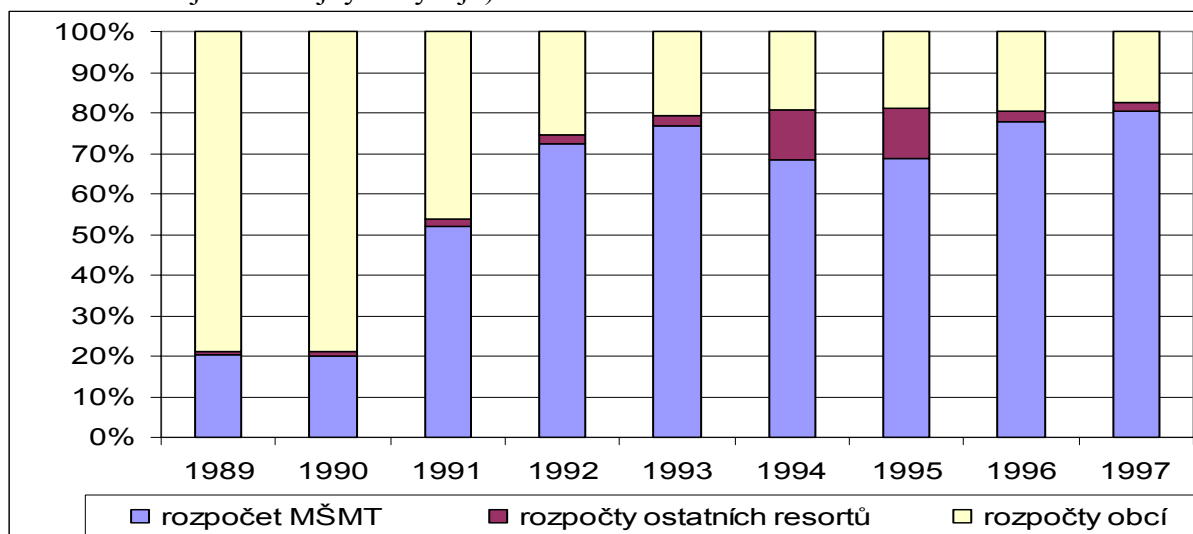
⁷ Vzhledem k tomu, že Český statistický úřad změnil metodiku výpočtu HDP a zpětně přepočítal údaje i za minulá léta, stoupla nominální hodnota HDP v těchto letech a tomu úměrně klesl dosud uváděný podíl výdajů na školství na výši HDP. Zde uvedené hodnoty proto neodpovídají hodnotám z předchozí Výroční zprávy o stavu a rozvoji výchovně vzdělávací soustavy v letech 1995-1996 (Školství v pohybu), MŠMT a ÚIV 1996.

⁸ Pokud bychom do výpočtu tohoto ukazatele zahrnuli i výše zmíněné soukromé výdaje, stoupl by podíl celkových výdajů na školství na HDP zhruba o 0,8 %. To znamená, že v letech 1995 a 1996 by celkový podíl výdajů na školství na HDP byl přibližně 6,1 %.

⁹ Pro názornost uvedme, že jestliže v roce 1997 činil HDP na jednoho obyvatele 160 tisíc Kč, pak z této částky připadá na výdaje na školství 7,6 tisíce Kč.

paměti, že se jedná o nemalé částky (v roce 1998 je 1 % HDP přibližně 18 miliard korun) a v současných rozpočtových podmínkách může být opětovný vzestup pouze pozvolný.

Vývoj struktury veřejných výdajů na školství podle zdrojů¹⁰ v letech 1989-1997 (v % z celkového objemu veřejných výdajů)

Zdroj: Státní závěrečný účet České republiky 1989-1997

Struktura veřejných výdajů závisí na struktuře státní správy. Toky peněz vždy sledují stanovené správní kompetence. Změny ve struktuře výdajů na školství jsou důsledkem těchto správních změn:

Do r. 1990 bylo školství, s výjimkou školství vysokého, spravováno prostřednictvím územních orgánů státní správy – národních výborů příslušné úrovně. Školství bylo tedy financováno z rozpočtů národních výborů, tzn. z rozpočtové kapitoly ministerstva vnitra. Praktickou přípravu na povolání zajišťovaly podniky; příslušná zařízení profesní přípravy byla jejich součástí a byla financována průmyslovými strukturami. V r. 1991 se zřizovateli základních a mateřských škol staly obce a značná část nákladů přešla na ně: činí kolem 20 % veřejných výdajů, v r. 1997 ovšem pouze 17,5 %.

V letech 1991-1993 podniky v důsledku daňové politiky postupně přestaly financovat praktickou přípravu žáků, či dokonce přestávaly střední odborná učiliště provozovat a náklady neslo MŠMT. V r. 1994 už zřizovatelem středních odborných učilišť bylo Ministerstvo hospodářství, v r. 1996 přešla zřizovatelská funkce opět na MŠMT. To se v důsledku změn kompetenčního zákona stalo zřizovatelem nejen učilišť, ale i středních a vyšších zdravotnických škol, které převzalo od Ministerstva zdravotnictví.

Ve většině zemí OECD se na financování školství vedle obcí podílejí i regiony (podíl regionálních výdajů se zde pohybuje přibližně na úrovni 25 % celkových veřejných výdajů na školství). K jejich účasti v našich podmínkách byl vytvořen první krok tím, že k 1. lednu 2000 budou ustaveny vyšší územně samosprávné celky - kraje. Skutečný předpoklad financování bude dán stanovením kompetencí krajů ve vztahu ke školství. Je však třeba si uvědomit, že tím nevzniká žádný nový zdroj – regionální rozpočet je rovněž veřejným rozpočtem financovaným z téhož objemu daní. Přínos regionálního financování je podmíněn vhodným stanovením kompetencí, které by zajistilo účelné vynakládání prostředků, a zajištěním

¹⁰ Do roku 1990 jsou místo výdajů obcí uvedeny výdaje okresních a krajských národních výborů. Zhruba do roku 1992 nelze výdaje podniků považovat za soukromé výdaje, neboť šlo ve velké míře o státní podniky. Od roku 1993 jsou do výdajů zahrnuty výdaje na odvody na sociální a zdravotní pojištění. Výrazně odlišná struktura v letech 1994 a 1995 je způsobena tím, že nemalá část (více než 12 % výdajů státního rozpočtu) bylo rozdělováno v resortu ministerstva hospodářství (střední odborná učiliště) a ministerstva zdravotnictví (střední zdravotnické školy).

takového toku financí, který by zabraňoval vzniku regionálních nerovností pramenících z nerovnoměrného ekonomického vývoje krajů.

Informace o výši finančních prostředků poskytnutých ze státního rozpočtu v letech 1995 až 1999 ve prospěch dětí

Podle článku VIII. zákona č. 180/1990 Sb., o změnách předpisů o nemocenském a sociálním zabezpečení a mateřském příspěvku a některých dalších předpisů se poskytuje příspěvek ze státního rozpočtu (dále jen SR) na dětskou rekreaci, organizovanou odborovými organizacemi. Příspěvek je poskytován Majetkové, správní a delimitační unii odborových svazů (dále jen MSDU OS) na ozdravné pobyty dětí z dětských domovů a vybrané skupiny mentálně a zdravotně postižených dětí a mládeže.

Přehled o dotacích ze státního rozpočtu MSDU OS (v tis. Kč)

ROK	Výše dotace ze SR
1995	9 000
1996	9 000
1997	12 000
1998	12 000
1999	12 000
Celkem 1995-1999	54 000

Dále Ministerstvo financí poskytuje dotace vydavatelům národnostního tisku. Ve dvou případech se jedná o dětské časopisy - polský - Nasza Gazetka a romský - Kereka.

Přehled o dotacích ze státního rozpočtu na dětské časopisy národnostních menšin (v tis. Kč)

ROK	Nasza Gazetka	Kereka
1995	1 100	0
1996	1 100	0
1997	1 100	0
1998	1 100	1 000
1999	1 190	1 250
Celkem 1995 - 1999	5 590	2 250

Celkem bylo vynaloženo ze státního rozpočtu ve prospěch dětí v letech 1995 - 1999 ministerstvem financí 61 840 tis. Kč.